

El Palafrugell popular

Tavernes, cafès, fondes,
hostals, casinos,
colles i cinemes

ENRIC BAGUÉ I VILÀ

R-1568

PAL

(col. 1)

EL PALAFRUGELL POPULAR

Tavernes, cafès, fondes, hostals,
casinos, colles i cinemes

EL PALAFRUGELL POPULAR

Tavernes, cafès, fondes, hostals,
casinos, colles i cinemes

ENRIC BAGUÉ I VILÀ

Ajuntament de Palafrugell
Diputació de Girona

1995

BAGUÉ i VILÀ, Enric

El Palafrugell popular: tavernes, cafès, fondes, hostals, casinos, colles i cinemes

ISBN 84-86812-36-4

I. Palafrugell. Ajuntament II. Girona. Diputació Provincial III. Col·lecció

1. Palafrugell — Història local

908.467.1 EmB Palafrugell

Núm. 3
Data edició Abril 1995
Tiratge 1500 exemplars

Edició:
Ajuntament de Palafrugell
Diputació de Girona

© 1995 Enric Bagué i Vilà

Consell assessor
Joan Badia, Gerard Prohías, Carles Sapena i M. Concepció Saurí

Redacció i administració
Arxiu Municipal i Àrea de Cultura
Palafrugell

Fotografies
Francesc Dalmau
Enric Bruguera

Disseny i maquetació
Pep Caballé. Vall de Llèmena

Impressió
Impremta Palé SL. Palafrugell

Dipòsit legal
Gi-369-95

ISBN
84-86812-44-5

Índex

LA CULTURA DEL VI I DEL CAFÈ	9
Raons de la popularitat de les tavernes, cafès i casinos	10
Caràcter dels tapers	11
Els centres d'esbarjo i el control municipal	12
LES TAVERNES I ELS CAFÈS	19
Característiques de les tavernes	20
Principals tavernes	23
Tavernes marineres.....	25
Can Batlle	25
Can Patxei i les colles de Tamariu.....	28
El cafè	29
Cafè d'en Monsieur Jean	30
Can Tòful.....	30
Cal Pallot	31
Sport-bar	32
LES FONDES I ELS HOSTALS	39
Fonda La Estrella	41
L'Hotel Orient	43
ELS CASINOS	47
Els primers casinos.....	48
Els casinos de la Restauració	50
Círculo Recreativo.....	50
Círculo Palafrugellense	50
Els Cercle Tradicionalista i els casinos del 1886	51
Partits polítics i centres catalanistes	52
La dona i el casino.....	52

ELS GRANS CASINOS	57
L'Aliança.....	57
Centre Obrer	58
El Cercle de Catòlics i el Casal Popular	61
El Cercle Mercantil	62
EL CENTRE FRATERNAL.....	67
Supervivència i primacia del Fraternal	67
Els inicis.....	68
Els Estatuts i l'organització del Fraternal	70
El finançament.....	71
Socis i directius	73
Educació i bones maneres	75
La cultura.....	76
La política i el Fraternal	78
El cafè	79
El personal	80
El Fraternal i el poble	81
L'esport	83
L'Ateneu Palafrugellenc.....	84
L'interès per la música	85
El teatre	86
El ball.....	87
LES COLLES.....	91
Penya d'Esports i d'Esbarjo	93
Penya Jepet Limitada.....	93
La tertúlia i el Porxo d'en Massot	94
El Club 3x4 i picu: de colla a casino	95
ELS VELLs CINEMES PALAFRUGELLENCs	99
L'arribada del cinema.....	99
La consolidació del cinema	102
Un espectacle barat	104
El Barcelonès: cinema i varietés	104
El cinema del Fraternal.....	105
Els pianistes	107
L'ESBARJO I LA GUERRA CIVIL	111
El Fraternal i la guerra	114
De Centre Fraternal a Centro Español.....	116

AGRAÏMENTS

L'autor agraeix les informacions facilitades per: Tomàs Cervera, Josep Cofan, Joan Frigola, Jaume Guasch, Joan Isern, Josep Martinell, Joan Massoni, Lluís Molinas, Maria Perich, Francesc Rovira, Ramon Sureda, Francesc Torras.

PROCEDÈNCIA DE LES FOTOGRAFIES I IL·LUSTRACIONS

Arxiu d'Imatges del Servei d'Arqueologia de Girona (AISAG)
Arxiu del Centre Fraternal (ACF)
Arxiu Municipal de Palafrugell (AMP)
Joan Bruguera
Francesc Dalmau
Josep Dalmau
Joan Frigola
Joan Isern
M. Dolors Llrinós
Joan Massoni
Joan Maymí
Lluís Molinas
Ramon Sureda

La cultura del vi i del cafè

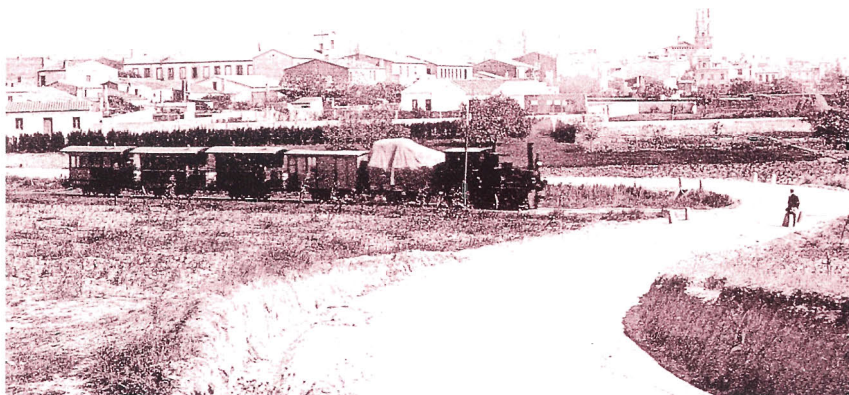
Palafrugell, abans de la Guerra Civil, era un poble preocupat pel treball però també pel divertiment. Les possibilitats lúdiques eren moltes i diverses però sobretot hi havia una consciència generalitzada de la necessitat d'organitzar i participar de la diversió.

A final del segle XIX i durant el primer terç de la nostra centúria el poble de Palafrugell era conegut per ser una de les capitals de la indústria suro-tapera, però també per ser un poble amb moltes possibilitats de diversió i amb un sentit prou arrelat de la festa.

Les ofertes d'espais de trobada i les facilitats d'esbarjo eren moltes: les berenades a la pineda d'en Marquès, les xefles a les platges, les festes i els aplecs –el de santa Llúcia, la festa de sant Martí, la festa del barri d'Ermedàs, etc– les barberies..., però els tres grans centres d'esbarjo i que molts palafrugellencs freqüentaven eren la taverna, el cafè i el casino. Aquests espais han estat el punt de reunió de cercles, obrers, burgesos, jugadors, desocupats, penyes, colles... però sobretot de tapers, els personatges més representatius del poble.

Els diners destinats a l'esbarjo incidien notablement en el pressupost de la gran majoria de les famílies del poble. Els salaris eren baixos; el sou diari d'un home oscil·lava entre 3 i 6 pessetes, l'any 1920, i el de les dones anava de 3 a 4 pessetes. Per tant, malgrat que el preu dels productes i les activitats dels centres d'esbarjo no eren excessivament elevats, repercutien durament a les febles economies i impedièn qualsevol opció d'estalvi. Diàriament un home solia gastar de 50 cèntims a 1 pesseta a les tavernes o cafès: una entrada al cinema representava el 3% del sou diari d'un treballador; el ball era molt més car, i una entrada de solter per a la Festa Major o per al Carnaval costava unes 5 pessetes, els anys vint, la qual cosa significava pràcticament un dia de treball. Però aquest elevat cost no impedia la popularitat d'aquests espais de trobada. No eren llocs marginals sinó vitals i necessaris per a la població d'aquella època.

Vista general de Palafrugell.

Palafrugell a principis de segle i a primer terme el Tren Petit

Raons de la popularitat de les tavernes, cafès i casinos

Una de les raons podria ser el rebuig a la família. És ben sabut que els tapers eren poc amants de la llar i, fins i tot, era molt habitual veure un taper acabar el dinar al mig del carrer. El periòdic *Baix Empordà*, el gener de 1922, creia que aquesta era la principal explicació de l'èxit dels casinos, però a més n'introduïa una altra, la possibilitat de trobar-hi informació: "El casino ha estat, és i serà per a tots nosaltres, els palafrugellencs pura sang, l'etern refugi. Escudrinyant el perquè del nostre desmesurat amor al casino, trobaríem potser aquesta conclusió lamentable: tota l'estima que sentim pel casino prové de la manca d'amor envers la llar i el paisatge. Realment estimem ben poc la nostra casa i el nostre camp..."

Demés, tapaners com som de mena, el casino brinda a la nostra curiositat, sempre al roig, pasta abundant. En ell, *sotto voce* i entre rialles plenes de malícia, sabem el darrer afer escandalós i l'anècdota picanta..."

Una altra teoria molt acceptada incideix en l'obligada austeritat i en la pobresa dels habitatges obrers. El lloc on residien la majoria dels palafrugellencs estava mancat d'un confort i una intimitat indispensables i elementals per al desenvolupament natural dels lligams familiars. Així doncs, el taper, l'obrer... fugia d'aquella llar mísera i poc acollidora i cercava a la taverna, al cafè o al casino un lloc per relacionar-se, beure, jugar i passar l'estona.

L'any 1932 la Generalitat de Catalunya feia una estadística que reafirmava la situació de les cases obreres:

"Tenen les cases comuna amb sifon?:
poques

Tenen les cases vàter?:
molt poques

Tenen les cases bany o dutxa?:
molt poques

Tenen les cases aigua corrent?:
la meitat"

Josep Pla també va ser un defensor d'aquesta teoria de la misèria dels habitatges com a causa de la popularitat de les tavernes i a *L'Empordanet* comparava les cases dels treballadors amb les cases burgeses. La casa obrera tenia una entradeta en la qual hi solia haver unes cadires, un balancí, uns retrats familiars a les parets i un petit moble de racó. Al menjador hi havia una taula rodona amb el calaix del pa i la ganiveta, unes cadires de balca, la llar de foc, un armari cantoner amb els plats i les copetes, algunes vegades una màquina de cosir i poques coses més. La cuina era petita, molt sovint a fora, amb uns fogons i una aigüera. Les dues o tres habitacions eren fosques, amb cadires, penja-robes i una calaixera negra. I al final hi havia un hortet o l'eixida. "La impressió que fan aquestes cases és d'una absoluta falta d'intimitat, de ser a penes

viscudes, de ser ocupades per passavolants que només hi van a menjar i dormir". Ben diferents eren les cases de la gent benestant, espaioses, altes de sostre, amb moltes habitacions, un despatx, un menjador que donava al jardí, una cava...

El palafrugellenc Josep Martí i Clarà, popularment en Bepes, no coincidia amb Josep Pla i donava una altra interpretació en el seu llibre *Palafrugell, Parada i Fonda*: "Coneixem molta gent que a casa seva hi pot estar tan bé com vol i va a la taverna. I és que a les tavernes, al menys a les de Palafrugell, la gent no hi va a beure vi únicament. Som un poble que d'antic, ens hem estimat sempre molt més anar a la taverna que a les farmàcies. Ja d'anys, tenien 71 cases que venien vi i 3 farmàcies". S'anava a la taverna, al cafè i al casino perquè era un costum d'aquella gent i, per tant, el que cal analitzar és el caràcter d'aquells homes de finals de segle i de principis del nostre.

Autor desconegut. AMP

Caràcter dels tapers

El que distingia els nostres tapers d'altres professionals era la seva conducta i els seus costums. Eren molt aficionats a la política, sobretot a les xerrades polítiques aferrissades que tenien lloc als casinos, a les tavernes, als

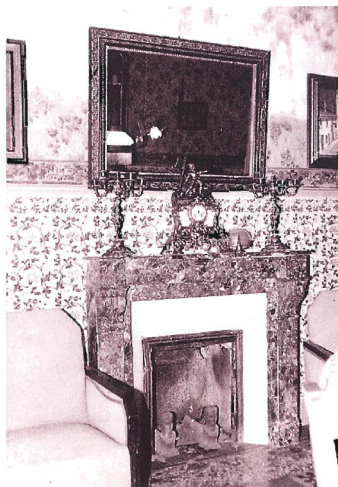
Cases obreres del carrer de Palamós.

Autor desconegut. AMP

Treballadors del suro, llescant, de can Bender (fàbrica Manufacturas del Corcho) els anys vint.

Lluís Ubeda. AMP

*Llar de foc al menjador
de l'antiga casa Girbal
al Camí Fondo.*

*Sala del piano
de la casa Girbal.*

Lluís Ubeda. AMP

carrers o a la feina. Per a ells, expressar lliurement les seves idees no era una pèrdua de temps. La seva ideologia era diversa, però sobretot amb idees avançades per a l'època, destacant les idees republicanes, i les federal-anarquistes –tendència que s'adequava molt bé a l'esperit individualista del taper.

Era molt habitual també als tallers la lectura dels diaris: s'escollia un taper que sabia llegir bé i amb bona veu i per compensar-li la pèrdua de treball, ja que treballaven a preu fet, els companys li donaven un nombre determinat de taps. Si no hi havia diaris per llegir, el taper sempre trobava una segona opció per amenitzar la feina i era la cançó: havaneres, sarsueles i cançons catalanes, tenien una bona acollida en el repertori d'aquelles corals improvisades.

La seva preocupació per l'aparença era mínima. En el vestir no s'hi miraven gaire, excepte el dies de festa. Però això no volia dir que no sortissin de casa, sinó ben al contrari. El seu esperit era clarament antifamiliar.

Els nostres tapers, en general no eren uns catòlics practicants i, fins i tot, molts es consideraven anticlericals, malgrat que no trencaven del tot amb l'Església catòlica, bé perquè respectaven les creences dels altres o bé perquè eren conscients del pes de la institució.

Els pobles sense tradició surera consideraven els tapers com a persones desmoralitzades, però no per l'anticlericalisme sinó per la manca de disciplina laboral. Al taper no li agradava seguir un horari de treball marcat i una tradició molt estesa era “fer el dilluns”. Per a ell, el dilluns era un dia que no li era difícil trobar companys per anar a fer un àpat. La resta dels dies tampoc els era difícil trobar qualsevol pretext per dir en veu alta que “l'endemà la feina ja es farà”.

El taper a més de ser ociós era un mal estalviador o un bon gastador. Tenien fama de tenir les butxaques foradades, com ho recorda un antic acudit que l'escriptor i periodista Gaziell va recollir i diu així:

“Va fer-se famosa la dita d'un taper que mai no podia dur a la butxaca un parell de pessetes perquè deia que es barallaven.

I si és una de sola?, va demanar-li algú.

I ell responia: se m'enyora i se'n va”

Així eren els tapers i així han passat al record col·lectiu. Van aconseguir crear un model de vida molt peculiar, amb molts seguidors, però que la industrialització, primer, condemnà a mort i la Guerra Civil, després, executà.

Els centres d'esbarjo i el control municipal

Les autoritats van intentar en tot moment controlar el món de l'esbarjo establint normes, prohibicions i sancions. Hi havia una normativa vàlida per a tot l'Estat

Guilera. AMP

Palafrugell. - Ermita y Hotel de San Sebastián.

L'ermita de Sant Sebastià ha estat un lloc emblemàtic per als palafrugellencs i fonamental per a les celebracions.

que s'anava revisant tot sovint. L'any 1913 alguns dels articles curiosos publicats en un llibre anomenat *Reglamentos de Policia de espectáculos* eren els següents:

“Artículo 10. Todos los espectáculos públicos deberán terminar antes de la una de la noche.

Artículo 14. La autoridad civil o su Delegado deberá examinar las armas que hayan de usarse en la escena, prohibiendo el uso de aquellas que puedan ser peligrosas para el público.

Artículo 17. No podrá verificarse ningún espectáculo público desde el Miércoles al Viernes Santo, ambos inclusive.

Artículo 20. Igualmente podrá la Autoridad suspender los espectáculos públicos cuando estuviere declarada la existencia de alguna epidemia en la población.

Artículo 49. Queda prohibido a los dueños o empresarios de cafés cantantes o de

conciertos y de otros establecimientos públicos, cualquiera que sea su denominación, hospedar o alojar a las artistas en los mismos locales o en otros próximos, intervenir directa ni indirectamente en el hospedaje de las artistas, e imponerlas la obligación de conversar con el público.

Xofers i cotxes esperant a l'esplanada de l'ermita de Sant Sebastià.

Autor desconegut. AISAG

Berenar a la pineda
d'en Marquès.

Autor desconegut. Col·lecció Francesc Dalmau

Artículo 47. Queda prohibido en absoluto que las mujeres sirvan al público en cuartos separados o aislados del local principal que tengan los repetidos establecimientos, así como consumir, conversar y sentarse con los concurrentes.

Artículo 49. No se permitirá en los bailes públicos entrar con bastones, paraguas, ni armas de ninguna clase.

Artículo 68. No se permitirá en los teatros ni salas de espectáculos estar con el sombrero puesto..."

Els ajuntaments, però, proposaven altres normes particulars per a la població i obligaven les societats recreatives a sol·licitar l'autorització per celebrar actes lúdics, culturals o polítics. Les ordenances municipals de l'any 1882 donaven un èmfasi especial als espectacles i als centres d'esbarjo: quedaven prohibides les expressions malsonants, es prohibia fumar, anar en mànigues de camisa o portar una vestimenta

no decent en els espectacles públics; els propietaris dels llocs d'esbarjo eren els responsables de qualsevol topada o batussa; l'horari era rígid, les tavernes havien de tancar a les deu de la nit i a les onze els mesos d'estiu, mentre els cafès i casinos podien tancar dues hores més tard. La moralitat era fonamental i com a anècdota també es prohibia a les platges de Palafrugell banyar-se juntes persones de sexe distint, malgrat que poguessin demostrar ser marit i muller.

L'any 1914 es revisaren les normes i se n'afegiren d'altres: els hostals i les fondes estaven obligats a portar un registre dels hostes i no podien acollir captaires ni prostitutes; durant els dies de Carnaval es prohibien les disfresses d'hàbits religiosos o d'uniformes militars. De fet, el Carnaval sempre fou motiu de preocupació municipal. A l'època republicana l'alcalde Josep Girbau signava el següent edicte:

“...Que a l'objecte de què les properes festes de Carnestoltes es desenrotllin en un ambient de correcció i sentesa pròpies d'un poble cult, aquesta Alcaldia ha cregut convenient dictar les següents disposicions que deuran regir durant els esmentats dies:

1º Totes les persones que portin màscara únicament podran transitar pels carrers cèntrics de la població i tindran l'obligació de retirar-se als seus domicilis a les 18 hores.

2º Queda terminantment prohibit usar hàbits o uniformes de classes oficials.

3º Tots els que portin màscara deuran

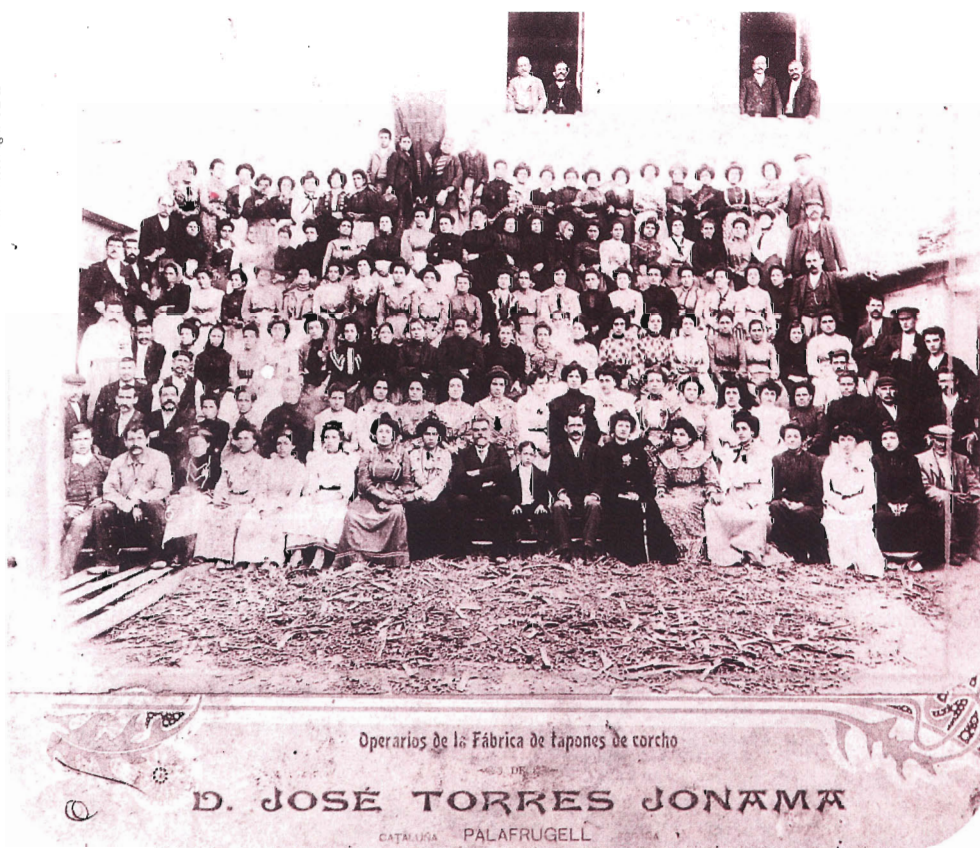
donar-se a conèixer a requeriment de qualsevol agent de la meva Autoritat.

4º Els que contravinguin aquestes disposicions seran castigats amb la penyora de 5 a 2 pessetes.”

També les autoritats municipals eren conscients que els centres d'esbarjo eren llocs propicis al contagi en èpoques d'epidèmies i adoptaven mesures específiques.

Però en realitat les tavernes, els cafès i els casinos no respectaven al peu de la lletra aquesta normativa, sobretot respecte als horaris establerts, i les sancions econòmiques –de 10 a 15 pessetes– sovintejaven.

Autor desconegut. AMP

Treballadors i treballadores de la fàbrica de taps de Josep Torres i Jonama a principis de segle.

Població de Palafrugell

Any	
1877	6270
1887	6603
1900	7147
1910	8920
1920	8746
1930	8355
1940	8093

FONT: padrons. AMP

Estadística laboral - 1916

	Nombre treballadors	aturats	hores treball	sou jornal
Tapers.....	2000	1000	9-10	2'50 a 4 ptes.
Paletes.....	60	—	9	4 a 4'50 ptes.
Ferrers	70	—	10	3 a 5 ptes.
Fusters	30	—	9	3 a 4 ptes.
Bracers	500	—	10	2'50 a 4 ptes.
Altres	150	—	6-8-10	3 a 5 ptes.

FONT: Indústria i Comerç. AMP

Les epidèmies i els centres d'esbarjo

L'Ajuntament va publicar un edicte, el febrer de 1922, amb la finalitat de lluitar contra l'epidèmia de grip que patia la població palafrugellenca:

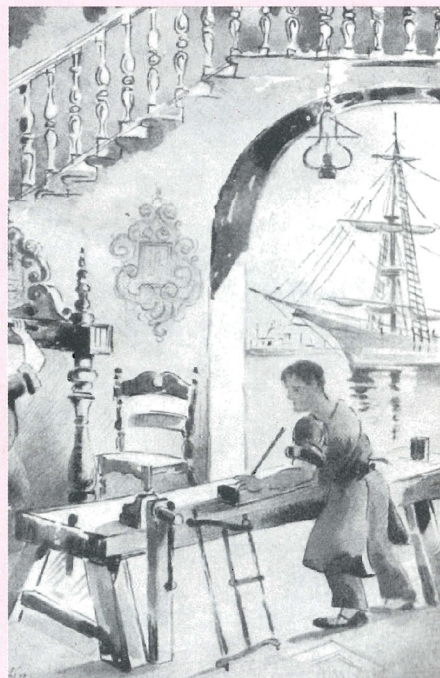
«1r. En tot local tancat: cines, teatres, balls, cafès, etc. on es reuneixin determinat nombre de persones, es procedirà a la seva desinfecció diàriament pels seus respectius propietaris o empreses.

2n. Queda terminament prohibit el despatx de major nombre de localitats de les que permeti la sala d'espectacle.

3r. En lo possible s'evitaran les aglomeracions de persones lo mateix en locals tencats que a l'aire lliure.

4r. Les empreses de cines cuidaran de que l'acabament de cada sessió el public evacui totalment el local, procedint en l'espai de temps compès entre una i altra funció a la desinfecció i ventilació de la sala.»

Baix Empordà, 5 de febrer de 1922

REFRESCOS

Gaseosa	0'20
Limonada al natural	0'30
Id. con sifón	0'35
Naranjada al natural	0'30
Id. con sifón	0'35
Sodado (Café y gaseosa)	0'25
Zouzo (Barrejat : cerveza y gaseosa)	0'30
Horchatas, Jarabes y Sodas (Ver página 17).	

Sous (any 1920)

	Pessetes		2		2-3		3-4		4-5		5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-15	+15
	Homes/Dones		H	D	H	D	H	D	H	D	H	H	H	H	H	H	H
Edats																	
11 a 14			10	7	4	3	12	5	2	1							
15 a 20			14	27	19	33	52	49	62	32	50	16	10	2	6		
21 a 60			5	57	22	103	76	176	231	242	296	362	55	19	73	9	4
més 60			6	1	16	—	27	2	25	1	11	2			1		
Total			35	92	61	139	167	232	320	276	357	380	65	21	80	9	4

FONT: Cens Obrer. Palafrugell. AHG

SERVICIOS PARA MESA

N.º 36 Copas
para champagne; la docena, a Ptas. 18'90

N.º 38 Servicios
de medio cristal, grabado «Cusca», compuestos de 12 copas para agua, 12 para vino, 12 para jerez, 12 para licor, una botella para vino y un jarro para agua; uno, a Ptas. 62'50

N.º 39 Servicios
de medio cristal, grabado «Sócrates», compuestos de 12 copas para agua, 12 copas para vino, 12 para jerez, 12 para licor, una botella para vino y un jarro para agua; uno, a Ptas. 66'50

N.º 37 Copas
para champagne; la docena, a Ptas. 23'75

N.º 40 Copas
para champagne, grabadas; docena, a Ptas. 21'60
Lisas; docena, a Ptas. 18'35

N.º 41 Saleros
de medio cristal; uno a Ptas. 3'25

N.º 42 Saleros
de medio cristal; uno, a Ptas. 2'15

N.º 43 Copas
reforzadas para agua; docena, a Ptas. 18'90

N.º 44 Juegos
de medio cristal, compuestos de fuente y 12 tazas, para helados; el juego, a Ptas. 24'75
De medio cristal tallado o decorado; el juego, a Ptas. 38'50

N.º 45 Conchas de cristal, para helados; la docena, a Ptas. 9'75

N.º 46 Tazas de medio cristal, para helados; docena, a Ptas. 17'85

N.º 47 Copas reforzadas, para agua; docena a Ptas. 18'90

N.º 48 Jarros
para agua; 2 1/4 l, uno, Ptas. 4'90 a 25 3'25

N.º 49 Copas
talladas, para helados; a Ptas. 31'90
Lisas; la docena, a Ptas. 23'75

N.º 50 Copas
para helados, lisas; docena, a Ptas. 16'20
Medio sorbete; dos, a Ptas. 13'50

N.º 51 Copas
lisas, reforzadas, para licor; docena, a Ptas. 9'20

N.º 52 Copas
para vermouth, talladas; docena, Ptas. 28'10
Lisas; docena, a Ptas. 21'10

N.º 53 Jarros
libros, fuertes uno, a Ptas. 3'60

Taula de preus de diferents articles de l'època

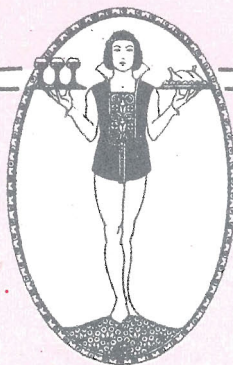
Articles	1896	1906	1920
	ptes. ct.	ptes. ct.	ptes. ct.
Pa (1 Kg)	0,30	0,40	0,90
Carn de vedella (1 Kg)	1,25	2,50	5
Carn de xai (1 Kg)	1,50	2,50	5
Carn de porc (1 Kg)	1,50	1,60	—
Peix fresc (1 Kg)	—	—	1 a 5
Bacallà (1 Kg)	1	1,20	2,50
Arròs (1 Kg)	0,60	0,65	1
Cigròs (1 Kg)	0,60	0,65	1,25
Patates (1 Kg)	0,12	0,12	0,28
Mongetes (1 Kg)	0,50	0,65	1,25
Ous (dotzena)	—	1,80	5
Oli (1 litre)	1	1,25	2,50
Llet (1 litre)	—	0,50	0,80
Vi (1 litre)	0,25	0,40	0,60
Cafè (1 Kg)	—	—	3,75
Sucre (1 Kg)	—	—	3
Sabó (1 Kg)	—	—	2,50
Carbó vegetal (rova=11,5 Kg)	—	—	2,75
Petroli (1 litre)	—	0,80	1
Llenya (100 Kg)	—	—	3
Llum (mes)	—	—	0,60
Habitatge (lloguer anual)	—	—	200

Font: Proveïments. AMP

ANTIGA I ACREDITADA

CASA "PERE MORO"

MENJARS I BEGUDES

Servei excel·lent i extraordinari
durant els dies de la Festa Major.

**Cuina immillorable i variada : Servei a la
carta : Ressonons : Vins selectes de taula,
de collita pròpia.**

OBEI T FINS A LA MATINADA

PREUS REDUITS

Sant Sebastià, 9 - PALAFRUGELL

Les tavernes i els cafès

Les tavernes i els cafès han estat, durant molts anys, uns espais de trobada i diversió fonamentals per a la població masculina de Palafrugell. No és just recordar can Moragas, can Batlle, cal Pallot, l'Sport Bar... com a simples llocs de consum de vi i de cafè, sinó que foren també llocs de diàleg, d'amistat i de comunicació.

Durant molts anys, un dels espais més freqüentats per la població masculina de Palafrugell ha estat la taverna, un lloc evidentment lúdic i d'origens remots. Aquesta acceptació popular de la taverna és una raó prou important per fer-ne un estudi, encara que algu ho considerarà un tema intrascendent o amb poca entitat. Dissortadament la reconstrucció del món tavernari és difícil i depèn de la memòria col·lectiva o de breus referències literàries i de la premsa de l'època.

A finals del segle XIX i bona part del XX, la vitalitat de la taverna era inqüestionable. Així doncs, cal rebutjar, de bell antuvi, la teoria que l'aparició del cafè com a nou lloc d'esbarjo va significar la crisi de la taverna. Eren llocs perfectament compatibles; hi havia temps per al cafè i un temps per a la taverna. També cal refusar la interpretació que les tavernes s'havien convertit en llocs exclusiva-

ment marginals, caracteritzats per l'alcoholització dura o, fins i tot, que eren bars de cambres, amb habitacions a dalt o al darrere. Per altra banda, el tema de la prostitució ha estat sovint oblidat però, en realitat, les cases de barrets o tavernes que es podrien considerar polivalents –vi i comerç sexual– eren llocs de trobada i d'esbarjo. A Palafrugell, les més populars eren ca la Grabada o ca la Mundeta al carrer de la Garriga i el Seixanta-quatre al carrer de Genís i Sagrera.

Evidentment, la taverna no era exclusiva de Palafrugell ni de la comarca, però sí és cert que en els pobles mariners de la Costa Brava, i sobretot en els tapers, hi tenia una significació especial. Les tavernes hi eren abundants –veure quadre de l'annex– i era habitual comptabilitzar-ne més de trenta o quaranta repartides pels carrers principals.

Totes elles tenien una clientela complita, malgrat que a cada poble sempre s'hi

*Colla d'amics
en una barraca
de Tamariu,
l'any 1930.*

podien trobar les més representatives: Can Peric a Sant Feliu de Guíxols, ca la Rosària a Begur, cal Negre a l'Estartit, can Miquel Inglès, can Trenta i can Gelada a l'Escala, cal Pitiu a Cassà de la Selva, cal Català a Roses, can Mai Tanquis a Lloret de Mar,...

Les tavernes de Palamós eren les més conegudes pels palafrugellencs i pels pescadors de Calella, Llafranc i Tamariu, que anaven a vendre sardina al port. Encara avui es recorden algunes de les seves anècdotes. Can Miquel de la Cova o la taverna de l'escalenc, situada al barri de la Planassa, era una de les més antigues i oferia una bona selecció de vins de Calonge i Vall-Llobrega. Els matins, en Miquel venia cafè al carrer i cridava, "caf, caf", perquè ell mateix deia que era quasi cafè. També a la Planassa hi havia la taverna de can Pepet Geperut, situada en una posició més aviat enlairada que permet entendre una de les anècdotes més explicades pels entesos del món tavernari: en Pepet

tenia un mussol que sempre corria per la taverna com un animal domèstic. Un dia, anant darrera d'un ratinyol, una bóta el va aixafar i en Pepet va dir: "No tindrè mai més cap animal com aquest, que qualsevol cosa els mata". Al carrer Notaries es trobava la taverna d'en Blau, residència habitual d'un personatge típic anomenat el Dimoni que, segons diuen, acostumava a menjar-se el vidre després de ser convidat a un parell de gots de vi. I a la carretera de Palafrugell hi havia can Blasito, una de les tavernes més representatives, on era habitual la lectura dels diaris de l'època.

Característiques de les tavernes

Bàsicament la taverna era un establiment o botiga de petites dimensions, caracteritzada per la senzillesa i la manca de decoració, on es venia i bevia vi. A l'interior no hi mancava mai el taulell amb barrilets de vidre i aixetes, les bótes i els bocois al darrera, tres o quatre taules de fusta normalment velles i rònegues, cadires també atrotinades, sovint, una taula més allargada amb bancs per seure i el fum, aportació humana gairebé sempre present, que embolcava l'establiment.

L'exterior de la taverna no s'apartava d'aquesta austeritat i només destacaven els curiosos procediments de reclam usats per algunes tavernes. El més corrent era el ram de pi penjat a la llinda de la porta. Hi ha un refrany recollit per Joan Amades que ho explica:

"Allí on vegis un ram;
senyal que hi venen mam;
allí on vegis pi,
senyal que hi venen vi,
A la casa on hi ha un ram
és senyal que venen mam,
i si el ram és de pi,
és senyal que venen vi."

Antigament, en algunes tavernes costaneres hi havia el costum de penjar una corda encesa a la façana per facilitar foc a la gent de mar que, per raó de la humitat, no portaven llumins. Aquests bocins de corda eren anomenats sogalls i també constituïen un distintiu de les tavernes.

La taverna era lloc de beure i el principal reclam era el vi que, segons diuen, era de bona qualitat i sense batejar —sense mescles—. Moltes tavernes que tenien vi d'elaboració pròpia, a la tardor, organitzaven una festa al carrer que era molt esperada per la gent assídua i que consistia en l'obertura de les bótes de vi que es consumirien al llarg de l'any. Aquesta obertura era molt important per a la taverna ja que, si el vi era considerat bo, la notícia circulava ràpidament i la clientela estava assegurada. Altres tavernes preferien oferir vi d'altres contrades: de Calonge, de Roses, del Cap de Creus, de la Selva o fins i tot de Tarragona; arribava amb tren o amb vaixells de vapor, com l'Empordanès, que sortia de Barcelona i anava fins a Roses.

Els gots i els porrons de vi es bevien a discreció —uns 30.000 litres a l'any—, i s'arribava a *agafar el gat* amb molta facilitat. El qualificatiu de *gat* té origen en les antigues botelles o bótes fetes amb una pell de gat que servien de petit recipient per dur el vi al camp. Per tant, agafar el gat equival a agafar més o menys vegades la botella de vi. També de l'embraguesa se'n deia *agafar la mona* ja que diuen que el mico és un dels animals més llaminers de l'alcohol.

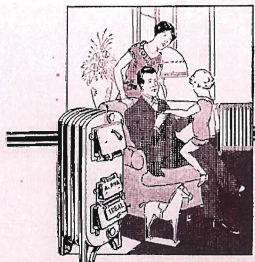
Molts tavernaris preferien utilitzar el verb traguejar en lloc de beure, i d'anar a traguejar també en deien *anar a missa*. Per això les tavernes, humorísticament, eren anomenades esglésies.

En algunes tavernes, a més del vi, s'hi podien trobar altres begudes com: els remenats

—café tallat amb un raig de rom o canya—, els resòlits —una mena de ratafia—, els cremats —rom o canya amb café, sucre, llimona i flamejat una estona—, o la barreja —moscatell i anís—, que, sovint, es prenia de bon matí i que adoptava noms diferents, per exemple, el cas curiós de l'Escala on en deien un *minguet*, pel nom que va popularitzar un foraster que es deia Domingo i que sovintejava les tavernes. Curiosament, a la taverna també hi havia un càntir d'aigua fresca, encara que la veu popular diu que “si l'aigua espatlla els camins, com pot ser bona per beure?”.

A la taverna s'hi entrava i se'n sortia contínuament. Alguns hi anaven a les sis del matí a fer una barreja i d'altres hi anaven a esmorzar i a berenar; es portaven el menjar cuit que podia consistir en torrades, un verat o unes sardines a la brasa i un all tendre. També s'hi anava després de dinar i després de sopar. La taverna no tenia horari i tancava a altes hores malgrat les prohibicions de les ordenances municipals i de les denúncies dels serenos.

A les tavernes també s'hi cuinava i cal remarcar una tradició catalana pròpia de les nostres tavernes, fones i hostals com són les *porcions* d'un menjar, sovint a l'hora d'esmorzar

L'afecte, el deure i el benestar...

— Mira, Jordi, el sen est molt content d'ençà que hem instal·lat calefacció IDEAL CLASSIC, perquè no surta com abans, i d'aquesta manera...

— De veres? Doncs aquesta són els meus desigs: perquè ara veig clar que la veritable felicitat és la de tenir els tres elements perfectes que m'atrauen a vosaltres: l'afecte, el deure i el benestar...

— No mamà, no li ho diguis... Amb calefacció IDEAL CLASSIC no hi ha vida més agradable ni més confortable que la vida de la llar.

DEMANEU FASCICLES GRATUÏTS

DAMIA OLIVÉS

Carrer 14 d'Abril, núm. 9 - PALAFRUGELL - Telèfon 118

El fred que es passava a les cases segurament és una de les raons que explica l'èxit de les tavernes i els cafès.

Taverna d'en Mata a Llafranc, estiu de 1927.

Els cafès
de les voltes
de Calella
els anys trenta.

o de berenar. Una porció era una petita quantitat d'un plat de pota i tripa, de tripes de bacallà, de sang i perdiu, de peixopalo,...

Socialment la taverna era un espai d'esbarjo de les classes populars o obreres, mentre que els empresaris i la gent benestant preferien passar el temps lliure als cafès o als casinos. Així doncs, la taverna esdevindrà el lloc de trobada dels treballadors del suro, dels pescadors, dels menestrals, de les colles de caçadors, de les colles de camàlics –com la de Sebastià Isern dels anys trenta–,... La memòria col·lectiva encara recorda els noms d'alguns tipus singulars i amants del món de la taverna com el Coix Baldu, el Paraigüero, en Coll d'Oca, en Bado Puta, el Valent, que era també venedor de tabac de contraban al Centre Fraternal, en Mero Taldina, assidu de la taverna d'en Fava, l'Oblada, bon client de ca la Pasquala, l'Angelet, el Carrau, el Salat, en Tomàs Boix, en Silet, en Patot, el Pellaire, el Queridu, el Serafi, en Ciriaco, entre d'altres.

Aquesta clientela fidel i heterogènia no estava renyida amb el cafè i la gran majoria dels tavernaris compartia els dos espais de trobada. La taverna només era exclusiva i

refugi per a la gent pobre i els marginats que no tenien on anar.

La parròquia tavernària anava a la taverna a fer el got, a menjar i a matar el temps, però era quelcom més que un simple lloc de consumició d'espirituosos. L'oferta lúdica era molt més àmplia: s'hi cantaven havaneres, sardanes, valsets i tota mena de cançons picaresques; s'hi jugava a cartes amb diners –la brisca, el truc, la manilla, la mosca,...– però com que se'n tenien pocs per apostar i perdre, la moneda es va substituir per grans de blat de moro. Naturalment no mancaren els articles moralitzadors i de crítica al joc de la taverna. N'és un bon exemple un anònim que apareixia al diari *El Distrito* el juny de 1899: “En varias ocasiones hemos oído comentar desfavorablemente el abuso que en ciertas tabernas de esta villa se hace, permitiendo a la juventud, mejor dicho, a los adolescentes, no sola la entrada en dichos sitios –que a su edad no debieran frecuentar– sino que hasta altas horas de la noche, a menudo hasta amanecer el día, se les deja tranquilamente jugar el poco dinero que tienen.

Y aunque estos chiquillos no jueguen a los prohibidos, creemos, como creen algunos padres de familia, que allí se forman en la senda del vicio, del cual más tarde no pueden librarse.

Naturalmente, los dueños de los establecimientos que aludimos, perderían buena parte de sus ingresos, –pues, según nos dicen, cada hora que transcurre pasa a recoger la casa 10 céntimos en las mesas de juego– si se les obligara a tomar medidas en contra de lo que denunciarnos, pero, en cambio, ganaría en ello el bolsillo de los precoces jugadores y la moralidad que anda maltrecha por los suelos en esta villa, desde algún tiempo a esta parte”.

El mateix diari havia publicat, el febrer de 1893, un article on s'hi destacava una de les

activitats més importants de la taverna com era la tertúlia: “Has estat, lector, mai a cap taverna de vuit a deu del vespre? No? Doncs vine ab mi i podràs conèixer un d’aquells llocs, dignes d’estudi. Una taverna a tal hora és com un safareig, a on tot se diu, tot se comenta, tot se critica; es una espècie de redacció de periòdic a on cada nit se fa la crònica de la setmana; es com una pescateria on se trauen los drapets al sol a tot vitxo vivent...”

Els temes d’aquestes xerrades eren diversos: tafaneries, política, situació laboral, preparatius de xefes,... fins i tot es deia que alguns regidors hi discutien els afers del municipi. Tot es tractava a la taverna, però sempre amb un clima de tolerància i manca de violència. El 8 d’abril de 1893 *El Distrito* informava de la mort d’un jove en una taverna de Palafrugell, remarcant l’excelsa qualitat del fet. Ramir Medir en la seva obra *Historia del Gremio corchero* va fer referència a les tavernes i destacava aquest bon ambient i respecte: “la taberna, establecimiento típicamente español, fue un lugar concurrido por los taponeros, que iban a beber el buen vino del país y a cantar el repertorio de que os he hablado, acompañados algunas veces de guitarra. Los sábados y domingos era cuando estaban más concurridos. Algunos parroquianos, como es de suponer, tenían la costumbre de emborracharse los sábados. Conste, empero, que no se registraron en la provincia de Gerona reyertas ni crímenes de sangre en las tabernas, nuestra gente se limitó a beber y cantar alegremente”.

A l’hivern la taverna era un refugi contra el fred i era molt normal fer una rotllana al voltant d’una estufa mentre s’escoltava un company que llegia el diari en veu alta.

Un personatge clau per aconseguir aquest ambient de germanor era el taverner. Participava de la conversa, donava consells,

se’l respectava i el seu lligam amb el client era molt més íntim que la simple relació econòmica. El taverner no es guanyava malament la vida, però tampoc es feia ric i era benèvol amb qui no portava diners. A les tavernes era molt habitual veure escrit amb guix a les bótes el nom dels deutors.

Aquest món d’amistat i de viure el present que representava la taverna va desaparèixer després de la Guerra Civil. Les raons més acceptades del seu declivi són: la manca de llibertat dels anys de postguerra, la reglamentació del treball i el turisme d’abast internacional.

Principals tavernes

Segons un anuari publicat l’any 1905 a Sant Feliu de Guíxols que recollia una relació de cafès, fondes i tavernes de pobles de la comarca, a Palafrugell eren vuit els taverners: Baldomer Anglada al carrer de les

Les voltes de Calella, avui.

Francesc Dalmau

Col·lecció Francesc Dalmau

*Així acabava una divertida auca
dedicada al Club 3x4 l'any 1903:
"De modo que en los brazos de Morfeo,
Piensa el amigo Fiori algo muy feo;
Que un gato dio fin al año pasado,
y una mona al corriente la luz ha dado".*

Botines, Joan Cateura al carrer de Sant Josep, Josep Funalleras al carrer de Torres i Jonama (antic c/ del Sol), Gervasi Isern Bofill a la plaça Nova, Jacint Juanals al carrer dels Valls, la vídua Maria al de la Tarongeta, Pere Ramon al carrer del Sol i Pere Ros al carrer de Sant Sebastià.

Però a Palafrugell hi ha hagut moltes més tavernes, la gran majoria més conegudes per sobrenoms curiosos i populars. Les principals, però segurament no les úniques, eren les següents: la taverna d'en Pere Ros o can Pere Moro al carrer de Sant Sebastià, molt apreciada pels ressopons, ca la Sorda, can Tomàs Maria i can Tarins –una de les últimes a tancar, en concret els anys 70– situades a la Tarongeta, cal Pardal o Pere Limenyo i can

Batllem al carrer de Torres i Jonama, can Grau i ca la Pasquala al carrer de Palamós, cal Filferro al carrer de Pals, can Miret al carrer del Pedró, ca la Mònica al carrer de la Rajola, can Rius al carrer de la Garriga, la taverna d'en Miquel Castelló o can Gabriel al passeig del Migdia, ca l'Eudald al carrer de la Caritat, xamfrà amb el carrer de la Font, can Pau Garnatge al carrer de Cavallers, xamfrà amb el carrer del Raval inferior i on també es venien espadenyas, ca l'Etxuflet al carrer dels Valls on s'anava a fer l'avellana –tenia un bon assortiment d'avellanes, xufles...–, can Salvi Català al carrer de Pi i Margall, can Trics o can Carabús al carrer de la Roella que era una de les tavernes preferides pels treballadors de la fàbrica Armstrong Cork Company, una de les més grans de la indústria surera de Palafrugell...

Els testimonis orals, sense menysprear aquestes tavernes esmentades, coincideixen a l'hora d'escollir les tavernes que poden resumir la cultura del vi a Palafrugell. En primer lloc, la taverna d'en Fava, situada al carrer de Sant Pere, era el nucli principal del cant o lirisme taper. Una de les més antigues era cal Menut, coneguda fins els anys vint del nostre segle amb el nom de cal Rei; era una taverna on anaven personatges com el jutge Manuel Fina, però sobretot era la taverna dels camàlics, on tenien una pissarra per anotar-hi els possibles encàrrecs, com per exemple entrar llenya a les cases. També era molt antiga can Gervasi o can Moragues de Gervasi Isern a la plaça Nova, al cantó de la Torre d'en Moragues, l'únic element de la muralla que restà dempeus fins l'any 1908 i on es podien comprar bones bótes de vi. I can Patlleri de Pelegrí Cortada al carrer Quatre Cases i després al carrer de la Lluna, la típica taverna que evolucionà fins a convertir-se en un dels restaurants més

respectats, el Restaurant Popular, situat l'any 1934 al carrer Francesc Macià, número 6, però sense perdre mai l'aire tavernari i les típiques berenades dels dilluns.

No seria bo cloure aquest apartat sense recordar les tavernes i cases de pagès dels voltants que també servien bons menjars, com: can Mingo i can Busqueta de Llofriu, can Traito d'Esclanyà, can Bosc de Mont-ras o ca la Filomena, a la sortida de Palafrugell.

Tavernes marineres

L'explosió del turisme, sobretot a la segona meitat del segle XX, ha comportat guanys econòmics significatius, però ha destruït bona part de les excel·lències del paisatge de la Costa Brava, no ha respectat l'economia tradicional del pobladors de la costa –la pesca–, ni les estructures arquitectòniques relacionades amb aquesta, com les botigues i els magatzems per guardar els estris dels pescadors o les mateixes tavernes, lloc habitual de trobada dels homes de mar. Aquest turisme frenètic ha afectat, molt especialment, els pobles i cales de Palafrugell: Calella, Llafranc i Tamariu.

A començament de segle, eren indrets tranquils, poc poblats, però molt importants per als palafrugellencs, sobretot a l'estiu. Arribar-hi no era problema, gràcies al servei de carruatge dels senyors Ferrer i Artigas, a partir de 1898, que comunicaven Palafrugell, Llafranc i Calella; o bé, si es volia anar a Llafranc es comptava amb el popular Xeco que sortia de Palafrugell a dos quarts de nou del matí i a dos quarts de dues de la tarda, l'any 1902.

La platja era l'atractiu d'aquestes anomenades "barriades" de Palafrugell, però no era l'únic. També a l'estiu s'hi celebraven les populars festes majors, molt concorregudes pels palafrugellencs. La més important era la

Francesc Dalmau

que s'organitzava per la diada de Sant Pere a Calella, i que l'any 1893 ja aixecava dos envelats amb orquestres reconegudes, els Montgrins i l'orquestra Vella de Palafrugell.

Però a l'hivern l'únic lloc d'esbargiment eren les tavernes marineres i els petits cafès.

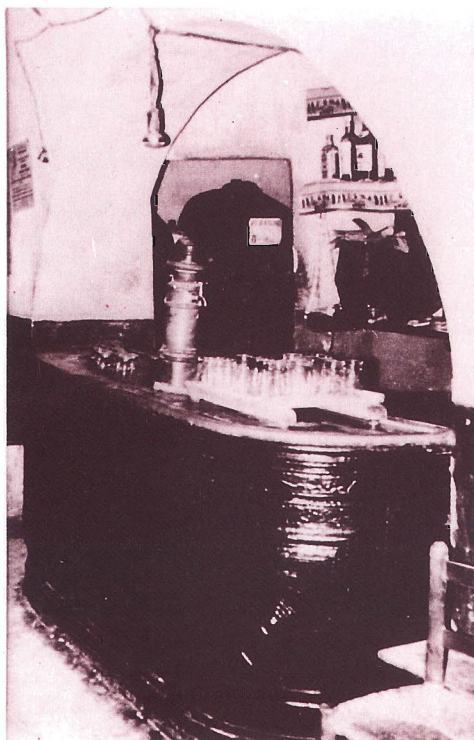
Can Batlle, avui.

Can Batlle

La taverna més important d'aquests paratges fou can Batlle, a Calella, situada on avui hi ha l'actual hotel-residència del mateix nom. El fundador va ser Joan Ponsetí, fill del batlle del municipi de la Pera, que un dia va conèixer una noia de Calella –Marieta Rovira– que anava a vendre peix a Girona amb diligència. En Joan –conegut amb el sobrenom del Fill del Batlle– i la Marieta es varen casar i obriren una taverna que ha fet història a Calella.

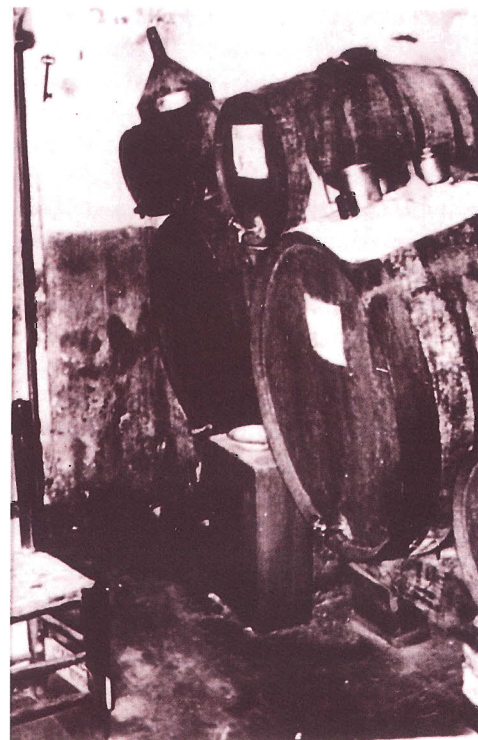
Can Batlle no era diferent a la resta de les tavernes caracteritzades per la senzillesa. El

*Interior
i la bona bodega
de can Moragas.*

local no tenia pas complicacions decoratives, s'hi podien trobar les típiques bótes de vi, les taules i les cadires de fusta justes; un quinqué de petroli, el taulell i una taula llarga per als cremats i les cantades. Els assidus eren les mariners i els pescadors, els transportistes que portaven el peix al tren de Palamós a Flassà, alguns tapers de Palafrugell, els bohemis o personatges singulars com en Xico, Pere Lluch, en Menció... i fins i tot, els contrabandistes de tabac. L'antiga taverna els ofería el vi de la casa, cremats en ocasions de festa, els *resolis* –mescla d'anís i canya– sobretot al matí i al preu de 5 céntims... però a més era botiga de queviures que subministrava als pescadors calellencs tot allò que els era necessari.

Però, sens dubte, la taverna de can Batlle és recordada per ser un dels principals

Autor desconegut. Col·lecció Joan Isma

escenaris de les cantades d'havaneres i coneguda popularment com la catedral de l'havanera.

A més de can Batlle cal esmentar altres tavernes prou importants com a centres de reunió dels pescadors. Són les següents: ca na Marieta Fonso, a la casa intermèdia de les Voltes velles; cal Noi Menut, al costat mateix de can Batlle; cal Gamarús de l'avi Davan, recordada pels balls amb manubri; can Marqués i ca sa Noia Rita. Aquestes eren les tavernes de Calella. A Llafranc també hi havia tavernes, malgrat ser pocs els habitants –uns 50 l'any 1910–; les més recordades són: can Maleca, can Matas, cal Leon, ca la Claretà, com també és recordat en Xico de Blanes, un dels pocs habitants a l'hivern a finals del segle XIX.

Autor desconegut. Col·lecció Joan Isern

La taverna de can Moragas també ofería servei de taxis.

Les primeres manifestacions del turisme a les platges de Palafrugell no van provocar grans pertorbacions, però sí l'aparició d'espais nous. La taverna continuava com a centre neuràlgic per a la vida d'aquests llocs, però apareixen nous edificis clarament relacionats amb el turisme com els bars, els restaurants i els hotels, sobretot a la dècada dels 1930, entre els quals destaquem els següents: el cafè Miramar de Pere Arbonès, més conegut per can Perico, situat en l'última casa de les actuals Voltes noves de Calella i molt estimat pels balls dels diumenges a la tarda; també a les voltes hi havia can Gelpí, que l'any 1925 era taverna però amb servei de restaurant i habitacions i l'Hotel Mediterrani a Calella de Ramon Agustí, inaugurat el juny de 1934 i que ofería pensió completa per unes setze

pessetes al dia. A Llafranc hi havia el cafè-restaurant de Sebastià Reig, obert l'any 1913; i als anys trenta els restaurants Terramar, el Modern, que ofería coberts populars al preu de cinc pessetes, i l'hotel Celimar. I a Tamariu l'hotel-restaurant Salleras.

També experimenten un canvi les festes populars on ara hi volen participar els estiuejants. L'any 1925 seguia celebrant-se la Festa Major de Calella, els dies 28, 29 i 30 de juny, amb un seguit de balls a la Sala Reig; però a l'agost els estiuejants del barri de la Barandilla de Calella organitzaven la seva festa amb el següent programa: funció religiosa, festa aquàtica –regates a rem de senyoretes, persecució i captura d'animals volàtils i concurs de *plongeurs* o capbussades– i, al vespre, balls oblidats, com els rigodons o el ball del ram.

En Pere Patxei.

No cal oblidar, però, algunes iniciatives per salvaguardar l'estètica de les platges, com per exemple la resistència a un projecte de Josep Negra –conserge del Cercle Mercantil– de situar un quiosc al passeig de Cypsele a Llafranc, el juny de 1931. Finalment, l'ajuntament va acceptar el projecte, però amb moltes condicions: havia de ser un quiosc de fusta, el nombre de taules no podia ser més de tres, es prohibia fer menjars i només se serviren begudes, dolços i entrepans.

Can Patxei i les colles de tamariu

A Tamariu també hi havia tavernes memorables, com can Domingo, can Salleras, can Noi Nisu o ca la Cànida i can Patxei, sens dubte, la més representativa i un dels temples de l'havanera. Però, sobretot, Tamariu era la platja dels treballadors de Palafrugell; era el lloc de les colles, les barraques i les grans xefles.

Una de les colles més famoses era la Colla dels Iris, integrada per unes trenta persones, la majoria del món del suro, que tenia com a únic objectiu fer bons àpats i cantades a la platja, davant la barraca del mateix nom.

Com que els seus membres eren de diferents tendències polítiques van decidir batejar la colla amb el mot Iris que volia dir de tots colors en relació a l'arc de Sant Martí.

També es feien grans dinars a la barraca de la colla Xerínola i a la barraca d'en Palleri o la Barretina. Com deia en Josep Pla, "aquest era el sistema plàcid i civilitzat de comprendre la vida".

L. Casanoves. AMP

Els camàlics
eren bons clients
de les tavernes.
A la imatge veiem
a Josep Cañet, tartaner,
acompanyat d'un camàlic.

Autor desconegut. AMP

15. Palafrugell. Café Oriente.

El cafè

A la segona meitat del segle XIX va aparèixer una nova oferta d'espai de trobada i d'esbarjo per a la població masculina: el cafè. En un principi era el lloc d'encontre privilegiat de les capes burgeses, però a la llarga s'obrí socialment i es convertí en una necessitat pràcticament diària.

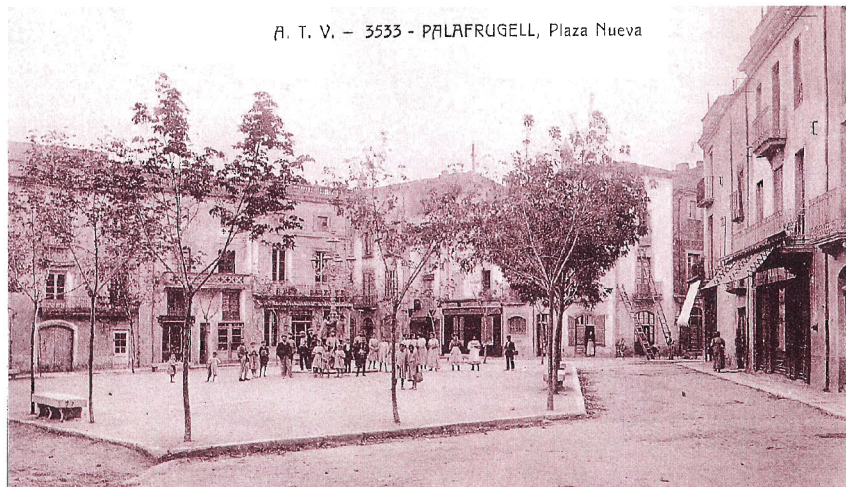
Els cafès d'abans (el que ara se'n diuen cafeteries o bars), generalment grans i espaiosos, no eren, com ara, d'estança més aviat fugaç o per prendre-hi, dret al taulell o assegut en una taula, una beguda o un cafè i cap al carrer altra vegada, sinó que s'hi anava molt per matar les hores de lleure, que avui invertim veient la televisió. Disposaven de moltes taules de ferro i marbre per jugar a la manilla, al dòmino, etc. S'hi llegien periòdics, eren apassionades les tertúlies "arreglant el país", com vulgarment es deia, i es comptava amb una persona de confiança: el cafeter.

Tanmateix, el cafè significava la fi del domini del vi i l'esclat de noves begudes. L'alcohol d'alta graduació, els aiguardents i els licors aromàtics tenien molta acceptació i es caracteritzaven per la diversitat. A més de la canya, el rom, el conyac i l'anís hi havia licors prou curiosos: licor de menta verda, d'absenta, de rosa, de violeta, de clavell, de taronja, de canyella, la crema de cafè, la imperial, l'aigua divina, l'aigua cordial, la llet de velles, l'oli de Júpiter, la crema de pinyols de fruita, el bàlsam humà, el rom de Jamaica, estomacals... Moltes d'aquestes begudes d'alcohol es feien en destil·leries gironines o palafrugellenques. A finals del segle XX la fàbrica d'aiguardents més coneguda del poble era la Fanga d'Andreu Serra, situada al carrer Caritat i que, a més, tenia la representació de les gasoses Esther de Barcelona.

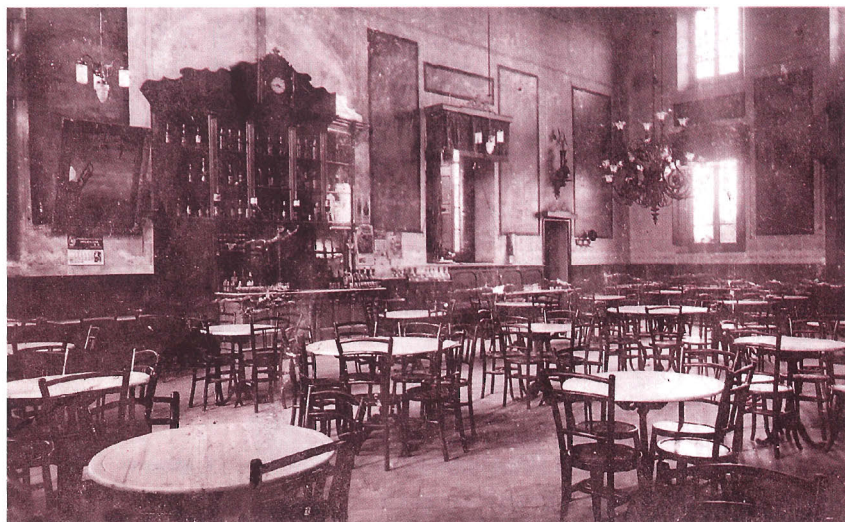
La cervesa també tenia bevedors i encara es recorden les primeres marques: la Golondrina de la casa Damm de Barcelona, la Moritz, la Bok Bier. Per als més mesurats hi havia la possibilitat de fer un mussol que consistia a barrejar cervesa i gasosa; o bé optar per les orxates o xarops.

*El cafè d'Orient
al fons a principis de segle,
quan estava a la plaça Nova.*

A. T. V. — 3533 - PALAFRUGELL, Plaza Nueva

Autor desconegut. Col·lecció Francesc Duran

Interior d'un dels cafès
més representatius
dels pobles tapers,
cal noi Martí
de Cassà de la Selva.

FRAMBUSINA
BESCUIT DELICIOS
Preneu-lo amb llet i cafè,
Preneu-lo amb el bon vi,
Preneu-lo com a postre,
Que és d'un gust lo més íi.
Recomaneu-lo als nialsats, feu-ne sopes a
la mainada, demaneu-los en Cafés i Fondes.
Es garantit-zat com a substàncios, alimentatí
econòmic.

ELABORACIÓ I VENDA:
FLECA D'EN J. COLL
Plaça Constitució, 9 i Amor Filial, 2 - LA BISBANA

DE VENDA A PALAFRUGELL
BALDIRI FERRER
PI I MARGALL 2

Però, sens dubte, el gran beuratge d'aquells locals i centre de les tertúlies era el cafè que valia 20 céntims la tassa l'any 1899. La seva elaboració i consumició era tota una cerimònia i el cafeter havia de demostrar les seves habilitats. També com a variants del cafè i molt populars eren els roquills o remenats –mescla de cafè i un licor que podia ser rom, canya o conyac– i que avui s'anomenen *carajillos*. I el soldat, mescla de cafè i gasosa.

A finals del segle XIX, en concret l'any 1874, eren cinc els palafrugellencs que oferien un servei de cafè: Martí Prats, Sebastià Sagrera, Salvador Pi –més conegut per en Guilla–, Josep Marquès i Pere Sala. Les quantitats elevades que pagaven en concepte d'impostos –unes 147 pessetes anuals– només superades pels grans comerciants de taps, com Pere Jubert que pagava unes 647 pessetes, demostren que un cafè no era un mal negoci.

També antics i singulars van ser el cafè del Centre Ciclista de Joan Matewic al carrer de Torroella; el cafè El Siglo, al carrer de Santa Margarida; el cafè-restaurant de Sebastià Reig,

popularment cal Tinyoi, situat al carrer Cavallers l'any 1907 –a l'antic cafè d'Artur Sala o d'en Bolilles– per passar al carrer Valls l'any 1918 i, finalment, al carrer Torres Jonama; el cafè Orient, ubicat l'any 1897 a la plaça Nova, però l'any 1898 es traslladà al carrer Sant Martí on seguí oferint un servei de qualitat i algunes activitats més pròpies dels casinos, com per exemple una conferència d'un senyor de Reus anomenat Llaveria que havia donat la volta al món a peu en dotze anys. Però, potser, els cafès més emblemàtics de Palafrugell han estat can Mussiu Jan, el cafè d'en Tòfol, cal Pallot i l'Sport Bar.

Cafè d'en monsieur Jean

Afinals del segle XIX un francès va arribar a Palafrugell i va decidir obrir un cafè prop de l'estació que la gent anomenava can Mussius Jan. El desig d'oferir novetats i una gran concurrència són els trets definidors d'aquest cafè. Per la Festa Major sempre obsequiava els seus clients amb ballades de sardanes o focs d'artifici. L'any 1897 va instal·lar un timbre per anunciar la sortida dels trens, cosa que serà imitada per les fondes. El setembre de 1898 aconseguia que el circ eqüestre Ferroni actués davant el cafè. Però és recordat, sobretot, pels balls de manubri. "Dijous i diumenges hi ha ballarugues, al so d'un exòtic piano de maneta, en el joliu lloc en l'estació conegut per cal Mussiu Jan. Força animació i noies maques, hi ha fresca agradable sota el vent de les acàcies, fa que aquells balls es vegin força animats". Aquest era el comentari del Baix Empordà, l'agost de 1922.

Can Tòfol

Aquest cafè es va fundar, també, a finals del segle XIX. El seu propietari era Cristòfol

Vilella i segons El Distrito, l'any 1897, estava situat a la plaça Nova, on hi havia el casino Centre Obrer: "D. Cristòbal Vilella (a) Tofol, nos participa que ha abierto su nuevo establecimiento, café restaurant, en el edificio que antes ocupaba el Centro Obrero. Durante los días de Carnaval se servirá un excelente menú a la carta, a precios reducidos, exquisito café Moka y ricos vinos del país y extranjero".

Era fonamentalment un cafè-cantant o de varietés on un grup de noies, la majoria franceses, delectaven amb cançons frívols el personal. S'hi jugava molt, a can Tòful, i es va fer famós, l'any 1899, per passar uns dies a la presó per jugar al set i mig, segons El Distrito: "La comidilla de la semana pasada ha sido la detención de Cristóbal Vilella, conocido vulgarmente por Tóful, dueño del café cantante de la Plaza Nueva, llevado a cabo por la guardia Civil.

¿Qué ocurrió en casa Tóful que pudiese dar motivo a que la Guardia Civil lo sacara de su casa a la una de la madrugada del domingo pasado?.

Cuentan, los que presumen de enterados, que D.Manuel, a consecuencia de órdenes superiores recibidas, advirtió a Tóful y a Calot que cesaran de jugar a los prohibidos, o de lo contrario les molestaría, y caso de sorprenderlos infraganti, los entregaría a los tribunales. Sea lo que fuese, el caso es que alguien enteró a D.Manuel que por la noche del sábado en casa Tóful se jugaba al siete y medio, juego a su entender de envite y azar, y allá mandó o allá se presentó una pareja de la Guardia Civil, y según dicen, Tóful no estuvo atento con ellos, o no les guardaría la consideración que se debe a la fuerza armada, o los guardias se lo creyeron así, al ver que oponía resistencia para seguriles, lo que dió por resultado que se lo llevaron de su casa preso y

preso continúa en las cárceles de Gerona..."

També es caracteritzà per un bon servei de begudes i menjars com: llagostes amb salsa, calamars farcits, ostres, vins d'importació o cafè a 30 cèntims la tassa. Però l'any 1925 tancava les portes.

Molt semblant i coetani a can Tòful era el cafè de les Delícies, un cafè cantant amb servei de cambreres i molt famós pels sopars de Carnaval i de la Nit de Nadal.

Cal Pallot

El cafè de cal Pallot de la família Albertí, situat al carrer de Cavallers, gaudí de molta anomenada a les darreries del XIX i començaments de l'actual. Es recordat per ser un lloc estrafolari i pintoresc, pel bon humor del propietari, en Jaumet, per tenir una clientela realment heterogènia i, sobretot, per les tertúlies animades i recargolades. Josep Pla a *L'Empordanet* evocava les tertúlies intel·lectuals de cal Pallot: "Quan, estudiant a Barcelona, tornava per les vacances a Palafrugell, solia

Per les
**Festes de Nit-Bona,
Nadal i Cap d'Any**
Si voleu bon menjar i millor beure, aneu
al popular
**CAFE-RESTAURANT
PATLLERI**
de Pelegrí Cortada.
Hi trobareu variats i suculents plats i vins
del país i forasters.
Preus enraonats. Servei acurat.

*Interior de l'Sport Bar
amb en Tomàs Cervera
molt ben vestit.*

freqüentar la tertúlia nocturna de cal Palot, que solia començar a les deu del vespre i a la qual assistien Mascort secretari, el senyor Balaguer, Melio Gironès, don Rossend Girbal, el metge Pons, el policia Figueruelo, que era un policia petit, cepat i poderós, amb una barba negra que semblava Judas Iscariot, i el meu pare, que era anomenat per tothom el senyor Tonet. Era una tertúlia puritana, formada per persones que tenien sempre raó, rondinaires delirants que aplicaven l'anàlisi més implacable als problemes morals de la població. Després d'haver acordat per milionèsima vegada que el món estava perdut i que les coses no podien durar ni un dia més, se n'anaven a les dotze en punt a dormir... i bona nit, viola, que demà serà un altre dia".

Els ressopons dels joves els diumenges després del ball, els casaments, els balls de Nit de Nadal, els balls de carrer... eren altres de les ofertes d'aquest cafè anomenat Gran Cafè del Centro a partir dels anys vint. Durant els anys trenta s'hi reunia gent

reaccionària, de dretes, motiu pel qual va ser clausurat l'any 1937.

Sport-Bar

Al mateix carrer Cavallers hi havia un altre cafè, l'Sport, d'Isidre Cervera. Procedent del Port de la Selva, va llogar un local que era de Ricard Bofill, propietari de l'hotel Falcó de Barcelona. El cafè era espaiós, molt concorregut, amb una bona clientela i s'hi jugava molt. Com a la majoria dels cafès de Palafrugell, s'hi podia menjar, cosa excepcional o poc habitual en els cafès d'altres pobles, i encara es recorden les bones cuineres: l'àvia Galiana, la Rabassa de Mont-ras i la Vignàcia. L'any 1926 per la Festa Major van fer ball els casinos Centre Fraternal, Círcol Mercantil, el Club 3x4 i l'Sport Bar amb el Quintet Empòrium de Girona. Aquest fet demostra la importància del cafè a la dècada dels anys vint i trenta.

Ball a can Mussius Jan.

Tavernes

Recull de tavernes que, segons la memòria popular, existien en alguns pobles tapers i mariners abans dels anys trenta.

PALAMOS: can Miquel de la Cova, can Pepet Geperut, can Blasito, la taverna d'en Blau, can Pascalet, ca la Caneja, can Demetri, can Panteleu, La Selvatana, can Jaimito, can Taliues, can Pas, can Patrici, can Blanc, ca la Maria de Cadaqués, can Xena, cal Vidriaire, ca les Grasses, ca la Pota, cal Boter, can Dunjó, can Pere Sereno.

SANT FELIU DE GUIXOLS: can Perich, can Saura, cal Coix, ca l'Esclop, can Toni, cal Romaguer, can Planes, Les Parres, La Pansa, can Seis o cal Canari, can Nen, can Maties, can Massa, el Nou Noé, cal Ris, cal Ros de la Paleta, La Marina, can Pep Cagarres.

CASSÀ DE LA SELVA: cal Pitiu, can Beneipà, cal Gravat, cal Granot, la Capçana, can Ribot, can Rata, cal Parigüelo, can Postilló, can Veray, el Rotllo, can Borra, can Pica, can Matetes, els Avions, can Xico Masnou, can Met Xicó, can Bugarra, La Punyalada, ca la Mastufa, can Severo, can Xiqueta, ca la Verge, can Met Blau, can Rodes, ca la Subidera, cal Rebaixí, can Cigala.

ROSES: cal Català, can Ribereta, ca l'Huguet, ca la Mamà, ca la Porcalles, ca la Pantaleon, ca la Pola, cal Nano, cal Català, cal Regalat, can Mai Tanquis, can Cos, can Risech, can Xarol, ca l'Obaldo, can Badosa, can Ginesta, can Tomaset, can Genís, can Cochos.

L'ESCALA: can Miquel Inglès, can Farreny, ca l'Arnau, cal Tranquil, can Gelada, ca la Neus, can Camós, can Trenta.

Venedors de castanyes

Era molt habitual sentir pels carrers i tavernes de Palafrugell "Eeret, eeret, castanyes calentes ara que fumen". Era la cantarella dels vaites venedors de castanyes.

Bonaventura Sabater en la seva obra *Quartilles*, de l'any 1912, dedicava unes línies a aquest curiós comerç ambulant:

"Eeret!... és l'abreviació de tota una frase: és l'anunci d'una mercaderia que petits comerciants vénen a domicili del comprador. En lloc de dir: "– ¿Qui vol comprar castanyes calentes i grosses?... ", per un refondiment antiquíssim, conservat per la tradició, els nois que rondan els carrers d'aquesta industriosa vila, cabàs sota el braç amb la cara i les mans com carboners, oferint castanyes, no criden altra cosa que el clàssic eeret!..."

Repartiment dels oficis a Calella, Tamariu i Llafranc, l'any 1910

CALELLA (habitants: 443)

mariners:.....	146
pescadors:.....	9
carabiners:.....	6
propietaris:.....	4
comerç:.....	3
fusters:.....	2
bracers:.....	2
tapers:.....	1
barbers:.....	1
paletes:.....	1
agricultors:.....	1
flequers:.....	1
agutzils:.....	1
mestres:.....	1
altres:.....	6

TAMARIU (habitants: 52)

mariners:.....	19
comerç:.....	1
tapers:.....	1
bracers:.....	1

LLAFRANC (habitants: 34)

pescadors:.....	7
mariners:.....	1
bracers:.....	1
paletes:.....	1
tenidor de llibres: 1	

FONT: Padró d'habitants. 1910. AMP

La cerimònia del cafè

El segle XIX es varen publicar tractats de com torrar i fer un bon cafè. Un dels més antics és *El Cafetero del Ampurdán. Manual completo de confitería, pastelería y chocolatería del cafetero y del licorista* de Cándid Molins i Romagueras, publicat a la Bisbal l'any 1868. A continuació en reproduïm uns fragments.

«MÉTODO EL MAS ADECUADO PARA TOSTAR EL CAFÉ.

Procúrese lo primero que, el fuego preparado para dicho objeto, no levante llama: llénese hasta la mitad de café de moka la máquina, escogiendo el de caracolillo, y de preferencia el que presente un color verde oscuro; esto es, casi parecido al plomo. Se coloca enseguida la máquina encima del hornillo, y sin perder un momento, se le va dando vueltas, pero muy pausadamente, a fin de que vaya tostándose con la igualdad que requiere esta operación.

Pasados unos seis minutos, se abre la portezuela de la máquina, valiéndose de unas tenazas. Y mirando el estado en que se encuentra el café, se cierra y se agita de derecha á izquierda por un momento: luego se prosigue agitándola encima del hornillo.

Estas operaciones deben repetirse á lo menos por cuatro veces, con objeto de que el café no quede crudo, como ni tampoco quemado.

Se conocerá que tiene el punto que debe desearse, cuando presente color de canela oscuro, pero nó negro, cual se hace en algunos establecimientos, de lo que resulta una bebida amarga, por más azúcar que se le eche, y quitándole el aroma, que es su cualidad mas recomendable, haciéndole igualmente ingrato al paladar, y hasta perjudicando á la salud.

Logrado el objeto apetecido, el operario conocerá los buenos resultados, observando que el café apenas deja percibir su sonido al dar vueltas con la máquina; al propio tiempo queda casi llena por la crecida que forman los granos, durante la operación de tostarlo.

En tal caso, quítese inmediatamente la máquina del hornillo, se abre la portezuela y derrámese el café en un tablero de madera:

pero aconsejamos que no sea de pino ni esté pintada, á fin de que no adquiera ni mal olor, ni mal gusto: se procurará igualmente esparmarlo bien con las tenazas predichas; pues, de lo contrario, aunque apartado del fuego, si se dejara amontonado, se quemaría.

Se tapará enseguida con un lienzo, y cuando esté todo frio, se echará en una pandera, aventándole un poco, para que salte aquella especie de cascarrilla, parecida al salvado. Hecha esta operación, se deposita en una jarra, la cual debe cerrarse con un tapon de corcho.

Este sistema es preferible al de tostarlo en el horno; pues no sólo tiene la ventaja de hacerse esta operación con más igualdad, sí que tambien no pierde nada de su aroma.

Aconsejamos al operario que el fuego sea templado; pues es preferibel emplear un poco más de tiempo para tostar el café que nó que resulte quemado.

Para preparar el café cual se requiere, téngase un molinete de hierro (los hay á propósito, y se venden en las tiendas de quincalla) con el cual se muele. No debe jamás picarse en mortero de hierro, como hacen en varios establecimientos; pues obrando de este modo, pierde gran parte de su aroma.

Aconsejamos igualmente que, al comprar el café, se escoja que no haya sufrido ninguna avería.

Debemos advertir que los cafeteros conviene compren el café crudo, tostándolo en sus casas, de lo contrario, si lo comprasen tostado ya y molido, se esponen á servir mal a los concurrentes, en razon que, en ciertas droguerías y confiterías, el cebo de la ganancia hacen que mezclen garbanzos tostados, la cáscara del cacao, y hasta la película de granos, que sinó perjudican, son á lo menos repugnantes.»

«MODO DE HACER EL CAFÉ

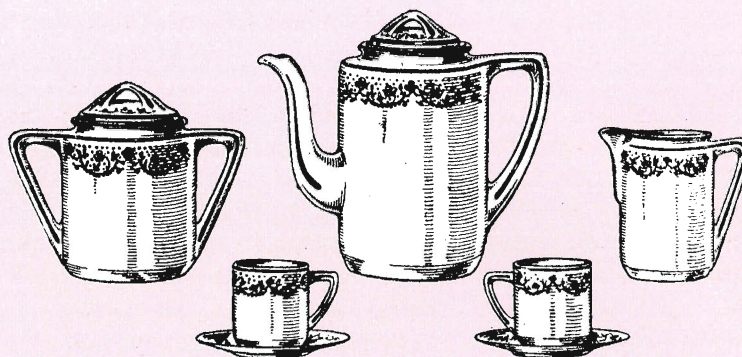
Para obtener 100 tazas de café, se practicará lo siguiente:

Luego de encendido el hornillo, colóquese encima un aro de hierro, de los que constan de tres piés, pero bajitos. Póngase enseguida sobre el aro predicho una olla de hoja de lata, que pueda contener cosa de 120 tazas de café. Se verterá en ella agua de río ó de fuente, con la precaucion de quedar vacíos cosa de cuatro dedos. Ciérrase inmediatamente con una tapadera de hoja de lata; y tan luego como el agua quiera hervir, se apartará la olla de la lumbré y enseguida se echará en ella 3 libras de café-tostado y molido, junto con una corta cantidad de cola de pez. Se revuelve bien entonces con una espumadera, colocando de nuevo la olla al fuego, tapándola bien, y dejando que el agua y el café hiervan por espacio de media hora.

Transcurrido dicho tiempo, se apartará definitivamente del fuego, echándole una onza de azúcar quemado junto con medio porron de agua fria.

Ciérrese bien con la tapadera, y se dejará en reposo durante una hora: pasada esta, se coloca una jarrita, con su bayeta debajo de la jeta, que debe tener la olla, se abre, y se guarda el primer chorrito de café, desechándolo en cantidad de una taza, en razon de salir turbio. Hecho así, se procurará que el chorro de café caiga encima de la bayeta indicada, la cual se colocará sobre un cuadro de madera: la bayeta predicha debe sostenerse por medio de puntas de París, las que están ya clavadas en el cuadro, y con la punta hacia arriba.

Pasado ya el café por la bayeta mencionada, se llenarán las cafeteras que sean necesarias, colocándolas cerca del horno ó fogon, para que vaya calentándose poco á poco. Pero advertimos al mozo que tiene el

café á su cuidado, vigile sobre manera que se mantenga muy caliente; mas no deje absolutamente que llegue á la ebullición. Pues si llegara á hervir, se enturbiaria el café, se pondria negro; y en vez de presentar una bebida delicada, serviria malísimamente á los concurrentes.

No deben calentarse más que las cafeteras, cuyo contenido puede despacharse durante las veinte y cuatro horas: el café restante se conservará lejos del fuego, para cuando se necesite. Por este medio no perderá ni el aroma, ni el sabor delicado.

En los cafés muy concurridos, es preciso tostar este grano cada día, y molerle después, lo que produce un buen resultado.

Una onza de cola de pez es suficiente para 2.000 tazas de café; pues aquella sustancia sirve para clarificarlo: dicha cola se escogerá de caracolillo, un poco morena, cortándola á pedacitos, tan pequeños como sea posible. No debe emplearse la cola de forma plana, que no sirve para nuestro objeto.

Si como medio económico quiere aprovecharse el amargo del día anterior, se le pondrá la misma cantidad de agua; pero antes de llegar esta á la ebullición, deberá espumarse con mucho cuidado; pues, sino se obra así, se mezclaria el amargo predicho

con la espuma, resultando de ello un café del todo turbio y desagradable.

Espumado ya, con el tino que acabamos de indicar, se dejará hervir durante media hora, pasada la cual, se apartará del fuego, dejando su contenido en reposo por medio cuarto de hora: pasado este tiempo, se sacará el amargo, valiéndose de la espumadera, depositándolo en una cazuela, para aprovechar el líquido despues de haber estado en reposo por algun rato.

Hecho así, y vertido este líquido en la olla, se pondrá otra vez al fuego, añadiéndole agua de rio ó de fuente, pero no llenándola en la elevación de unos cuatro dedos.

Cuando se observe que el agua quiere hervir, quítese del fuego, echando en la olla 2 libras y media de café tostado y molido junto con la porcion de cola de pez correspondiente: mézclese bien con la espumadera, cercando la olla con su tapa, y colocándola otra vez al fuego, dejando que hierva media hora, transcurrida la cual, se apartará del fuego, echando en la misma una onza de azúcar quemado y medio porrón de agua: se tapa de nuevo, dejándola en reposo durante una hora.

Transcurrido dicho tiempo, se cuela por la bayeta del modo que tenemos manifestado en este artículo.

Hecho el café de esta manera, aseguramos á nuestros lectores que resultará una bebida de superior calidad.»

«OTRO CAFÉ INFERIOR

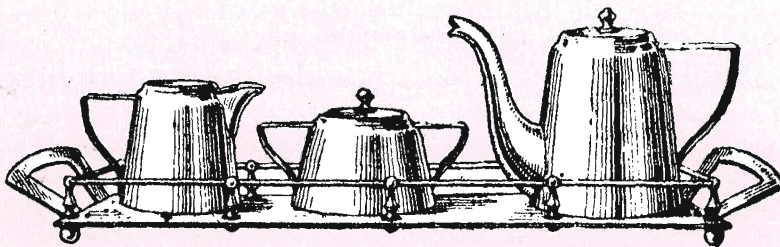
Se hará igual que la receta anterior, con la única diferencia que, en vez de 3 libras de café, se emplearán 2 libras solamente, añadiéndole media libra achicoria.

Hemos dicho que la olla debe ser de hoja de lata, la cual debe tener un conducto en lo alto de la tapadera: este es indispensable; pues como la olla debe quedar cerrada casi herméticamente, es preciso que tenga el predicho producto, en forma oblicua, tal como puede observarse en el utensilio destinado para esto: póngase una jícara debajo, para recibir las gotas de agua que caen durante la ebullicion.

Puede dicha agua aprovecharse; pues, quitada la olla del fuego, se verterá en ella cuando se le echa el azúcar quemado.

Penétrense los mozos de café que por 100 tazas se necesitan 3 libras de dicho fruto, se entiende, el primer día. Pero el segundo bastará emplear 2 libras y media, aprovechando el amargo del dia anterior. Fijada esta cantidad, claro es que puede hacerse mayor, valiéndose de una olla de más calibre.

Sea cual sea la cabida de la indicada, el agua no debe ocupar la dos últimas pulgadas de la olla; porque, al echarle el café, cuando herviria el agua, se echaria á perder gran parte, durante la ebullicion.»

EL CREMAT

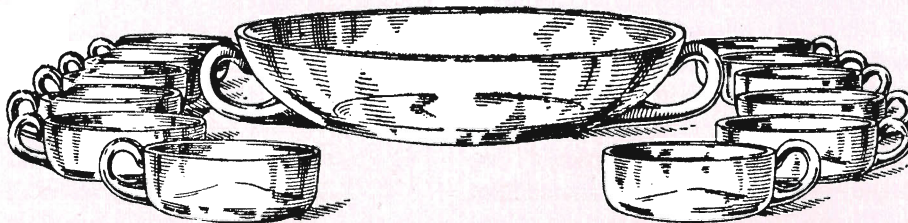
Fragment extret del llibre de Josep Martí i Clarà (Bepes), *Palafrugell, parada i fonda*, on explica els secrets d'aquesta popular beguda:

"I fou, segos es diu, durant l'època amable de la franquícia, que algú en temps d'hivern i de refredat intentà cercar la normalitat bronquial cremant la canya, que refredava el cafè. Pot ésser aquest un dels orígens del cremats que ara es beuen sense necessitat de patir per res. La cosa agradà i, durant temps, fou la beguda dels constipats de la població. O sigui, que quan anys enllà es veia algú bevent cremat, es podia assegurar que aquell home no feia altra cosa que "colrar" un fort refredat...

Ara els cremats s'han posat de moda i en beu tothom, a deshora i, en general massa carregats de sucre. Els cremats, juren els entesos són per fer-se després de dinar i barrejar amb cafè. Un dels secrets d'un cremat és la quantitat de cafè que s'hi posa. Pequeu —diuen els capitans generals de la beguda— més aviat per massa cafè que per poc. Un altre secret és la quantitat de sucre que, aquí sí que cal trobar el mòdul precís. La solució del problema és anar tastant el cremat fins que es troba el punt just de gràcia per plantar-hi bandera. Si per posar el paladar a to es pot menjar quelcom que sigui una mica salat, abans, millor. I encara millor

que millor si la preparació palatal es pot fer amb unes ametlles torrades que lliguen amb tot, amb dolços i estofats, xamfaines i confitures. Com que ara la canya pura és una mica difícil trobar-la —quan es van perdre les Colònies es perdéren moltes coses—, els entesos recomanen cremar meitat rom, meitat conyac que tiri a sec. El seu consell és l'us del sucre aterrossat i, si la barreja no crema pel procediment ordinari, es fa escalfar prèviament una part de la mescla perquè cremi sense massa resistència. Unes peles de llimona, mig canó de canyella, i que cremi.

El foc, al qual tantes coses deu la humanitat, acaba de fer el miracle. Millor que no hi remenin massa mans i no porteu pressa perquè el foc s'apagui. Es tracta d'un element natural i ell sap quan ha de deixar de cremar. I, encara que sembli estrany, el cremat surt molt millor si, mentre es cou, no es deixa de mirar. Són coses inexplicables, però són coses reals. El cremat vol que se n'hi faci cas, que s'estigui per ell, que es comenti la filigrana de les seves flames... I, per fi, segons el reglament, el cremat s'ha de beure, al menys les primeres dosis, calent. Si es deixa refredar massa, la dolçor s'ho menja tot, es posa al canyó, i el sucre ja és sabut que, mal administrat, porta molts disbarats. Els pobres cubans, que no saben per on girar-se, ho deuen tot a les coses del sucre...

Boteria de MIQUEL PALTRÉ

**MAQUINÀRIA ESPECIAL PER A
LA ELABORACIÓ DE CASCOS**

SANTA MARGARIDA, 15. - TELÉFON N.º 42

PALAFRUGELL

Fondes i hostals

Més que llocs per menjar i dormir, abans les fondes i els hostals eren llocs de relació. Els viatjants n'eren clients habituals i també eren tradicionals els comiats de solter. A Palafrugell la Fonda La Estrella era molt popular, i l'Hotel Orient el de més categoria. No eren, però, els únics, hi havia també altres locals.

Els hostals, les fondes i els primers restaurants han tingut una importància excepcional en la vida del poble. Avui es veuen cruament com a llocs de menjar, beure i dormir, i solament s'espera trobar-hi bones condicions. Però a finals del segle XIX i bona part del XX eren llocs de relació i de comunicació. Fins i tot, el coneixement entre les persones que vivien en aquests establiments –hostalers i hostatgers– era tan profund que es podria parlar d'una segona família. Una cançó popular anomenada *Penitència* i recollida per Joan Amades equipara la plaça d'un poble a l'hostal quant a la concurrència de gent i a l'intercanvi de coneixences i tractes:

Sempre per les places,
també pels hostals
jo buscava brega
als homes formals

Teòricament, l'hostal era una casa on pagant donaven menjar i allotjament, mentre la fonda només oferia àpats. Segons sembla, els primers que es dedicaren a vendre menjar cuit sense donar alberg als dispesers van ser els italians. Al segle XVI un italià anomenat Zanotti fundava, als voltants de la coneguda església de Santa Maria del Mar de Barcelona, una botiga de menjars situada en un nivell inferior del carrer. La gent l'anomenava la botiga fonda i per escurçament, la fonda, mot que va arrelar.

Amb el temps aquesta diferenciació entre els dos establiments serà pràcticament inexistent. A Palafrugell, a finals del segle XIX, totes les fondes oferien servei de dispesa i allotjament. I a més, comencen a utilitzar-se dos altres mots, de clar origen francès, com són l'hotel i el restaurant. El primer era un establiment destinat a acollir persones que són de pas per una població i potser l'única

La bona vista de la terrassa
de l'hotel de Sant Sebastià.
A la dreta, el bar de l'hotel.

Palafrugell. - Bar del Hotel de San Sebastián

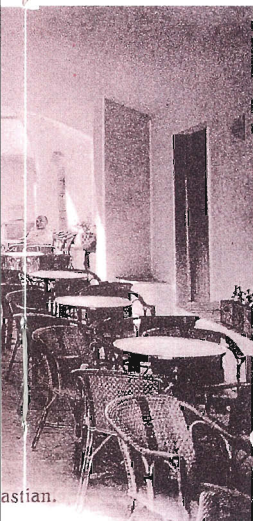
diferència amb l'hostal o la fonda era que oferia més serveis o que era més gran. El terme restaurant, estès avui arreu, té origen en una inscripció llatina que un tal Boulanger va posar a tall de reclam damunt d'una fonda parisenca de l'any 1767 i que deia: "Venite ad me omnes qui estomacho laborantes et ego restaurabo vos", o sia, veniu a casa meua els que teniu l'estòmac feble i jo us el restauraré. El darrer mot va fer sort en totes les llengües europees.

La clientela que freqüentava la fonda era diversa: solters, vidus, colles de carnaval i d'amics, negociants, sobretot del suro, de pobles veïns, els pianistes dels cinemes i els músics de les orquestres els caps de setmana... Però un dels personatges que més coneixia el món de les fondes era el viatjant, sempre molt esperat en aquella època per la seva capacitat d'informar de novetats, notícies o tafaneries d'altres indrets.

A les fondes i als restaurants, s'hi solien celebrar festes familiars significatives i tenien un sentit especial per als joves. Era el lloc on celebraven els comiats de solter, tradició molt

arrelada que consistia, bàsicament, en un gran àpat; fins i tot la premsa local es va fer ressò, alguna vegada, d'aquesta festa. Així quedava reflectit al *Baix Empordà* el 24 de desembre de 1934: "Acomiadant-se de la seva vida de solter, amb motiu del seu casament que tindrà lloc en la primera quinzena de gener, dimarts a la nit, el nostre excel·lent amic en Joaquim Mallart Sunyer, el jove propietari de la també jove, però ja molt acreditada confiteria –paradís dels *gourmets*– L'Orquídia, va reunir a l'entorn de la seva taula, una cinquantena de comensals, tots d'agradosa companyonia.

El sopar va tenir lloc a can Patlleri, *ritrovo de moda*, que fou, en aquell sopar, el Restaurant Popular per excel·lència. Desfilaren per damunt la nitidesa d'aquella taula, unes menges que tenien tant d'abundants com de ben guisades, ràpidament engolides en la joia de la nit, car la seva presència i la seva aroma eren el més eficaç dels aperitius. L'àpat, tan ben triat i honorat com calia, va ésser tractat amb tots els honors i feu encomanadissa a cada veí l'alegria que tothom portava a dins i així va ésser ella centuplicada".

Autor desconegut. AMP

Palafrugell. - Hotel de Sant Sebastian. Uno de los comedores.

Al Restaurant Popular –can Patlleri– era un dels llocs on sovintejaven els comiats de solter, però també eren habituals a les tavernes, tot depenia dels diners de què es disposava. Per exemple, un membre dels Red Ribbons, Enric Genís i Daussà, el maig de 1934, va preferir un comiat més íntim al local social de la colla –carrer de les Ànimes– i un àpat sofisticat i cuinat pel Nou Hotel. Com a curiositat, val la pena recordar el menú, de clara influència francesa: “*Hors-d'oeuvre à la française, Consommé aux paillettes d'or, Artichaux favorite, Osso bucco à la Greque, Sole Normande, Poulet belle manière, Biscuit glacé, Sarah Bernard, Fruits Saison. Vins: Rioja Alavesa. Champagne: Chanoine frères, Epernay. Café, Liqueurs, Havanaes*”.

Fonda La Estrella

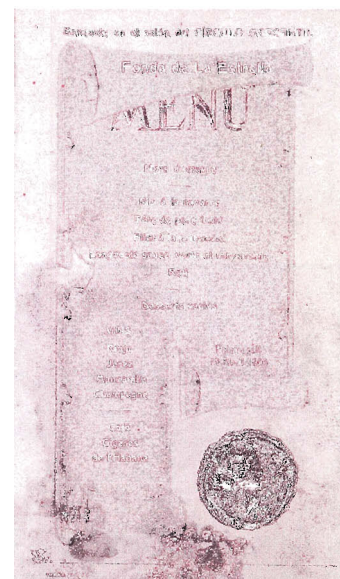
La fonda més característica i popular de Palafrugell va ser La Estrella, situada primer al carrer de les Quatre Cases i després al carrer de la Caritat. Durant molts anys va ser regentada per l'Antònia Boadella i Piferrer i

els seus dos fills Filiberto i Manuel Mestres. L'any 1887 l'àvia Tona –que era com popularment se la coneixia– comptava amb els serveis de tres servents: Joan Peireló de 21 anys, Francesca Servià de Pals de 22 anys i Maria Vasieras de 23 anys. El treball domèstic era habitual en les fondes i en domicilis privats benestants; aquest any hi havia a Palafrugell uns 97 servents, la majoria joves i solters. L'any 1898 també hi treballa, com a dependent de confiança, Josep Esteva i Batlle. La família Mestres deixava la fonda el desembre de 1926, essent els nous propietaris Jaume Suquet i a partir de l'any 1931 el senyor Capellà.

La Estrella oferia a la clientela local serveis especials per a casaments i bateigs, però sobretot era coneguda per ser el lloc preferit dels viatjants per l'hospitalitat i bon servei, malgrat que els preus no eren baixos; menjar i dormir un dia valia 9 pessetes i 50 cèntims. Josep Pla en donava testimoni: “El menjador donava a la Caritat i en una de les parets hi havia penjat el retrat d'un senyor: el d'un viatjant que havia mort a la fonda, la

Menjador
de Sant Sebastià.

L'abril de 1906
el Cercle Mercantil
organitzà un banquet
i el menjar fou encarregat
a la fonda La Estrella.
Aquest era el menú:
“hors d'oeuvre,
riz à la navarre,
tête de porc froid,
filet a la princesse,
langouste sauce verte
et mayonese, rôti;
desserts variès;
vins: rioja, jerez,
manzanilla, champagne;
café, cigares de l'Habane”.

AMP

*Els hostals i les fondes
acollien les celebracions familiars.
A la imatge un casament l'any 1922,
al carrer de la Garriga.*

Autor desconegut. AMP.

família del qual havia quedat tan agraïda per l'assistència de què havia estat objecte el seu parent que havia enviat a la Tona el retrat del difunt de mida important".¹

Les bones fondes facilitaven el desplaçament dels clients i llurs equipatges, però cal recordar que el transport que més s'utilitzava quan l'anomenada civilització de l'automòbil distava molt de ser una realitat, o sigui, durant les dues o tres primeres dècades del present segle, era la tartana. La Estrella

disposava de lloguer de carruatges, d'una tartana per portar els forasters que baixaven del tren conduïda per un tartaner molt popular, en Miquel de la Fonda, i d'un carro per portar els baguls i maletes comandada per en Palau, un home gras i guenyó.

De tartaners i carreters n'hi havia més al poble, com en Loro, que anava a Sant Feliu de Guíxols, en Nassos, en Mateu, l'empresa Artigas que feia la ruta de Palamós... Eren els únics, a part dels esporàdics venedors ambulants, esmolets o tocadors del manubri, que podien interrompre el silenci de què llavors es gaudia pels carrers. El pas gairebé sempre lent de les cavalcades no posava en perill el caminar dels vianants, encara que sempre hi havia casos curiosos, com el d'en Joan Pagès, carreter i soci del Centre Fraternal, que el juliol de l'any 1904 va ser exclòs de l'esmentada entitat recreativa per uns 4 anys per conducció temerària. Així ho recollen les actes del Fraternal: "el socio

(1) Josep Pla.: *L'Empordanet*.
Ed. Selecta. 1954

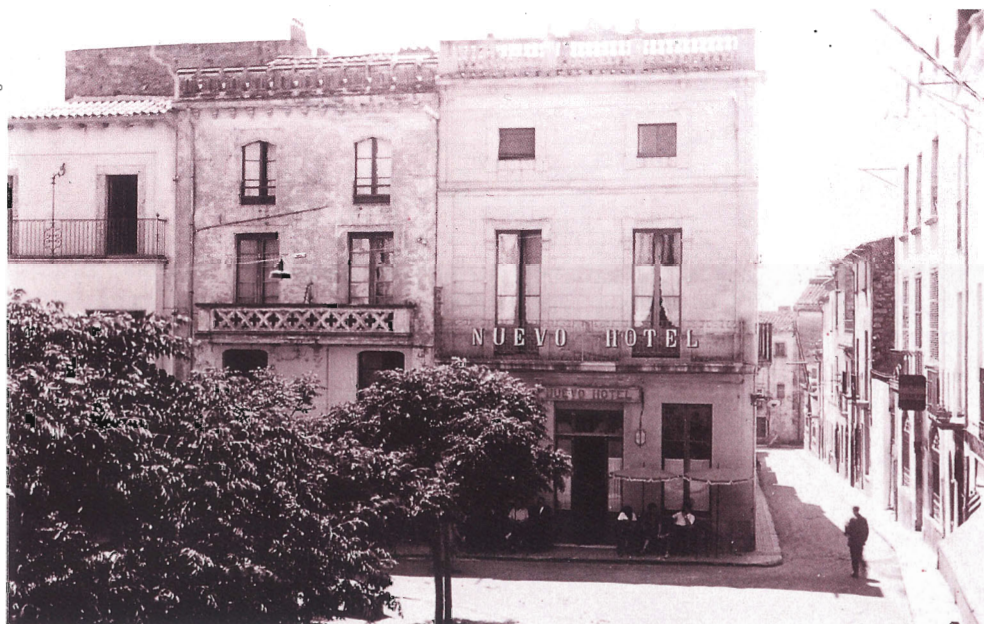
NOU HOTEL

Plaça de la República - PALAFRUGELL - Telèfon núm. 26

Aigua corrent a totes les habitacions.
Sala de bany. - - afecció central.

Cuina excel·lent :: Preus especials per a pensionistes

Autor desconegut. AMP

El Nou Hotel
de la plaça Nova
els anys trenta.

D.Juan Pagés en la tarde del 20 y madrugada del 23 habia atropellado con su carruaje varios muebles situados con permiso de la Autoridad en el sitio frente del local de la Plaza Nueva... Manifestó el Sr.Pagés, que en la tarde del día 20 del corriente con ocasión de ir con su carruaje a la Estación advirtió que el paso estaba obstruido por una mesa, visto lo cual avisó al Director de la Conserjería para que retirase la mesa a fin de tener libre el paso, quien invitó a él para que le ayudase, cuyo auxilio le rehusó diciéndole que no le faltaban mozos para prestarle ayuda, y como quiera que la mesa continuaba en el mismo sitio, se resolvió avanzar echando con el carruaje la mesa en tierra que se rompió al caer..."

Per últim, cal afegir al mostrari de clients de La Estrella els dentistes, com Jaume Tell que tots els dijous demostrava les seves habilitats en una de les habitacions de la fonda, els ortopedistes, com Vicens Torrent que oferia uns sofisticats braguers el tercer

dijous de cada mes, a partir de l'any 1906, o els pastissers de l'Hotel Continental de Barcelona que van organitzar un curs de rebosteria i gelats, el juliol de 1926.

L'hotel Orient

Si La Estrella era la fonda més popular, l'hotel Orient era el que tenia més categoria. Allotjava els personatges rellevants que passaven pel poble com per exemple el poeta i dramaturg català Ignasi Iglesias, que va venir a Palafrugell el 9 de juny de 1920 juntament amb la companyia del Teatre Romea de Barcelona, per representar-hi la seva obra *Nostra Parla* al Centre Fraternal i va allotjar-se a l'Orient.

Oermator. 27-12-1914

Exterior i pati interior
de la Fonda La Estrella avui.

L'hotel era propietat dels germans Farràs –que també posseïen un cafè amb el mateix nom– i estava situat l'any 1914 a la plaça Nova. L'any 1931 s'anomenava Nou-Hotel però seguia mantenint la qualitat i era un exemple de bon gust decoratiu: “en l'ampli menjador, els decorats murals amb làmines exòtiques han estat substituïts per un decorat harmoniós, de tonalitats clares i la il·luminació és per medi d'unes belles làmpares de cristall blanc, que completen el bon to del saló”. Aquests canvis estètics eren comentats a les pàgines del *Baix Empordà* el 20 de juliol de 1932.

A més de l'Orient i La Estrella hi havia a Palafrugell altres hotels i fondes, com la fonda ca la Pepa, al carrer de l'Allada, coneguda perquè en una de les seves dependències es va ubicar –l'any 1865– la cooperativa La

Económica Palafrugellense; l'hotel Pagès situat a finals del segle XIX a la plaça Nova i entrat el segle XX al carrer de Sant Sebastià, que disposava de carruatge i oferia gel al preu de 5 cèntims el quilo; el restaurant de Salvador Grau, més conegut per en Xecu, que l'any 1899 estava situat a la plaça Nova; la fonda Nova d'Emili Rius, al carrer Cavallers, inaugurada l'any 1907 i que com a reclam recordava l'origen barceloní del seu cambrer; l'hotel Mayol, inaugurat el febrer de 1931, situat al carrer dels Valls, davant les Cases Consistorials. Als anys trenta funcionava la pensió Familiar al carrer Francesc Macià, on es podia menjar i dormir tot el mes per unes 120 pessetes. El 4 de novembre de 1934 obria les portes l'hostal del Sol, al carrer de la Lluna –on abans hi havia can Patlleri–; la seva oferta era la bona cuina i els vins de Vilamaniscle.

Manuel Carreras:
 "Centro Fraternal".
Revista de Palafrugell.
 núm. 108, 1971

"(...) En Petaca, per exemple, de qui es contaven anècdotes de tot calibre. Era un desvagat a prova de totes les temptacions salarials. Amic de córrer festes majors de pobles petits de la rodalia on els hostals servien porcions, que era al que anava precisament: a menjar vedella amb pèsols o oca amb naps. Es conta que en un d'aquells hostals, a

l'acabament d'un bon tiberi i sense diners per a pagar, tingué una pensada genial. En observar que un grup d'una taula propera es disposava a abonar el gasto, s'hi dirigí decidit, posant-se el tovalló a l'espatlla a la manera dels que servien en l'establiment i preguntà: Què hi teniu?. Aquells anomenaren les porcions que havien engolit i al final Petaca, sense immutar-se, féu un recompte mental i digué: "Tot plegat divuit pessetes". Els altres abonaren la cosa i donaren encara propina. Petaca els despedí amb un somriure, i tots contents."

Vocabulari de les fondes

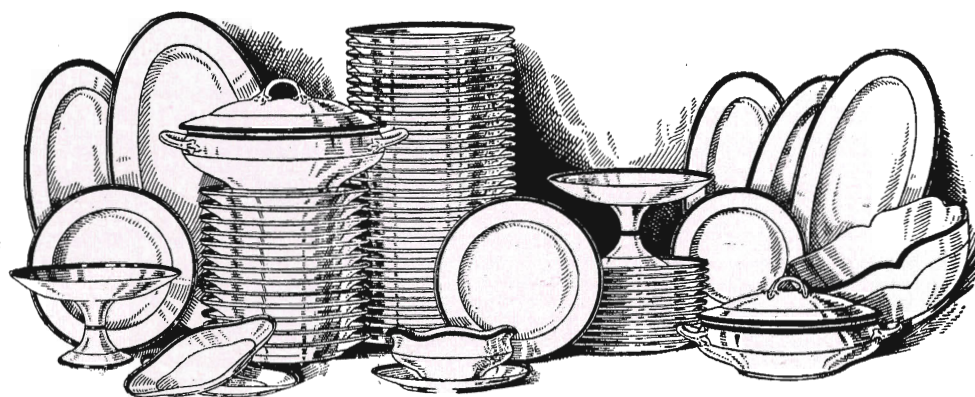
Les fondes tenien un vocabulari propi per a anomenar els seus menjars. Alguns mots d'ús comú arreu del Principat són els següents:

Medicina: vi
 Tossut: pa
 Matadones: pa
 Tall mut: bacallà
 Barretina: arengada
 Seques: mongetes
 Peteneres: mongetes
 Perruca: escarola amanida
 Dona despullada: ou ferrat
 Menjar de condemnat: bledes
 Xerraires: fideus

Foto Francesc Dalmau

El Restaurant Reig
 ha tancat les portes l'any 1994.

El casino

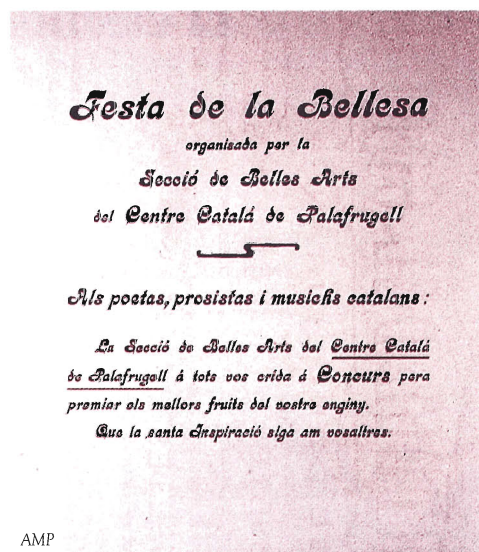
El casino va ser el gran centre recreatiu de finals del segle XIX i de bona part de la nostra centúria. Amb ideologies distintes, uns més recreatius que culturals, altres més polititzats, l'element d'atracció, però, era el cafè. Eren senzillament un gran cafè, amb aquelles tertúlies, el guirigall de tasses i culleretes, la cridòria, el fum... i aquell sentit del l'humor que, dissortadament, s'ha anat perdent.

Un dels espais fonamentals de l'esbarjo col·lectiu i organitzat durant les últimes dècades del segle XIX i les primeres del XX era el casino, una institució o associació privada que es trobava estesa per tota la geografia europea, malgrat que amb noms diferents, com cercle, centre, club... Els seus orígens són relativament recents –apareixia a França a partir de 1815– i cal relacionar-los amb l'obtenció del dret d'associació, una de les reivindicacions de la burgesia liberal i, més endavant, del moviment obrer. A la Península Ibèrica el casino es desenvolupà des del 1840, retard que pot ser degut a la lentitud amb què es consolidà el règim liberal.

Els casinos es caracteritzaven per la diversitat, sobretot, respecte a la procedència socio-econòmica dels seus membres i a l'interès per la política: hi havia casinos clarament interclassistes o bé amb un clar

domini d'una classe social –burgesos, obrers–; no era estrany trobar-ne d'identificats amb una tendència política o autoproclamar-se apolítics. Però malgrat aquestes diferències, la seva estructura organitzativa era bastant semblant i condicionada per una normativa legal comuna a totes les associacions.

Bàsicament un casino estava constituït per una Junta Directiva, que s'encarregava de la gestió diària, i una Junta General que reunia excepcionalment tots els socis. La Junta Directiva –integrada pel president, vice-president, un secretari, i un nombre indeterminat de vocals– era elegida en Assemblea General i disposava de les atribucions següents: la vigilància del correcte funcionament formal i econòmic de l'entitat, la resolució de qualsevol incidència greu entre els socis, la fixació de les quotes, l'organització dels actes culturals i d'espai, la selecció dels diaris i revistes, l'acceptació o la

denegació de les sol·licituds d'ingrés de nous socis, entre altres.

Els estatuts dels casinos eren molt semblants i establien els objectius que animen l'entitat, la seva organització i reglamentació, els drets del socis i els requisits que se'ls exigeixen: edat –variable segons les entitats–, conducta moral.

Els primers casinos

El primer casino documentat fou el Casino de Amigos fundat oficialment el 21 d'agost de 1853 i ubicat al carrer de Cavallers, fins al seu tancament, l'any 1889. Durant molts anys, la primacia d'aquest casino, conegut popularment amb el nom de La Crosta, va ser inqüestionable i gairebé sempre estava al capdavant respecte al nombre d'associats: 150 socis l'any 1862 i 210 el 1867. El objectius de l'entitat eren molt clars: "proporcionar a los socios relaciones amistosas y comerciales, y las diversiones y recreo de los mismos en honestos pasatiempos". Per tant, és evident el pes que haurien tingut

els comerciants i, en general, la burgesia local. L'any 1883, als baixos de l'edifici, alguns flequers del poble varen obrir una botiga, anomenada Centro Industrial, que demostra la relació del comerç palafrugellenc amb l'esmentat casino.

La popularitat i el reconeixement dels casinos depenia de l'empenta o la vitalitat de tots els associats, però també cal remarcar que els orígens i el tarannà de les entitats recreatives estaven vinculats a iniciatives privades. Tots els casinos van tenir uns protagonistes o socis emblemàtics, malgrat que, dissortadament, no sempre és possible recordar-los. El Casino de Amigos n'és un bon exemple: la Junta Directiva de l'any 1883 formada per l'Esteve Casadevall –president–, Jaume Prats, Felicià Boera, Salvador Feliu, Josep Pascual, Martí Lloset, Josep Girbau, Joan Roig, Josep Granés, i els presidents Sixte Vidal –conegut exportador de taps de suro–, l'any 1886, i Narcís Girbau, el 1888, són els únics testimonis recollits en la documentació existent.

El casino La Fraternitat fou una altra entitat palafrugellenca que, al llarg de la segona meitat del segle XIX, desplega una intensa activitat cultural i recreativa. Va ser fundat oficialment el 29 de març de 1854, amb la voluntat de fomentar la lectura de diaris, el coneixement de la literatura –en especial les obres històriques i religioses– i proporcionar als associats una sala de jocs on divertir-se els dies festius. Aquestes eren els objectius principals segons el estatuts reformats de l'any 1861 on també quedava palesa la importància de l'ornamentació en el casino i el fet que bona part dels beneficis s'invertirien en la millora estètica del local. Aquest desig de convertir la sala principal en un espai acollidor i bonic el compartien la majoria de societats recreatives d'aquesta època.

LES PRIMERES FLORS PRIMAVERALS

El nombre d'associats en aquests primers casinos no era excessivament elevat i, normalment, no passaven dels dos-cents socis. La Fraternitat no s'apartava d'aquesta mitjana i l'any 1867 unes 162 persones gaudien de les seves activitats.

L'any 1882 es va dissoldre el casino per causes desconegudes, malgrat que no és difícil imaginar-les: picabaralles internes, disputes polítiques, diferències en el plantejament cultural o, senzillament, la competència d'altres entitats recreatives. La seva dissolució no va significar un gran trasbals per als associats que, ben aviat, van trobar en el nou casino L'Aliança unes mateixes línies de comportament lúdiques i culturals.

De caire semblant al casino de Amigos cal esmentar el casino La Laboriosidad, fundat el 16 de juny de 1858. La seva activitat va ser aviat discreta i el nombre d'associats molt reduït. L'any 1862 eren 40 els simpatitzants i el 1867 només uns 26. Per tant, era lògic que l'any 1882 tanqués les portes.

La societat El Palafrugellense o Can Martinet, que era com-popularment es

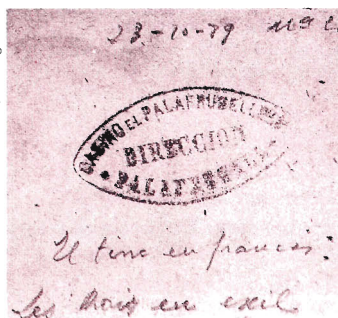
denominava, fou una altra entitat que a Palafrugell tingué una vitalitat reconeguda i un fort arrelament en les classes populars. Els 12 de desembre de 1859 eren aprovats els estatuts i en pocs anys es convertí en el casino amb més associats, uns 207 l'any 1865. El reglament declarava la voluntat d'impulsar les tertúlies, la lectura de llibre i periòdics, els jocs tolerats per la llei i la instrucció. A més, no limitava el nombre de socis i permetia l'entrada de familiars i amistats dels seus socis, dos exemples prou clars del caràcter obert d'El Palafrugellense. L'any 1887 es va dissoldre a causa d'un rampell secessionista i molts dels antics socis van ser els impulsors de dos del casinos més representatius del poble: El Centre Fraternal i el Centre Obrer. El mateix Martí Bonany, darrer president de Can Martinet, va ser un dels principals fundadors i segon president del Centre Obrer.

Tanmateix existiren a Palafrugell altres casinos, caracteritzats per la brevetat de vida, que demostren, però, la puixança de les entitats recreatives i que el lleure era majoritàriament societatari. Aquest va ser el

"Veu's aquí la gentil imatge de les 5 senyoretes, a qui el sufragi universal donà el triomf, en el Ball de Primavera.

D'esquerra a dreta: la bellesa plàstica i exuberant, com escapada d'una tela de Rubens, de Josepa Fuentes; la delicada bellesa d'Anneta Mulà, bibelot fi i atraient i cobdiciat, com una porcellana de Sèvres; la bellesa somrient, plena de vida i optimisme, esbeltor delicada de lli, blonda i graciosa, de Rosa Pascual, la nostra Miss Primavera 1932; la bellesa pur estil, carregada de seduccions i de mobilitat, com treta d'un film americà, de Pilar Maruny; la bellesa plàstica i serena, amb records hel·lènics i reminiscències mediterrànies, de Maria Arenas.

Totes elles tenint per marc en la bella foto de Sebastià Corredor, els incomparables jardins que el Coronel Woevodsky ve fent florir a Cap Roig".

Segell del casino
El Palafrugellense.

cas del Casino Ampurdaneses, en funcionament l'any 1868, i el casino La Industrial, fundat el 1871, que coincidien en el programa d'esbarjo –lectura, balls i joc– i en permetre l'entrada dels pares, germans i amics dels socis; aquests darrers després d'ensenyar una targeta d'identificació. L'any 1870 Salvador Pi, Joan Gisbert, Josep Corp, Pere Pi, Constanç Ferrer i Salvi Vidal van redactar el reglament d'una societat anomenada Ibèrica que, segurament, no va passar de ser un simple projecte.

El Casino de la Restauració

En els anys de la Restauració monàrquica (1875-1898) hi haguè a Catalunya un autèntic esclat d'activitats culturals que donaren a la societat catalana de l'època una vitalitat extraordinària. Els ateneus, la premsa i els casinos van tenir un protagonisme clar en la vertebració i la difusió de la cultura, la política, les arts i l'oci. En el darrer quart del segle XIX es crearen a Palafrugell nous casinos o entitats recreatives que demostrin unes inquietuds i una elevada i sensible creativitat. La cultura, i en concret la cultura de l'esbarjo, es transmetia per mitjà de l'associacionisme de tota mena que augmentava amb els temps. Seria el cas del Círculo Recreativo, el Círculo Palafrugellense, L'Aliança, el Centre de Catòlics, el Centre Obrer i el Fraternal, entre altres.

Círculo recreativo

Reduïda és la documentació del casino Círculo Recreativo, però suficient per conèixer algunes de les seves peculiaritats, l'any 1878. Era una societat clarament preocupada pel foment de la literatura, fins al punt d'arribar a dividir el govern de la societat en dues juntes:

una Junta Directiva escollida anualment i formada pel president, el vice-president, tres vocals, dos secretaris i dos tesorers; i una Junta Literària renovable cada tres anys i integrada per tres vocals. Una de les funcions d'aquesta Junta Literària era l'organització i la conservació d'una bona biblioteca.

L'oferta lúdica s'ampliava amb els concerts de música clàssica i les xerrades organitzades, mancades de connotacions polítiques o religioses. Respecte al ball, no era considerat fonamental i només estava previst organitzar-ne uns quatre l'any. Quedava clar que l'esbarjo que s'oferia havia de ser respectable, seriós i educatiu. L'article primer del reglament resumia aquesta voluntat: "Esta sociedad que se constituye bajo la base de lícito recreo e instrucción tiene por objeto proporcionar a los socios la lectura de escogidas obras, revistas y periódicos como también conciertos, reuniones literarias, artísticas o científicas y bailes siempre dentro del más estricto orden y rigurosa moralidad".

El reglament distingia dos tipus de socis: els socis fundadors i els socis de número, però tots serien majors de 18 anys i pagarien una quota trimestral de cinc pessetes.

Círculo Palafrugellense

Entre els anys 1879 i 1893 va existir un casino anomenat Círculo Palafrugellense que, segons Ramir Medir, va ser un dels més importants i de caràcter clarament classista i burgès. Els seus socis eren grans comerciants i gent de posició: Joan Rocas, Pere Serra, Joan Pruneda, Pere Pascuet, Josep Alsina, Narcís Solà, Bonaventura Sabater, Eduard de Linares, president l'any 1883, Josep Martí, l'any 1886, Miquel Puig i Roig, l'any 1888,...

La cronologia i les característiques d'aquest casino coincideixen amb les Círculo

Recreativo i, per tant, és probable que es tractés del mateix. Moltes són les coincidències: la quota anual de 20 pessetes, hi havia Junta directiva i literària, l'any 1882 s'ampliava la biblioteca i es destacava l'adquisició dels Episodios Nacionales de Galdós. L'activitat literària era al capdavant i sovintejaven les vetllades literàries i musicals, sobretot els dijous al vespre, en les quals es barrejaven els discursos, la lectura de versos i proses literàries i la interpretació de peces instrumentals o cantades. També el mateix casino podia servir per al reconeixement d'alguns escriptors, per exemple, l'any 1882 s'exposà el premi que Miquel Torroella i Plaja guanyà en un certamen literari celebrat a la ciutat de Girona.

Aquest casino, situat a la plaça Nova, a més de ser un centre cultural era un cafè regentat per un conserge. Entre els que hi va haver destaca Sabí Gallart l'any 1883.

El Cercle Tradicionalista i els Casinos del 1886

Amb el nom de Cercle Tradicionalista l'any 1886 es creava un nou casino que perdurà fins l'any 1899. La seva ubicació va ser itinerant, primer era al carrer Cavallers número 8 i l'any 1894 es traslladava al primer pis del cafè de les Delícies, al carrer Constància. Gaudia de distingida clientela i de socis fixos –uns 200 l'any 1886– que tenien en comú les simpaties pel Partit Carlista. Era el casino dels carlins. Alguns presidents destacats van ser: Antonio Bonet –conegut fabricant de taps–, l'any 1886, i Salvador Bonet, el 1896.

De fet, l'any 1886 va ser prolífic respecte a la creació de nous casinos, encara que la majoria de curta durada. El casino El Prado, presidit per Marçal Lloent –exportador de

Autor desconegut. AMP

taps– era de clara tendència discriminatòria ja que els socis podien portar forasters a la sala de jocs i lectura, però era totalment prohibit portar-hi els criats o els treballadors assalariats.

El casino La Esperanza va ser una iniciativa de Joan Granés, Narcís Amir i Delfí Galceràn. Els objectius eren tres: “proporcionar relaciones amistosas y comerciales; la lectura de obras escogidas, revistas y periódicos; la diversión y recreo de sus socios por medio de conciertos, bailes, juegos permitidos y otros pasatiempos, siempre dentro del más estricto orden y rigurosa moralidad”. L'apoliticisme, la prohibició de la religió i el foment de les bones maneres també eren premises d'aquesta societat, presidida per Jaume Barrera, l'any 1888. Podien ser socis els majors de 17 anys –excepte els fills dels socis que ho eren al 15– i es dividien en socis de número –la majoria–, eventuais o forasters i honoraris –autoritats, intel·lectuals...

En el període 1886-1895 també desplegà múltiples i variades activitats culturals i recreatives el casino El Siglo, presidit per Narcís Deulofeu i Joan Pareras entre d'altres,

El carrer Cavallers, juntament amb la plaça Nova, ha estat un centre neuràlgic per a l'esbarjo col·lectiu.

Un grup de treballadores del suro fent-se una fotografia a l'Energia.

i situat primer al carrer Verge Maria i més tard, l'any 1893, al carrer de Santa Margarida, número 1. El cafè era un dels elements d'atracció i un cambrer carismàtic, Salvador Puig, –popularment en Piu– oferia un bon servei als associats.

Partits polítics i centres catalanistes

Una de les característiques del primer terç del nostre segle era l'eufòria política i la difusió del catalanisme. Eren temes que no mancaven en les tertúlies dels cafès i casinos, i eren molts els palafrugellencs que simpatitzaven amb els partits –la majoria republicans– i col·laboraven en els centres catalanistes.

Però els partits, en aquella època, eren ben diferents als actuals. Intentaven difondre el seu ideal polític però també facilitar possibilitats d'esbarjo. Segurament molta gent s'afiliava més per les possibilitats lúdiques que per l'interès polític.

El Centre Català, situat al carrer Cavallers, fou un dels partits polítics més representatius d'aquesta voluntat política i, a la vegada, lúdica. L'any 1907 es va dissoldre

però molts dels seus membres van decidir fundar un nou partit, d'identiques característiques i anomenat Centre Nacionalista Republicà, situat al mateix local i conegut popularment amb el nom de Centre Català. La seva estructura i funcionament era molt semblant a la d'un casino; hi havia junta directiva integrada, l'any 1907, per Josep Bofill i Carreras –president–, Enric Frigola, Martí Esparragó, Joan Rius, Enric Bosch, Martí Mascort, Josep Miquel i Pelai Granés. Disposava d'una biblioteca, sota el control d'un bibliotecari –Ramir Medir, l'any 1908–, i d'una sala de cafè regentada per un conserge. A més organitzava balls, sopars de cap d'any, comiats de solter, i conferències de temes diversos. L'octubre de 1907 es feia la primera conferència amb el tema Divulgació Pedagògica i amb un orador prou conegut, el professor Josep Barceló i Matas.

També va ser concorregut, durant la Segona República, el cafè de La Unió Republicana d'Esquerra, a la plaça Nova, amb Espiridion Esteve com a conserge, malgrat ser clausurat l'octubre de 1934 –insurrecció del Govern de la Generalitat contra el de la Segona República Espanyola–, fins al gener de 1936.

La dona i el Casino

Les tavernes, els cafès i els casinos es van convertir en els espais fonamentals de l'esbarjo col·lectiu del poble a finals del segle XIX i durant el primer terç del segle XX; juntament amb les colles, penyes... eren formes de sociabilitat pròpies de totes les classes socials. Però cal remarcar que aquesta cultura de l'esbarjo va oblidar un sector molt important de la població palafrugellenca: les dones.

El calor de la taverna, la comunicació dels cafès i el ventall d'activitats que oferien

els casinos i les colles són recordats, potser, amb nostàlgia. Però per a la dona aquest record significa marginació o exclusió. L'entrada de les dones a la taverna i al cafè era molt excepcional i eren excloses de la major part de la vida associativa.

La gran majoria dels casinos eren sexistes i exclouïen la possibilitat d'afiliació de les dones. Aquesta exclusió podia ser explícita, però era més habitual donar per suposat el seu aïllament: "Els socis tenen dret a acompanyar als locals de la Societat a la seva esposa, filles i fills menors d'edat...". Aquest era un dels articles dels estatuts del Centre Fraternal, que no tancava la porta a les dones però sí n'insinuava l'exclusió de la societat. El mateix casino, sens dubte el més popular i obert a tots els grups socials, va iniciar un debat, l'octubre de 1933, per acceptar la possibilitat d'associació femenina, però finalment no es va acceptar que les dones poguessin formar part de les juntes. D'altra banda, la situació de dependència econòmica de les dones i la seva situació de discriminació salarial feia molt difícil la seva associació en qualsevol centre.

Malgrat que les dones no tenien accés al cafè, a les tertúlies, etc., sí que entraven en el casino quan l'activitat recreativa ho requeria, en concret en els balls on es convertien en autèntiques protagonistes. El febrer de 1916 el Centre Fraternal recordava que les persones no associades no podien entrar en els balls del diumenge a la nit, però es feia aquest aclariment: "A las señoritas que no tengan alguien en su familia que pueda ser socio de este Centro, se les facilitará una especial invitación". Pocs dies després un grup de joves de l'esmentat casino demanava a la Junta Directiva: "las señoritas que viven en los pueblos adyacentes a esta villa, aunque tengan a alguien en su familia que pueda ser

socio de este Centro y no lo sea, tengan entrada en los bailes".

En els diaris locals sovintejaven les referències a la lluidesa dels balls organitzats pels casinos, i eren habituals les llistes de totes les noies assistents. Així recordava el Baix Empordà, el gener de 1922, el ball celebrat al Club 3 x 4 i picu: "Van tenir al Club la bella idea de organitzar el *reveillon* de fi d'any i aquest va assolir un gran èxit, superior a tots els càlculs, i permeti's la frase en gràcia a què és veritat. En el Club, la nit del 31 de desembre s'hi varen reunir les més belles damiselles del nostre Palafrugell, les noies ideals per a ésser-ne turment en les nits d'insomni. Tal volta el cronista sofrirà una omissió però vol fer una llista de les senyoretes que allí es congregaven la nit de fi d'any, i si alguna manca, demana humilment perdò: Teresa Reig, Teresa Vila, Victòria Maria, Conxa Girona, Montserrat Paretas, Mercè Ribas, Llàcia Bonany, Providència Girbal, Rita Gatiús,... la llista fóra innombrable. Passem-hi per alt, com passem per alt els noms dels homes". Aquest article prova el protagonisme de les noies al ball, però com a element decoratiu; la bellesa, la simpatia, la vestimenta... eren les aportacions de la dona.

*Totes les capitals del suro
disposaven de bons casinos.
A la imatge veiem el casino
Centre Unió Republicana
de Cassà de la Selva
a principis de segle.*

Autor desconegut. Col·lecció Joan Maymí

Avui es podria considerar l'entrada gratuïta de les noies com un clar element de diferenciació, però en aquells anys era una mesura ben rebuda pel sexe femení i, evidentment també pels homes, ja que s'assegurava una bona entrada. Així es manifestava, l'any 1922, un soci del Fraternal: "El Sr. Lunati creu que els haurà de concedir l'entrada gratis –les balladores–, ja que si les féssim pagar ens podriem trobar que no vinguessin al nostre envelopat i llavors aquest quedaria sense balladors".

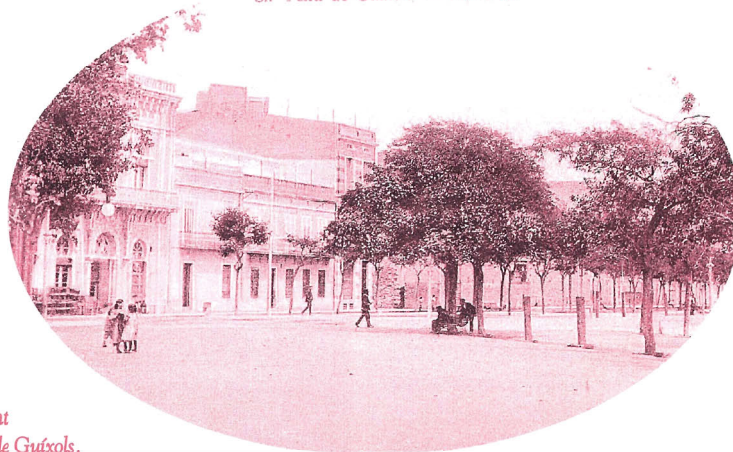
Les noies, en general, acceptaven el seu paper en el ball, però en algunes ocasions reivindicaven activament el seu protagonisme. Es el cas curiós d'una vaga organitzada per una colla de joves, el diumenge de la Festa de Santa Margarida de l'any 1899, amb la finalitat de no assistir als balls organitzats. El diari El Distrito va batejar aquest insòlit moviment amb el nom de *huelga de pollitas*.

Respecte a les activitats culturals dels casinos el paper de la dona és de clara marginació; les xerrades, conferències... no estaven pensades per l'anomenat sexe dèbil. En el poble taper de Cassà de la Selva es

conserven alguns programes que anunciaven conferències científiques on al final hi havia una nota molt aclaridora: "Per si les senyores desitjen assistir-hi els seran reservades les tres darreres files de cadires". A Palafrugell també es conserven documents que recorden el divorci entre les dones i la cultura. Aquest era el comentari del *Baix Empordà*, l'abril de 1923: "Un bon senyal. Una bella cosa hem vist alguna nit de ball, en el Fraternal: la gentil presència de quiscuna que altra senyoreta en la biblioteca d'aquell Casino. Bon senyal és aquest de què un afany de cultura comença a arrelar en les subtils conciències femenines. Una dona en una biblioteca és sempre una cosa flairosa com un pom de flors. Déu faci que el bon exemple sia imitat desfent prejudicis antics".

Als anys 30 aquest panorama desolador anava canviant i eren clars els intents de participació en el món cultural i la sensibilització pel problema femení. Moltes foren les conferències a Palafrugell com, per exemple, la de Carme Monturiol –presidenta del club femení Lyceum Club de Barcelona– sobre el tema *Relacions entre l'home i la dona*, el juliol de 1932.

Sr Feliu de Guixols. — Paseo de

Casino
La Constància
o dels Nois,
el més important
de Sant Feliu de Guixols.

Autor desconegut. AMP

Mutualisme i cooperativisme

Paral·lelament a les societats de caire recreatiu cultural, a la darrereria del segle XIX i a principi del XX, es van crear nombroses Germandats de Socors Mutus i associacions professionals, obreres i patronals. A l'any 1916 les més importants eren les següents:

	nombre de socis
La Unión Palafrugellense	1223
La Económica Palafrugellense	1106
La Confianza	600
La Reformadora.....	1000
La Fraternal.....	500
La Feminista.....	324
La Bienhechora.....	280
La Moderna Palafrugellense	226
La Nueva Concordia.....	220
La Pescadora (Calella).....	129
La Protectora Palafrugellense	125
La Igualdad Palafrugellense	105
Fomento de la Industria.....	75
Unión Mercantil.....	38
San Vicente de Paul.....	34
La Taponera	33
El Metro	24
La Constancia Barberil.....	19
La Higiénica Barberil.....	19
La Constructora	17
Centro de Acción Social.....	12
La Principal.....	11
La Ampurdanesa	10

De totes aquestes va destacar especialment la cooperativa de consum l'Econòmica Palafrugellense, creada el 1865.

Casinos del segle XIX

(nombre de socis)

	any	1862	1865	1867	1886	1888	finals s.XIX
Casino de Amigos		150	191	210	—	—	—
L'Aliança		—	—	—	—	306	—
Centre Catòlic		—	—	—	235	—	—
Centre Fraternal		—	—	—	—	—	550
La Fraternidad		110	150	162	—	—	—
La Laboriosidad		40	31	26	—	—	—
Centre Obrer		—	—	—	—	—	590
El Palafrugellense (can Martinet)		100	207	190	—	—	—

La dona soltera

De tant en quant, en el deambular de la nostra vida, topa al nostre esguard alguna antiga amiga de vint i cinc a trenta anys soltera encara i que deix endevinar, demagrida, ullerosa, com comença a declinar, una bellesa que fou. Es aquesta la petita, íntima, però dolorosa i crudel tragèdia de la dona que ha sigut hermosa i ha deixat passar endebades els seus encants.

Soltera encara, hem dit, i és aquesta la seva tragèdia, car l'actualitat i la oportunitat han passat per ella, ai, las!, per no tornar, mentres les seves companyes, sens dubte menys hermoses veuen coronar la maduritad de la seva joventut per una auriola d'infants. Ella, després d'haver saborejat tant temps la mel del triomf, s'és tornada abans d'hora malinconiosa i pàl·lida, com un vers nostàlgic del diví Ruben; aquell, si us plau, que comença:

Juventud, divino tesoro
que te vas para no volver...!

signat FLIRT

(Baix Empordà. Núm. 801. 22 de març de 1925)

CÍRCULO MERCANTIL

PALAFRUGELL

Durante los días
de la Fiesta Mayor

**EXPLÉNDIDO
SERVICIO DE
RESTAURANT**

Abierto de día
y de noche

Champagnes,
vinos y licores
de las más acre-
ditadas marcas

**Especialidad
en toda clase
de Refrescos**

Els grans Casinos

Durant les darreres dècades del segle XIX i les primeres del XX es va consolidar el món del casino. El Centre Obrer, L'Aliança, el Casal Popular es caracteritzaren per unes dimensions espaials i humanes molt més grans, però els dos grans casinos del nostre segle han estat el Centre Fraternal i el Cercle Mercantil. La rivalitat lúdica entre els dos casinos de la plaça Nova va ser una constant al llarg dels anys, però realment positiva per l'esbarjo palafrugellenc.

A finals del segle XIX el món dels casinos experimentà uns canvis. Per una banda es reduïa el nombre d'aquestes entitats recreatives, però, al mateix temps, apareixien nous casinos de dimensions espaials i humanes molt més grans. L'Aliança Palafrugellenca, de caràcter burgès, el Centre Obrer, radical i molt polititzat, el Centre Fraternal, interclassista, i el Centre de Catòlics, de caràcter moralitzant, foren els principals casinos de fi de segle. La disminució del nombre de casinos va continuar al segle XX i als anys vint i trenta el Centre Mercantil i el Centre Fraternal es convertien en els dos grans casinos.

L'Aliança

El casino L'Aliança fou fundat oficialment el 20 d'agost de 1882 i presidit per Jaume Reixach. L'edifici estava situat a la

plaça Nova i era propietat de Manuel Jubert. Va ser un casino clarament classista i va assolir un arrelament progressiu entre la burgesia industrial i propietària de Palafrugell; a més, va recollir l'esperit i alguns dels components que havien estat integrats al casino La Fraternitat i al Casino de Amigos.

L'objectiu de L'Aliança es podia entendre com una doble finalitat. Per un costat, oferir el divertiment, la xerrada i el caliu propis d'un bon cafè-casino. I en segon lloc, la preocupació per les arts i la literatura. Precisament aquesta entitat va significar-se per l'organització de certàmens literaris, entre els quals destaca el de 1893 pel grau de participació i la seva solemnitat.

La majoria dels presidents del casino, com Narcís Olivés l'any 1883, Pere Avellí el 1888, Josep Frigolé el 1893... van respectar aquest tarannà cultural. Però cal un esment especial per a la Junta Directiva de l'any 1893

*Els dos gran casinos
de Palafrugell:
el Centre Fraternal
i el Centre Mercantil.*

Autor desconegut. AMP

*Estatuts del Centre Obrer,
aprovals l'any 1888.*

Col·lecció Francesc Dalmau

formada per les persones següents: president, Eusebi Genís; vice-president, Joan Pruneda; vocals, Llorenç Medir, Miquel Gispert, Sebastià Gallart i Pere Martinell; secretari, Ricard Jubert i sots-secretari, Salvador Medir. Aquesta junta va aconseguir que l'Ajuntament i una sèrie de societats palafrugellenques –Centre Fraternal, Círcol Tradicionalista, Cercle de Catòlics, la societat coral La Taponera– es posessin d'acord en l'organització del primer certamen literari, el juny de 1893, coincidint amb la Festa de Santa Margarida. Cada entitat va proposar un tema que podia ser escrit en català o en castellà, i un premi, la reflexió del qual permet entendre la seva ideologia i el seu component social. –vegeu quadre de l'annex–

El 19 de juliol de 1898 el casino es va traslladar al carrer de Santa Margarida, mentre l'antic local era ocupat i reformat pel Centre Fraternal. Aquest pas a un local més petit, la puixança del Centre Fraternal, la

disminució del nombre d'associats... varen ser algunes de les causes de la dissolució de L'Aliança el març de l'any 1904.

El Centre Obrer

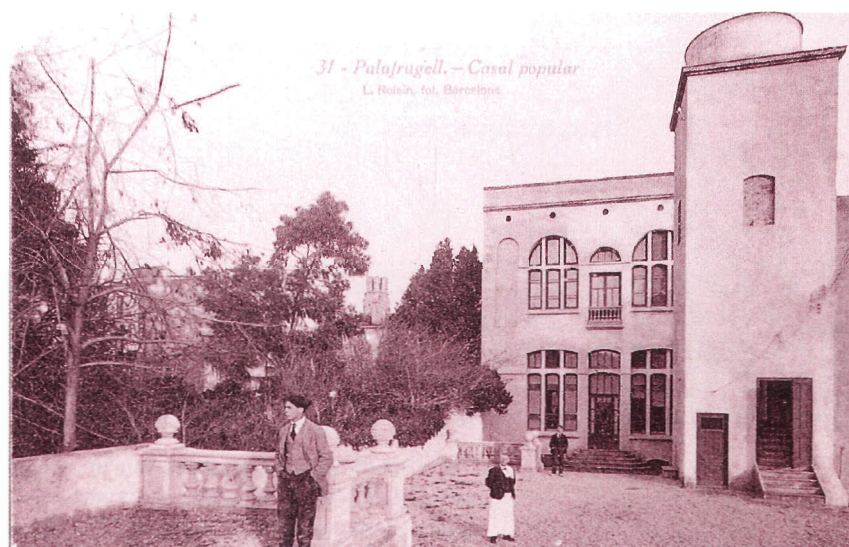
El Centre Obrer es va fundar el 27 de novembre de 1887 i fins a l'any 1910 va ser un dels llocs més importants de l'activitat recreativa i associativa de Palafrugell; l'elevat nombre d'associats –uns 590– i les contínues referències de la premsa local així ho demostren.

Malgrat la curta durada, va ser un casino clarament itinerant. En primer lloc, va estar ubicat al carrer de Santa Margarida, per passar després a la plaça Nova, l'any 1890, i definitivament al carrer de Cavallers, número 8, on hi havia hagut el Cercle Tradicionalista, el 1894.

El Centre Obrer es pot qualificar com un casino popular i anarco-federal. Tant els vint-i-cinc fundadors de l'entitat com la gran

majoria dels afiliats pertanyien a les classes treballadores de Palafrugell, clarament partidaris de les idees polítiques d'esquerra: republicans federals, anarquistes o llibertaris... Era un espai on es reuniren persones identificades per afinitat ideològica o interès social, que tenien unes mateixes preocupacions i il·lusions, i on trobarien unes activitats lúdiques i culturals adequades a les seves necessitats o mancances. Més o menys aquest era l'esperit que es dedueix de l'article primer dels estatuts: "El objeto de la Sociedad es reunir con vínculos fraternales a los ciudadanos que tengan cierta comunidad de ideas y aspiraciones y, beneficiando el esfuerzo colectivo, procurarles elementos de instrucción, educación y recreo".

Hi havia diferents tipus de socis: numeraris –els que formen part de la vida quotidiana del centre–, transeünts, honoraris –persones no associades però que han destacat

Autor desconegut. Col·lecció Francesc Dalmau

en la cultura o política– i de mèrit –socis que han tingut un paper rellevant en la societat–; però tots ells tenien els mateixos drets.

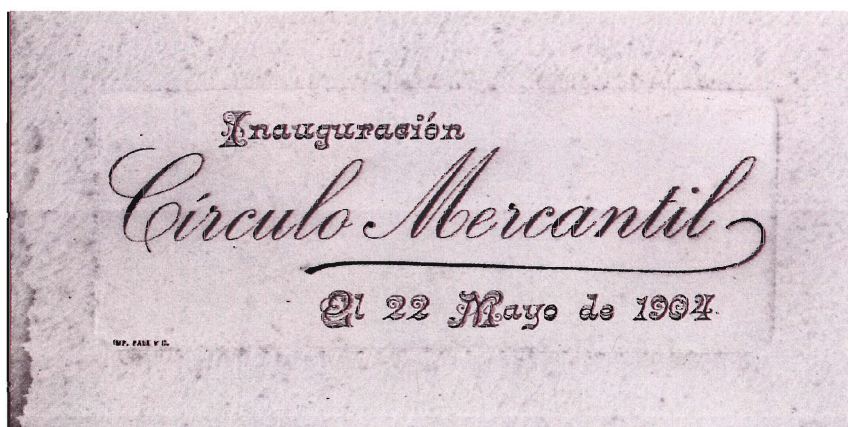
Interior del Casal Popular.

Autor desconegut. Col·lecció Francesc Dalmau

Paletes, autoritats i el senyor rector el dia que s'acabaren les obres del Casal Popular.

AMP

Els estatuts també reflectien una certa preocupació per la situació econòmica dels seus associats i, en concret, a l'article 30 es deia que els socis aturats i amb 15 d'antiguitat no haurien de pagar les quotes mensuals.

La simbologia republicana era present al local del carrer de Cavallers, amb una galeria de retrats, la majoria del pintor local Leopold Ferrer, de persones destacables de l'antic republicanisme com Francesc Pi i Margall, Estanislau Figueras o l'heroi popular italià Garibaldi. La presentació del retrat d'aquest revolucionari i republicà, el desembre de 1906, es va convertir en una gran festa amenitzada per l'orquestra La Principal, que va interpretar *La Marsellesa* en el moment de descobrir el retrat. Tanmateix organitzaven celebracions republicanes, com l'aniversari de

AMP

la proclamació de la primera República, a partir del febrer de 1897, o bé celebracions de reivindicació social com el Primer de Maig.

El Centre Obrer va ser un casino molt polititzat però això no vol dir l'abandonament de l'esbarjo. La parròquia omplia els lluits balls, allunyats de la fastuositat i barroquisme d'altres col·lectius, gaudia del Carnestoltes, de les partides de cartes, de la tertúlia dominical, del cafè servit pel conserge Manuel Morató, l'any 1899, i com deia *El Distrito* "conocido por todos por sus arraigadas convicciones librepensadoras" i de les representacions de teatre. L'activitat teatral de l'Obrer fou interessant i l'any 1897 tenia una secció d'aficionats, dirigida pel senyor Parera, que feia representacions al Teatre Fontova –unit al Centre Obrer–; el mateix any la premsa local es feia ressó de l'èxit d'aquesta secció i en concret d'una obra satírica anomenada *Taps*.

El Centre Obrer va tenir una projecció cultural que s'ha de tenir en compte, concretant-se en conferències i, sobretot, en les vetllades científico-literàries. La primera va tenir lloc el desembre de 1894 i consistí en la lectura de treballs de temàtica diversa, com el racionalisme, la instrucció pública, la música i el cant, i amb l'acompanyament musical de la coral La Taponera i l'orquestra Nueva de la vila. Aquesta primera vetllada fou durament criticada pel diari local *El Distrito*, considerant-la una trobada política i federalista. De fet, però, la crítica d'*El Distrito* va ser una constant i, fins i tot, l'any 1897 censurava el costum de llançar focs d'artifici des de la balconada en festes assenyalades.

A més del Centre Obrer van sorgir altres entitats d'esbarjo pensades per a la classe treballadora, però sense aconseguir el mateix arrelament. Un exemple en seria el Centre Instructiu i la Unió Obrera, situat al carrer del Sol, amb uns vuitanta socis l'any 1904 i

presidit per Abelard Quintana. Però el creixement i, a la vegada, la popularització del Centre Fraternal va provocar la disminució dels socis i la posterior dissolució del Centre Obrer.

sobretot les conferències, com la que realitzà Jaume Rosich, advocat de Pals, el 14 de juny de 1906, amb el tema: *Missió dels centres catòlics*. Però finalment, es va dissoldre la societat el desembre de l'any 1906.

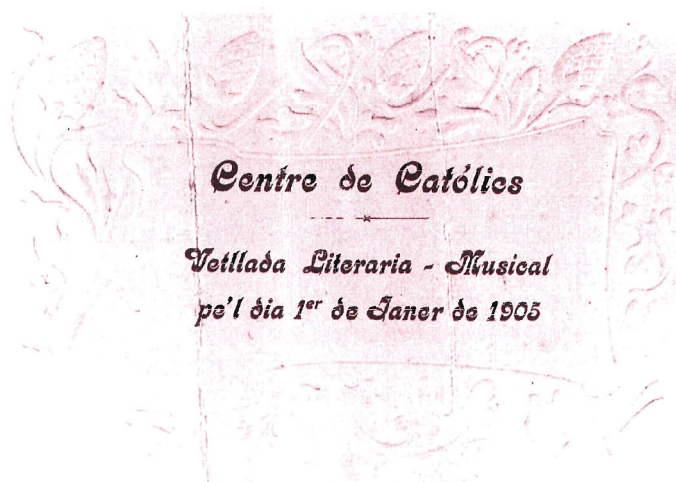
Anys més tard, en concret l'any 1914, el rector de Palafrugell, Josep Bosch i Arnau, va decidir comprar un local al carrer de la Caritat –a l'indret on hi havia l'Ateneu Palafrugellenc– amb la voluntat de recuperar el Centre de Catòlics i combinar l'esbarjo i la religió. El juliol de 1916, després d'una reforma al local, s'inaugurava el nou centre amb el nom de Casal Popular, presidit pel fiscal Josep M.

Manich. El diari *Baix Empordà* explicava així la inauguració: “A les onze i mitja han començat les festes amb la inauguració del Casal Popular. Una gran gentada omplenava l'espaiós edifici, airejat i còmode, desbordant-se per tot com un riu surtit de mare.

Hi assistiren el senyor Rector, el Jutge municipal senyor Fina, el fiscal senyor Manich, President de l'entitat, el Secretari del Jutjat senyor Guardiola, el Tinent de carabiners senyor Fernández, el Sargent de la G.C. senyor Pintado, el Contramestre de Port senyor Caballer, l'Arquitecte senyor Corretger, el president del Círcul Mercantil senyor Sagrera, el Vice-president del Casal Popular i els Vocals de la Junta del mateix senyors Lluís Gich i Lluís Villalta.

Beneí el nou edifici el Rvnt Senyor Rector i acte seguit va hissar-se la bandera espanyola, i l'orquestra va llençar a l'aire els harmoniosos sons de la marxa reial”. El mateix

AMP

El Centre de catòlics i el Casal Popular

El juny de 1886 s'obria al carrer de la Tarongeta el Centre de Catòlics, malgrat que eren aprovats els seus estatuts el 25 de setembre de 1887. El Centre proporcionava als socis diversos serveis, destacant el servei de cafè. Però abans que res era una societat catòlica i totes les juntes directives i llurs presidents van complir sempre el fi que s'havia fixat des de la seva creació: “instrucción religiosa y propaganda del catolicismo”. Alguns dels seus presidents a recordar són: Modest Hernández, l'any 1886, Tomas Miquel, el 1896 i Joaquim Esteva, el 1904.

L'any 1904 el Centre es trobava situat al carrer Sant Martí, número 1 i el nombre d'associats havia disminuït de forma considerable –de 235 socis l'any 1886 es passà a uns 147– malgrat que les activitats sovintejaven,

Círculo Mercantil - Palafrugell

La Junta de este Círculo tiene el gusto de invitar á U. y familia, á los festejos que se celebrarán durante los días 20, 21, y 22 de los corrientes en el local de esta Sociedad.

Palafrugell, Julio de 1907

diari també valorava positivament l'estructura arquitectònica del nou local. Era espaiós, amb una gran sala de prendre cafè a la planta baixa, una sala per a reunions, conferències... al primer pis, dos patis, un passadís lateral que conduïa al camp

d'esports del darrera, soterranis per a magatzems, bona il·luminació elèctrica i una instal·lació moderna de "water-closets".

La conseqüència immediata de l'obertura del Casal va ser l'augment dels associats. Es recuperaren els 235 socis i l'any 1930 ja arribava als 300, però cal remarcar que no fou mai una entitat caracteritzada per un gran nombre de socis. No es va produir un gran canvi respecte a l'oferta cultural i religiosa, i els presidents d'aquesta nova fase –entre el quals destaquem Santiago Marcó, el 1919, Salvi Sendra, el 1931...– seguien organitzant xerrades de temes catòlics. Als anys trenta van ser molts els mítings d'afirmació catòlica de la delegació local de Cívica femenina, presidida per Adela Fina de Bisbe. En canvi sí que es modificà el plantejament lúdic i es multiplicaren les activitats: concerts de música, sardanes al saló-café tots els vespres de dies festius, a partir de 1924, espectacles de circ americà amb cavalls, micos i porcs senglars, *skating-ring* o pista de patinatge per la Festa Major...

Però l'aportació més important del Casal va ser el teatre. Les representacions eren les apropiades per un centre catòlic i com diu Josep Pla era un teatre d'aigua tèbia i sobretot de Pastorets per Nadal. Va crear la seva pròpia secció dramàtica, l'Elenc d'Aficionats del Casal Popular, que era una evolució de la Secció Dramàtica del Centro de Católicos.

El Centre Mercantil

L'any 1903 un grup de palafrugellencs representants de l'alta burgesia –Alexandre Esteva, Ildefons Capella, Cosme Ribas...– van decidir crear un casino selecte que oferís unes activitats lúdiques apropiades per a la classe benestant del poble. La nova entitat s'inaugurà oficialment el 21 de maig de 1904 i es va situar en un edifici del senyor Peya a la plaça Nova i d'estil neoclàssic. Era batejada amb el nom de Cercle Mercantil, mot que ja diu quelcom de la nova societat; van preferir el terme cercle, confirmant la voluntat d'identificar-se amb el cercle francès, i mercantil ja que no volia únicament distreure, sinó crear també un llaç permanent entre els socis i llur activitat econòmica. Es pensava en un segon despatx, en un espai on continuar amb llur feina entre tirada i tirada de carta, entre ball i ball o compartint senzillament un cafè. El mateix Josep Pla en el llibre *El meu país* ho recordava: "El Mercantil, fou la típica societat burgesa, industrial i comercial. Fou el centre de les conversacions i del mercat surer amb la corresponent activitat recreativa".

En un primer moment fou una societat elitista, d'empresaris surers, i que buscava l'homogeneïtat social. El nombre de socis era reduït –uns 171 l'any 1916– i ben aviat l'entitat fou coneguda popularment com el casino dels senyors. Manuel Carreras en un article de la Revista de Palafrugell, l'agost de 1970, recordava els orígens i la inaccessibilitat del Mercantil: "De petits, jugant a Plaça Nova, algunes vegades quan més engolfats estàvem amb el runy o el cavall fort, l'avís d'un company ens feia parar en sec. "El cotxe! Nois, el cotxe!", ens deia. Efectivament, acabava d'arribar un tronc de cavalls magnífics, amb el cotxer uniformat, es parava davant del

Mercantil i de l'interior en sortia el seu propietari, un senyoràs de Palamós, el qual entrava al Círcol. Ens acostàvem lentament, una mica cohibits, i acabàvem per voltar el vehicle. Així ens passàvem una estona embadalits davant d'aquells dos exemplars d'animals. Coneixíem la seva llegenda. No n'hi havia cap més a la província que a la carretera els poguéssim passar davant. Una vegada que el seu propietari havia d'agafar l'express a Flassà amb el temps just, varen batre un rècord de velocitat. D'aquesta feta se'n parlà molt temps. El posseïdor d'aquests animals, D. Isaac Matas, també tenia la seva llegenda. Un senyor que havia viscut sempre en l'opulència i s'havia arruïnat i fet milionari tres vegades. Amb l'arribada d'aquell senyor, el Mercantil semblava que vibrava. No n'hi havia per menys. Aquella tarda es faria una partida important. Més tard arribaria D. Bonaventura Sabater, de Begur, i sobre el tapet els bitllets grossos corrien a dojo. Passada la nostra emoció, alguns ens atrevíem a mirar dintre el Casino. Amb el nas enganxat als vidres quedàvem astorats de contemplar aquella sala. Un mobiliari tapissat de color granat voltava una otomana col·locada al centre i al cim d'aquesta estaven col·locades unes palmeres minúscules. Del sostre penjava una gran aranya. En aquelles butaques hi vèiem assegudes unes persones que ens semblaven molt distingides. El rostre seriós estava emmarcat per un coll molt alt, planxat fort. Quina impressió! Devia ser gent molt important; per això en deien el Casino dels senyors”.

Alguns presidents representatius d'aquesta primera època són: Peali Capella, els anys 1906-1908; Carles Serra, 1909 o Narcís Palau, l'any 1914.

L'any 1916 era el president Francesc Sagrera i, convençut de la necessitat d'apropar-se als joves, va suprimir la quota d'entrada de

soci. Era l'inici d'una nova època caracteritzada per una obertura social que s'allargaria fins als inicis de la Guerra Civil. L'encartonament d'aquella societat havia aflluït i s'obrien les portes a la gent d'altres oficis, com mecànics, comerciants... Però cal remarcar que sempre va ser un instrument al servei de les classes acomodades i amb personalitats prou significatives com el baró d'Islington, un lord anglès que tenia una finca a La Musclera.

Els presidents Venanci Granés –que havia estat president l'any 1914– els anys 1918 i 1919; Valentí Furnet, 1920; Tomàs Gallart, el 1922; Ramir Bofill, el 1924... van portar a terme una sèrie de reformes importants. S'amplià el saló-café amb l'arrendament d'una casa veïna, on hi havia el Banco del Ampurdán. Es va millorar la decoració, malgrat que ja era un dels més bonics i sofisticats de la província. Es convertí en la primera societat recreativa que introduïa un servei luxós de perruqueria, prova clara dels esforços del Cercle Mercantil per igualar-se al grans cercles o casinos del país i, sobretot, amb el Cercle del Liceu de Barcelona, amb qui mantenia contactes. Una conseqüència d'aquestes reformes va ser l'augment del nombre dels socis –de 72 l'any 1919 a 280 l'any 1921–, i un exemple curiós de la concurrència del Mercantil és la quantitat de sabates enllustrades pels enllustradors: uns 5000 parells l'any 1920.

Els balls del Mercantil es feien, normalment, a l'Ideal cine Barcelonès i van arribar a tenir un gran prestigi a tota la província. La temporada de ball s'iniciava a primers d'octubre i una mica més tard que al Centre Fraternal. Només hi podien entrar els socis i els forasters, però l'entrada era lliure per a les noies, sense tenir en compte la classe social. L'única exigència era una vestimenta adequada.

La façana del Cercle Mercantil, avui.

Francesc Dalmau

Els balls i les festes de Carnaval gaudien encara de més relleu i són recordats com a molt entranyables els balls de manubri o del Tabarín que es feien al vestíbul de set a vuit del vespre i durant la mitja part dels balls de Carnaval.

El gener de 1928 s'inaugurava un saló especial per a ressopons que també gaudí de gran èxit. Era el lloc on es reunien molts socis per celebrar la Nit de Nadal i el Cap d'Any, sobretot a partir dels anys trenta. Tanmateix cal esmentar els intents d'oferir espectacles de caire esportiu, com per exemple, combats de boxa els diumenges, esport que s'havia introduït amb força al poble.

Una de les mancances del Cercle Mercantil fou la biblioteca. El mateix Valentí Fumat, el maig de 1921, en una entrevista publicada al Baix Empordà, manifestava el poc interès per una biblioteca extensa: "pot ésser una aspiració espiritual però d'escassa eficàcia pràctica, ja que els socis, gent de distintes activitats, vénen al casino per a reposar en la tertúlia i disposen de ben poc temps per entregar-se al llibre".

Els socis del Mercantil volien un local acollidor, bonic, però també esperaven trobar-hi un bon servei, un bon conserge. Josep Negra, Jaume Albertí, Nemesi Riembau i Guillem Frigola són conserges que han format part de l'història del cafè de la societat. Però la memòria col·lectiva recorda molt especialment la figura del primer conserge, popularment conegut pel sobrenom d'en Lai.

Era un home distingit, amistós, vestit de negre amb jaqueta curta i tot un especialista en l'art de torrar el cafè.

A grans trets, aquest va ser el tarannà del Cercle Mercantil fins l'any 1936. Dissortadament la reconstrucció històrica d'aquesta entitat és molt incompleta i la raó principal és la pèrdua de la documentació i, en concret, de les actes de les juntes directives. Acabada la Guerra Civil es posà novament en marxa, però

ja no va ser el mateix. Passà per èpoques d'una certa vitalitat i èpoques de crisi i manca d'iniciatives. Finalment, l'any 1989 es clausurava la societat.

Francesc Dalmau

El Casal Popular, avui.

Alguns presidents del Centre Obrer

Any	Nom
1887	Joan Granés
1888	Martí Bonany
1893	Primitiu Metge
1895	Primitiu Metge
1896	Joan Avellí
1899	Francesc Carreras
1900	Francesc Carreras
1903	Zacaries Ziró
1908	Josep Quintana
1909	Enric Bosch

Socis fundadors del Centre Obrer

Martí Bonany
 Josep Ros
 Lluís Deulofeu
 Carles Genover
 Sebastià Pons
 Josep Alsina
 Bernard Cufí
 Manuel Morató
 Francesc Pericot
 Tomàs Gatiús
 Narcís Vicens
 Josep Massanes
 Martí Casanovas
 Josep Gispert
 Francesc Alsina
 Joaquim Rivas
 Joan Sabaté
 Telesforo Pareras
 Narcís Serra
 Rosalio Garriga
 Joan Marquès
 Marcial Lloent
 Francesc Carreras
 Demetri Peripés
 Joan Granés

Primer certamen literari. Any 1893

Societat	Tema proposat	Premi
L'Aliança	Descripció del santuari i muntanya de Sant Sebastià	Ram d'olivera de plata
Centre Fraternal	Indústria suro-tapera	Escrivania de plata
Círcol Tradicionalista	<i>Consecución del verdadero fin social por medio de la observación y práctica de los principios católicos-traditionalistas en el régimen y gobierno de las naciones.</i>	Ploma de plata
Centre de Catòlics	<i>León XIII y la clase obrera</i>	Llibre: <i>La vida de su Santidad el Papa León XIII.</i>
L'Econòmica	Societat Cooperativa	Objecte d'art
La Taponera	<i>Beneficios morales que reportan a las clases populares las sociedades creadas por el inmortal poeta y músico J.A. Clavé</i>	Objecte d'art i títol de soci honorari

Casinos del segle XX

(nombre de socis)

ANY	1904	1916	1921	1922	1930
Centre Fraternal	815	1584	—	—	1520
Cercle Mercantil	—	171	280	—	300
Club 3x4	—	80	—	—	120
Centre Catòlic/Casal Popular	148	235	—	—	300
Centre Obrer	308	—	—	—	—
Centro Instructivo y de Unión Obrera	80	—	—	—	—

Fábrica de Gaseosas SUQUET

PALAFRUGELL

Deléitese saboreando la
exquisita y deliciosa

Gaseosa Suquet

la más preferida en
todas partes, por ser
elaborada con materias
de primerísima calidad.

Representante del supe-
rior y excelente refresco

Orange - Crush

de puro jugo de naran-
ja en completa madu-
rez, garantizado por
Orange-Crush S. A. E.

REPRESENTANTE DE LA SIN RIVAL

CERVEZA MORITZ

El Centre Fraternal

El Centre Fraternal pot resumir la història de l'activitat recreativa i associativa de Palafrugell. Des dels seus orígens fins ara ha estat una entitat emblemàtica i oberta a tothom. Més que un casino va representar, durant molts anys, una determinada manera d'entendre la vida.

Supervivència i primacia del Fraternal

De les múltiples entitats recreatives de Palafrugell només una ha aconseguit arribar a centenària: el Centre Fraternal. És un dels pocs casinos de la província que ha superat el pas del temps, els canvis polítics i de mentalitat, i avui dia la seva activitat encara és important per al poble, oferint possibilitats lúdiques de tota mena i conservant aquell aire d'antic cafè tranquil i, a la vegada, sorollós.

La resistència al temps i potser al mal anomenat progrés és un aspecte que cal destacar, però també és important recordar la primacia inqüestionable del Centre Fraternal, des dels seus orígens fins ara. Sempre ha estat el gran casino, amb un nombre d'associats molt superior a la resta d'entitats d'esbarjo i l'únic capaç d'aconse-

guir superar la xifra dels mil socis. Durant els primers anys era normal l'entrada anual d'uns 200 socis, malgrat que també eren algunes les baixes, sobretot, per problemes econòmics dels associats; per exemple l'any 1902 uns 60 socis van ser exclosos per aquest motiu.

Entrada de nous socis

<i>any</i>	<i>nombre</i>
1897.....	137
1898.....	290
1899.....	304
1900.....	137
1901.....	199
1902.....	250
1903.....	124
1904.....	166

El Fraternal ha estat un punt de referència fonamental per interpretar el batec de la vila al llarg del temps. Representa

La plaça Nova
l'any 1894.

Autor desconegut. Col·lecció Lluís Molinas

l'arquetip de l'associacionisme palafrugellenc i, per tant, és lògic donar-li un protagonisme especial. A més, la conservació d'una part de la documentació del centre permet aprofundir en el seu estudi.

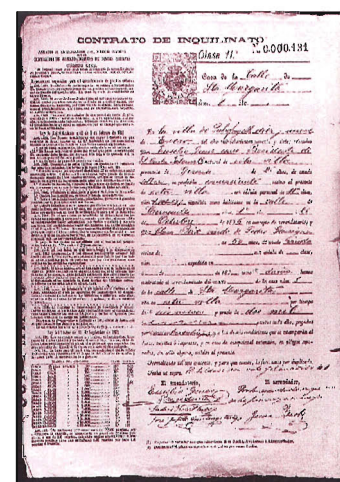
Les actes de la Junta Directiva, transcripció més o menys fidel de les discussions hagudes i dels acords presos, resumeixen en les seves pàgines la vida i les activitats de l'entitat. Aquestes actes també es fan ressò, directament o indirectament, dels esdeveniments polítics, locals, nacionals i, fins i tot, internacionals. Són una autèntica crònica dels fets més transcendents que afectaven la població en aquells moments. Però, dissortadament, aquesta documentació no es conserva íntegra i, per tant, impedeix el coneixement més complet de la societat.

Els inicis

El Centre Fraternal es va constituir formalment el novembre de l'any 1887 i la seva primera ubicació fou al carrer Sant Martí. Però el 20 de juliol de 1894 el periòdic *El Distrito* feia referència a un canvi de domicili al carrer Santa Margarida, on hi havia el cafè El Siglo. A més, el diari agraa al Fraternal les facilitats per continuar utilitzant el local com a redacció: "debiedo agradecer a la Junta Directiva que la redacción del *El Distrito* continue en la misma dependencia, en la que al propio tiempo se instalará la libreria de dicha sociedad". Aquest canvi de domicili es pot comprovar a les matrícules industrials on, a partir del 1895, el Fraternal consta al carrer de Santa Margarida.

L'any 1897 el Fraternal pagava unes 2.000 pessetes anuals de lloguer del local a la propietària, Clara Boix, però era un espai petit per a les aspiracions del casino i calien unes reformes. El president, aleshores Eusebi Genís i Girbal, va defensar la necessitat de millorar el centre i adquirir un nou local de Manuel Jubert i Marqués, a la plaça Nova, que era ocupat pel cafè d'Orient i el casino L'Aliança. La compra es formalitzà el novembre de 1897 i el preu fou elevat per a l'època i el patrimoni de la societat: unes noranta mil pessetes, de les quals deu mil calia pagar-les al comptat i la resta s'amortitzava pagant 2.500 pessetes anuals durant 32 anys. A més, el Fraternal hauria de fer front a un censal dels anteriors propietaris –Josep Serra, de Palafrugell– de 320 pessetes cada any. En el contracte es feia un aclariment positiu per a la jove i arriscada societat: si no podia pagar la quota anual per causes extraordinàries es concedia un ajornament de tres anys.

L'esforç econòmic fou gran i l'aportació d'alguns socis decisiva, oferint préstecs sense interès i anomenant socis fundadors, com per exemple Bonaventura Sabater. També es posaren a la venda obligacions de la societat per un valor de 25 pessetes fins arribar a un màxim de 30.000. Però no n'hi havia prou amb la compra de l'edifici, calia millorar el seu aspecte i el cost del projecte de l'arquitecte Martí Sureda era de 56.791 pessetes. El finançament fou possible gràcies a un préstec de la societat L'Econòmica Palafrugellenca, per un valor de 37.498 pessetes, i una nova venda d'obligacions –unes 551 al preu de 25 pessetes. Tanmateix es va fer una crida als socis demanant préstecs sense interès de 5 pessetes. Definitivament, el juny de 1898, s'inaugurà el nou local del Fraternal i el diari *El Distrito* publicava la bona rebuda dels palafrugellencs i les millores del casino: “El domingo último inaugurose el nuevo local del Centro Fraternal con los festejos que anunciamos en nuestro

Contracte de lloguer del Centre Fraternal l'any 1897. La propietària del local era Clara Boix.

Autor desconegut. Col·lecció Lluís Molinas

Una colla d'amics els anys trenta a la terrassa del Fraternal dels quals coneixem en Pere de Calella, en Guitart, en Joan Reig i dret Salvador Cabanes, popularment en Badó Puta.

Autor desconegut. AMP

Jovent fent el vermouth
a la terrassa del Fraternal
els anys cinquanta.

número anterior, resultando en conjunto un verdadero acontecimiento para esta población. En efecto los llenos se sucedieron en el mencionado local desde medio día hasta muy adelantada la noche, quedando grandemente satisfecha la numerosísima concurrencia que asistió a los conciertos y demás diversiones, pues al deleite que producen las mismas a los amantes de la música, hay que añadir el recreo inherente a las excepcionales comodidades que ofrece el nuevo local y el exquisito y esmerado servicio que en este concepto ponen al Centro Fraternal a la altura de los mejores de la provincia.

No nos detendremos en pormenores respecto a las condiciones del salón de referencia, por ser de todos nuestros lectores conocido, pues durante largos años estuvo allí instalado el Café de Oriente...”

El nou casino era un gran edifici de dues plantes i entresol que comptava amb un saló-café, una biblioteca, dependències per a la Junta Directiva, habitacions del conserge i sanitaris que, fins a l'any 1930, no anaven equipats amb paper i un any més tard es decidia substituir-lo

per papers de diari usats. Al llarg de la seva història, el Centre ha sofert certs canvis però sense modificar radicalment la seva fesomia.

Els estatuts i l'organització del Fraternal

Els Estatuts del Centre Fraternal són un bon model per conèixer l'estructura d'aquest tipus de document. Fins i tot l'octubre de 1913 el president del Centre Republicà Federal de Palamós envià una carta al Fraternal demanant un exemplar dels seus Estatuts. Però no cal mitificar-los ja que en realitat es tractava del típic reglament de societat d'esbarjo com tantes n'hi havia a la Catalunya d'abans de la Guerra Civil.

Els Estatuts van rebre, com la major part dels casinos, diverses transformacions al llarg dels anys –1904, 1916...– transformacions més de forma que de fons. El 19 de novembre de 1934 era aprovada la nova reglamentació del centre, que conservava pràcticament totes les finalitats per a les quals havia estat creat. A més, l'íntegra conservació d'aquest document el fa prou representatiu i vàlid per a l'estudi.

Imprés de sol·licitud
de soci del Centre Fraternal.

CENTRE FRATERNAL

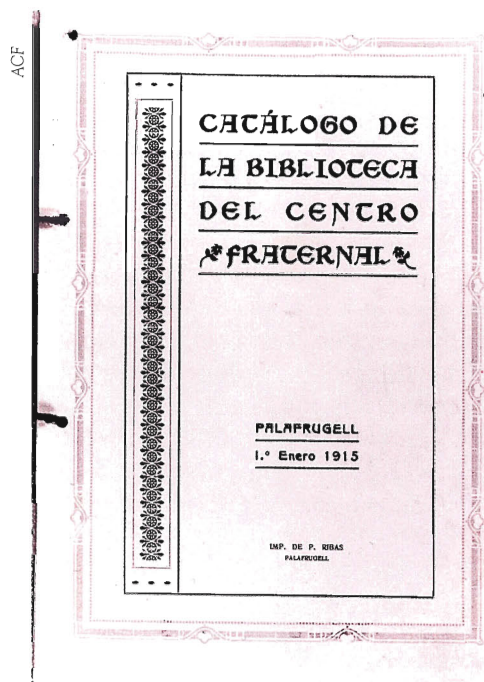
El que sol·licita⁽¹⁾ Alf. Ceballos Puig natural de Palamós
d'edat 17 anys, de estat espanyol, professió tràfic i domiciliat al carrer
Palma n° 35, sol·licita ésser soci⁽²⁾ i membre del Centre Fraternal
d'aquesta vila.

Donada per:
Jose Bonet

Palafrugell 18 de Juny de 1901
El Subscripció:
112 V. 1901

(1) Nom i lloc de origen.
(2) Domicili i ocupació.

ACF

Catàleg de la biblioteca del Fraternal, l'any 1898, que es troba a la biblioteca.

El primer capítol dels esmentats Estatuts fa referència al nom, domicili, caràcter i objecte de la societat: l'esbarjo, la voluntat d'impulsar la cultura i l'educació; la prohibició de fer actes públics de significació política o religiosa –malgrat que sí era lícita la xerrada o discussió de qualsevol doctrina o ideologia–; la possibilitat de crear seccions d'art, esportives, excursionistes... i el caràcter obert i interclassista són els trets més significatius.

El finançament

El capítol segon reglamentava l'economia de la societat, esmentant d'on sortirien els diners necessaris per dur a terme els objectius

desitjats. La font principal d'ingressos consistia en les quotes dels socis: s'establia una quota d'entrada de 5 pessetes i les quotes mensuals de 50 cèntims o bé 6 pessetes l'any, a partir de 1897. L'abril de 1920 la Junta Directiva decidia augmentar la quota ordinària a 9 pessetes i a 12 l'any 1934.

L'explotació del cafè o consergeria era la segona font d'ingressos. Pràcticament tots els mesos s'obtenien beneficis, malgrat que un dels principis bàsics del casino era servir begudes a preus econòmics. Durant els mesos d'hivern el consum i, per tant, el benefici era elevat, mentre a l'estiu es reduïa el consum.

Benefici de la consergeria

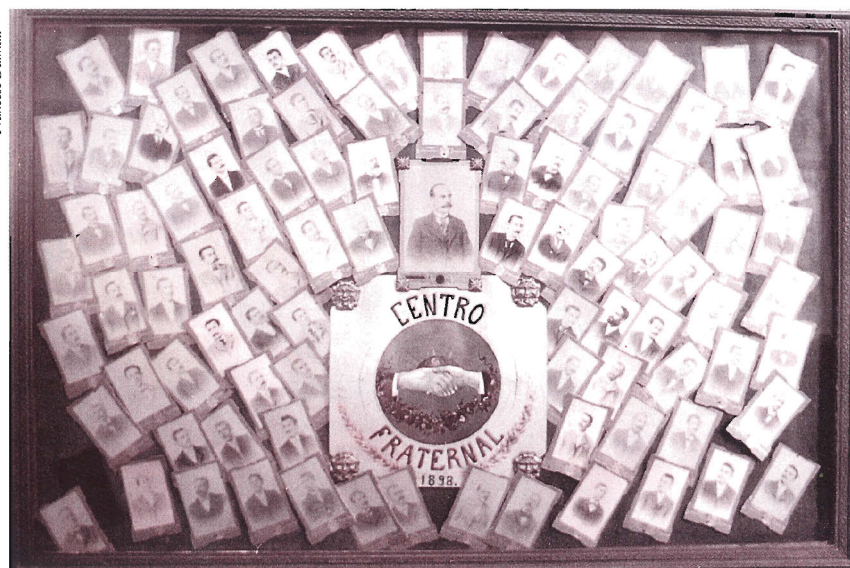
any	pessetes
1900.....	6.794
1902.....	8.822
1918.....	7.229

Durant molts anys la societat va portar directament l'administració de la consergeria,

La Biblioteca del Centre Fraternal, avui.

Francesc Dalmau

Primers socis
del Centre Fraternal.

però el president, Lluís Jofra i Sabater, després de visitar els casinos Llagosterenc de Llagostera i La Constància de Sant Feliu de Guíxols, va proposar l'arrendament de la consergeria, l'any 1941. El preu de l'arrendament era de 4000 pessets anuals i el primer conserge que va acceptar les noves condicions fou Joan Vilella. En el contracte quedava clar, però, la voluntat per part de la Junta de seguir controlant la consergeria i que el funcionament del casino fos l'habitual. Alguns articles significatius del contracte són els següents:

“artículo 1- El cargo de Conserge será personal e intransferible debiendo recaer en persona de mayor edad y de intachable conducta.

artículo 11- La Junta de gobierno podrá designar el número de luces y las horas en que estas deberán permanecer

encendidas, tanto dentro como en la parte exterior del Centro.

artículo 15- Las bebidas serán siempre de marcas superiores y de primera calidad en su clase y no podrá el arrendatario cobrar más que los precios convenidos con la Junta...

artículo 16- La Junta de Gobierno podrá hacer retirar cuando lo crea conveniente alguna de las bebidas expresadas en el presente artículo, siempre que desdiga de las costumbres establecidas en esta Sociedad.

artículo 24- El Conserge no podrá presentar a la Sociedad ningún dependiente sin la debida autorización de la Junta de Gobierno, pudiendo esta despedirlo siempre que por ello dé motivos justificados.

.....”

L'explotació del cinema i la sala d'espectacles, la venda de mobles vells, el lloguer dels jocs de cartes, la quota extraordinària per a la Festa Major d'una pesseta i cinquanta cèntims, el lloguer de la guardaro, els donatius i les donacions particulars... eren altres fonts d'ingressos de la societat.

L. Casanovas. Col·lecció Joan Massoni

El conserge del Fraternal
Emili Boix i Esteve
i la seva muller
Maria Pla d'Hostalric.

Autor desconegut. Col·lecció Joam Massoni

*La família d'Emili Boix
que vivia al Centre Fraternal.*

Les despeses també eren diverses: amortització del deute al senyor Jubert; la compra de llibres, diaris, mobiliari, mercaderies per al saló-café; la retribució dels empleats o socis que s'ocupaven de càrrecs especials; la decoració i la conservació del local; el pagament d'impostos; les col·laboracions benèfiques o festives...

Socis i directius

Els Estatuts estableixen que hi ha sis classes de socis: els fundadors, els honoraris, els protectors, els actius, els transeünts i els vells. Els fundadors eren aquells que en constituir-se la societat varen aportar la quantitat de 32'50 pessetes, com per exemple

Francesc Clarà, un dels personatges emblemàtics i secretari del centre durant molts anys. El president Esteve Blanch, l'any 1921, el recordava: "era el Fraternal, el seu seny ordenador, la seva voluntat creadora". Els socis honoraris eren els que havien destacat per alguna raó meritòria, com el senyor Conde de Villar que aconseguí del Ministerio del Fomento una biblioteca —uns 300 volums— per al centre, l'any 1897, Romuald Vidal el 1930. Els protectors eren personatges que havien contribuït amb algun donatiu, com Bonaventura Sabater, Eusebi Coromines o Francesc Matlleria; aquest darrer era un conegut comerciant l'esposa del qual va fer, després de la seva mort, l'any 1923, una donació de 1200 pessetes amb la finalitat de sufragar les despeses d'un concert anual. Els socis actius eren els majors de 16 anys admesos i que tinguessin la capacitat econòmica de pagar les quotes d'entrada i mensual fixades. Per ser admesa la proposta d'entrada calia que estigués signada per dos altres socis. També podien ser socis els forasters i eren anomenats transeünts, però no podien participar en l'elecció de la Junta Directiva. Per últim, hi havia els socis vells, majors de 70 anys, amb més de 10 com a socis, que des de l'octubre de 1929 no pagaven els espectacles i quedaven eximits del pagament de les quotes conservant tots els drets.

Tots els socis gaudien d'una colla de drets, entre els quals destacaven l'entrada al saló-café, als balls, a les conferències que, teòricament, es farien cada sis mesos... Però, en realitat, l'entrada al Fraternal no era molt tancada i era habitual trobar-hi, sobretot en els balls, joves no associats. Tot depenia de la permissibilitat de la Junta Directiva; l'any 1916 es recordava el següent: "Vistas las aglomeraciones de gente que reunen los domingos por la noche, cuando se celebra

*El diari Baix Empordà
anunciava el juliol de 1932
una curiosa conferència muda
del caricaturista Bon
al Centre Fraternal
que va tenir lloc el 2 d'agost.*

Baix Empordà. 30-7-1932

*Durant els anys trenta
el poble participava activament
a les festes de Carnaval.
A la imatge veiem la carrossa
de la penya Pallot davant al Fraternal.*

baile, se acuerda reglamentar los bailes prohibiendo la entrada a los no socios y familias respectivas”.

Governa la societat la Junta General, formada per tots els socis assistents a les reunions convocades, però de fet l'administració i direcció del casino està en mans de la Junta Directiva, renovable parcialment cada any. La seva composició era la normal en aquesta mena d'associacions: un president, un vice-president, un secretari, un tresorer i uns vocals –uns vuit a partir del 1916–. I, habitualment, es fragmentava en seccions: de teatre, ball, biblioteca, consergeria...

Es difícil destacar algun president o Junta Directiva. Alguns varen destacar per ser partidaris de les innovacions, com per exemple la presidida per Josep Boix i Pi, l'any 1916, i formada per Martí Esparragó, Cecili Lunati, Francesc Medir, Martí Deulofeu, Mateu Pons, Francesc Clarà, Miquel Pujol i Josep Reius. Els seus objectius eren molts, entre els quals destaquem: allunyar els joves

del vici, ampliar les aportacions benèfiques, crear un cor a causa de l'afició al cant a Palafrugell, programar més conferències, contractar indistintament les orquestres del poble, comprar les mercaderies a tots els comerciants palafrugellencs, permetre la formació d'una empresa de ball de joves en el si de la societat, o establir un nou sistema de pagament al cafè, mitjançant un talonari de consumicions. Aquestes mesures foren ben rebudes i el mes de febrer la societat ja comptava amb 200 socis més.

Però no totes les presidències foren tan actives i caracteritzades per les bones relacions amb els socis. L'enfrontament i les discussions no hi mancaren; aquest és el cas de la presidència de Tomàs Girbal, l'any 1919, molt problemàtica a causa dels resultats econòmics negatius de la consergeria i a la negativa de celebrar la Festa Major. La pressió dels socis va provocar la dimissió del president, després d'una assemblea extraordinària molt violenta que finalitzà amb la intervenció de la Guàrdia Civil.

Entre els personatges de la Junta Directiva també cal remarcar el secretari, responsable de la redacció de les actes i de la comptabilitat de l'entitat. Era un càrrec que rebia una retribució d'unes 150 pessetes anuals, a partir de l'any 1919. Enric Xicoira, el 1897, Francesc Clarà, el 1900, Francesc Medir i Gallart, el 1913 –un dels primers que va redactar les actes en català–, o Esteve Padrós, l'any 1934, són alguns dels més representatius.

Fer un estudi sòcio-professional dels socis del Fraternal és una tasca difícil a causa de la manca de documentació. Només unes vuitanta sol·licituds a soci, conservades de l'any 1931, permeten fer-ne un retrat col·lectiu molt aproximat. Segons aquestes, un 60% dels nou socis eren tapers o persones relacionades amb el món del suro, un 30%

eren jornalers i la resta eren mecànics, comerciants, paletes, un ferrer i un tipògraf. Tots aquests socis eren molt joves i la major part no superava els vint anys. Aquestes conclusions diuen ben poc, però no són contràries a la memòria col·lectiva que coincideix a afirmar que la massa social del casino procedia de la burgesia però sobretot de les classes populars.

Educació i bones maneres

Un dels objectius del Fraternal era la formació cívica dels associats. Predominava la idea que el divertiment i les tertúlies, fins i tot aferissades, no eren incompatibles amb el respecte a la persona i a la utilització d'un vocabulari considerat correcte. El casino es basava en la tolerància i el respecte per tal que tothom es pogués expressar lliurement, pogués impulsar i incrementar la seva formació. Aquest desig de fomentar les bones maneres no va ser un principi teòric sinó que tot sovint es revisava i se sancionava els socis que l'incomplien.

El president Narcís Plaja, l'any 1901, recomanà evitar en el saló-café els cants, prohibí beure amb ampolla al saló de ball i va excloure de la societat, durant vuit anys, el soci Agustí Pareras per donar una bastonada a Simeó Llavià. El desembre de 1904 es reformaven parcialment els Estatuts i, en concret, l'article que feia referència a l'educació: "Para el prestigio y buen nombre de la Sociedad, precisa el buen proceder de los socios, usando decencia en el lenguaje, aseo y compostura dentro de los salones de la Sociedad; absteniéndose de cantar sin permiso del Presidente y guardar entre sí las mejores atenciones. El socio que faltase a estas reglas de buena educación y compañerismo, será amonestado una sola vez por el presidente y de

no atender las indicaciones que se le hagan, si la falta se considerase leve se le excluirá por un mes de la Sociedad. Pero si reincidiese en forma que se considerase grave, la exclusión será de un año". L'any 1930 eren exclosos uns socis per dir paraules obscenes a les dones que passejaven per la plaça Nova.

Les exclusions sovintejaven, malgrat que també era molt normal la revisió dels casos un cop els socis afectats demostraven el seu penediment. Això és un exemple més de la importància de pertànyer al Fraternal. Una possibilitat d'evitar una sanció era el reconeixement públic de la falta; així ho feia el conserge l'any 1919: "Llamado al efecto el Sr. Cantenys y una vez explicado el hecho pide que rectifique el Sr. conserge Boix las palabras ofensivas que le dirigió. Comparece el Sr. Conserge quien para satisfacción del socio ofendido no vacila en retirar las palabras que le dirigió". Aquests són alguns dels exemples que demostren la voluntat educadora del casino.

*Interior del cafè
del Fraternal, avui.*

Francesc Dalmau

La cultura

El Centre Fraternal és el típic casino bàsicament lúdic amb un mínim vernís cultural. Els Estatuts de la societat remarcaven la voluntat de fomentar i organitzar actes culturals, però en realitat ha estat pobra la concessió a la cultura que pràcticament va quedar reduïda a la celebració d'esporàdiques conferències reclamades per un sector dels socis. La Junta Directiva de l'any 1904 creava una comissió per a l'organització de conferències científiques, com la del rector de la Universitat de Barcelona, Rodríguez Mendez, un dissabte a la nit del mes d'octubre. L'any 1913 hi ha un segon intent de promoure les conferències amb un tema en auge: l'esperanto; el 31 de maig Josep Grau, una de les personalitats de la Federació Esperantista Catalana, defensava el futur de l'anomenada llengua internacional. I un tercer cicle d'una certa sensibilitat cultural correspon als anys trenta, sobretot als anys 1935 i 1936. Algunes de les conferències més rellevants van ser les

*Ball de primavera
al Centre Fraternal
els anys trenta
amb les cinc púbbles escollides.*

Autor desconegut. AMP

següents: "Deu el poble preocupar-se pel problema de les malalties venèries?" pel doctor Ramon Torre i Bassols; "Ginebra y sus instituciones" del periodista agregat a la Societat de Nacions Enric Dacco, etc.

El foment d'una bona biblioteca era un altre exemple de la voluntat instructiva del casino. En els Estatuts de l'any 1905 es contemplava com a necessitat "proporcionar als socis la millor instrucció possible adquirint obres escollides en art, literatura, ciències,... formant una Biblioteca que contingués tot allò que fos digne de figurar-hi i estés en harmonia amb les necessitats i els medis del Centre". En un principi estava situada a la planta baixa, al costat del saló-café i en discussió al teatre, però ben aviat es planteja la necessitat de buscar un espai millor. L'any 1925 el *Baix Empordà* informava de la voluntat de traslladar-la al primer pis i l'agost de 1931 s'hi instal·lava definitivament, lloc on encara és actualment.

No es pot negar que moltes juntes van fer un esforç considerable per convertir la biblioteca en un espai útil. Van ser nomenats, en successives ocasions, bibliotecaris com Abraham Dispés, a principis de segle, o l'Emili Puig, a partir de 1932. Aquest mateix any es decidia que tots els joves palafrugellencs menors de 17 anys, fossin socis o no, podien treure profit de la biblioteca. El gener de 1915 es va publicar un catàleg amb la relació de totes les obres existents i la seva col·locació. Segons aquest inventari el nombre d'obres era de 564 –més o menys uns set-cents volums–, amb el predomini de les obres escrites en castellà –el 85%. Bona part d'aquests llibres eren novel·les d'autors coneguts, com Blasco Ibáñez, Pérez Galdós, Tolstoi, Zola... i eren molt excepcionals les obres de caire sòcio-polític i extremistes. L'obra de l'anarquista Proudhon *¿Qué es la*

Autor desconegut. Col·lecció Francesc Dàmau

El Fraternal
a principis de segle.

propiedad?; *El Capital* de Marx o *La Historia del movimiento republicano en Europa* de Castelar eren les úniques pinzellades extremistes de la biblioteca. Les obres catalanes només representaven el 12'6% del volum de la biblioteca i la major part eren traduccions al català d'obres d'autors estrangers o espanyols. Per últim, hi havia una isolada representació de la literatura francesa.

Molts dels llibres eren segones adquisicions, procedents de biblioteques particulars del poble o bé donacions d'entitats públiques o privades. Els llibres de les donacions públiques eren divulgatius però, bàsicament, de temes agrícoles o rurals, poc escaients en un poble on la base econòmica era la indústria i el comerç.

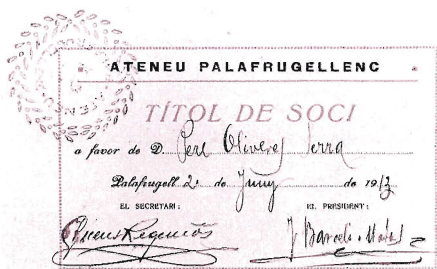
Un dels greus problemes eren els robatoris de llibres que portaren la Junta Directiva, en algunes ocasions, a la decisió de controlar l'accés a la biblioteca o a establir un horari.

La biblioteca tenia una secció d'hemeroteca, especialment rica en revistes i periòdics

de tot tipus i d'ideologies diverses, d'àmbit local, comarcal, nacional i, fins i tot, internacional. Aquesta diversitat enriqueix, notablement, l'esperit crític dels socis que participaven a les tertúlies del saló-café.

Alguns palafrugellencs del món de la cultura varen minimitzar i criticar el paper de la biblioteca. Josep Pla a *L'Empordanet* deia que "tenia un sentit sociològic una mica primari i una tendència literària ingènua-ment naturalista". El diari *Ara*, l'octubre de 1931, criticava durament la biblioteca: "No conec l'autor d'una frase feliç sobre la biblioteca del Centre Fraternal. Aquesta biblioteca és un magatzem de llibres". Aquestes consideracions no falsegen la realitat, la biblioteca no es va caracteritzar per la quantitat i varietat, però no és bo oblidar que va tenir una significació especial per a molts socis i palafrugellencs. El *Baix Empordà*, l'any 1922, feia una valoració més positiva, afirmant que el Fraternal era l'únic casino que disposava d'una biblioteca pública.

Sempre fou bona
la relació entre
el Centre Fraternal
i l'Ateneu Palafrugellenc.

La política i el Fraternal

Generalment s'acostuma a dividir els casinos en dos grans grups: els casinos polititzats i els d'una clara vocació neutral o apolítica. Molt sovint aquesta divisió es fa a partir del mateix nom de la societat i de la lectura dels estatuts. Per exemple, el Centre Republicà Federal de Palamós exigia als seus membres un clar ideari: "ser republicans de tots matisos i els socialistes que acceptin la República com a forma de govern". El Centre Unió Republicana de Cassà de la Selva també posava unes condicions per ser soci: ser home de més de setze anys, de professió coneguda i republicà. A Palafrugell han existit casinos dels dos tipus però els més importants han estat els apolítics, amb un Centre Fraternal com a símbol de la neutralitat. Però cal aclarir que a la pràctica aquesta divisió en polititzats i neutrals no era del tot clara; alguns casinos polititzats donaven més importància a l'esbarjo que a la política i els considerats apolítics no evitaven els temes polítics o intervenien en activitats clarament polítiques.

Ja des dels seus inicis el Fraternal es va caracteritzar per la prohibició dels actes de caire polític, però malgrat aquesta prohibició les formacions polítiques locals, especialment republicanes, insistien en la revocació de la norma. El juny del 1904 el comitè de la fusió

Republicana demanava el saló-teatre per celebrar-hi actes polítics ja que no disposaven de la majoria dels socis. També Josep Pla en la seva obra *L'Empordanet* recordava la vinculació del centre al republicanisme moderat.

Són moltes les referències que permeten demostrar la voluntat de neutralitat de la Junta Directiva. El president Esteve Blanch, en una entrevista del diari *Baix Empordà*, el maig de 1921, comentava el següent: "El període pre-revolucionari que vivim se caracteritza principalment per la seva nerviositat, a dalt i a baix. El Fraternal té d'ésser un lloc neutral, purament neutral i obrint els seus locals a totes les expansions del llenguatge i del pensament, aquesta neutralitat fóra difícil de mantenir-la. Una oratòria exaltada podria portar-nos a que no es veiés a l'orador sinó la tribuna del Fraternal i recaure sobre aquest les conseqüències". El desembre de 1927 el soci Francesc Figueras en el seu comiat de la Junta Directiva destacava el caràcter apolític i de tolerància a qualsevol ideologia i grup social: "a su modo de entender el Centro Fraternal ha de continuar como hasta la fecha sin perder nunca su carácter de base del Pueblo y haciendo que tengan cabida en él tanto el más rico como el más necesitado, tanto el de ideas más avanzadas como el que las tenga más antiguas y procurar por todos los medios que nunca ningún ideal político pueda aferrar en él sus raíces...". L'any 1933 la junta del Fraternal, ben representada per membres radicals i en concret de la CNT, va decidir no adherir-se a la lluita contra el feixisme proposada per l'Ateneu Enciclopèdic de Barcelona, davant la sorpresa i crítica de molt socis.

Però l'actuació de les juntes, al llarg dels anys, va ser ambigua. Tot depenia del moment històric i de la pressió dels socis, generalment, preocupats i sensibilitzats pels

temes polítics. L'any 1925 s'acceptava una invitació del governador civil per participar en un acte d'homenatge i solidaritat al rei Alfons XIII. El març de 1930 s'envià un telegrama al president del Consell de Ministres demanant la revisió del procés de Garraf. El desembre de 1935 també s'envià un telegrama al President de la República demanant l'indult per als condemnats a mort pels fets d'octubre de 1934. Durant els anys trenta van ser molt els mítings polítics; Andreu Nin, Manuel Grossi, Joaquim Maurín, Julià G.Gorkin... van ser alguns dels oradors, de tendències clarament extremistes, que passaren pel Fraternal. Però, curiosament, mentre eren habituals les conferències polítiques, la junta organitzà, el maig del 1936, una conferència de l'astrònom Josep Comas i Solà amb el tema "Els avenços de l'Astronomia moderna" que va tenir una gran acollida. Aquest era el tarannà del centre, no apartar-se de la realitat política però sense caure en l'apassionament i l'exclusivitat. La política era un tema que podia tenir cabuda en el casino però no era l'únic ni el principal.

El cafè

La sala-cafè, o popularment, la sala de prendre era el nucli bàsic del Centre Fraternal. Era un espai de dimensions considerables, amb el terra de fusta i amb tots els elements propis d'un bon cafè: un llarg taulell, unes taules de marbre i cadires, una tarima i un piano, el sostre i les parets ben pintats, una gran estufa al bell mig durant el mesos d'hivern i que era el centre d'una gran tertúlia, un torrador de cafè, una bústia... Quan s'anava a prendre el cafè, al damunt de la taula no mancaven els platets amb uns terrossos de sucre i les ampolletes de rom o canya incloses al preu –uns 20 cèntims a principis de segle.

L'ambient era de cridòria, de soroll i de fum. El cafè sempre estava ple, sobretot, després del dinar i els diumenges a la tarda, moments en què s'emplenava de gom a gom.

La beguda més consumida era el cafè que, fins i tot, es venia al detall. Però l'oferta del conserge era més àmplia: xops de cervesa –menys d'un quart de litre– a 10 cèntims l'any 1916, vermouths, licors, xarops, sodes, orxates, xocolata els diumenges i festius, llet merengada i gelats els estius, bunyols, entrepans a 60 cèntims l'any 1935... Una iniciativa curiosa del president Narcís Plaja, però sense continuïtat, va ser el servei de restaurant l'any 1901.

El joc era una activitat de gran acceptació al saló-cafè. Molts eren els aficionats al villar, però la gran passió de molts socis eren les cartes. Els jocs més habituals eren: el canari, el burro, el tresillo, el cau, la barrotada, el solo, la manilla, el tuti, l'ànec, la flor, etc. La junta directiva va intentar, en algunes ocasions, limitar el joc; per exemple l'any 1919 es prohibia jugar a cartes els

*El saló-teatre
del Fraternal
als nostres dies.*

Francesc Dalmáu

L'any 1963
les autoritats franquistes
prohibien els balls de Carnaval
al Centre Fraternal,
però aquesta prohibició
va ser l'origen
de les festes de primavera
que recollien
el vell esperit carnavalesc.

ALCALDÍA DE PALAFRUGELL

En virtud de las órdenes emanadas de la Superioridad, por la presente recuerdo a Vd., como Residente y responsable de esa Sociedad Recreativa, que están prohibidas totalmente las denominadas Fiestas de Carnaval.

Dios guarde a Vd. muchos años.

Palafrugell, 23 de febrero de 1963.

EL ALCALDE,

Recibí el original:

Sr. PRESIDENTE DEL CENTRO ESPAÑOL.- E/V.

ACF

diumenges a partir de les 7 de la tarda i els dies de ball o espectacle a partir de les 9 de la nit. Però la pressió dels socis era molt forta i, a més, era una font d'ingressos per al casino –jugar al canari valia 30 cèntims l'any 1931.

Tembé era molt habitual en el cafè del Fraternal veure-hi atraccions d'artistes ambulants, però l'any 1916 el president Josep Boix els prohibia l'entrada. La raó era aquesta: "como casi todos son malos artistas en vez de proporcionar solaz a los concurrentes, no hacen más que molestar".

El personal

Els casinos eren centres de diversió però també centres econòmics. Eren llocs on la població masculina gastava una part del pressupost familiar, però, al mateix temps, presentaven una oferta laboral i, en general, creaven riquesa al poble. La diversió col·lectiva organitzada significava guanys

econòmics importants per a les entitats però era un capital que es quedava o bé s'invertia en el mateix poble, ben diferent al que passa a la nostra època. Per altra banda, cal recordar que els socis dels casinos eren conscients de pertànyer activament a l'entitat i, per tant, el consum i el benefici obtingut era positiu ja que incrementava el patrimoni del seu casino.

Una de les figures més importants per al bon funcionament del cafè era el conserge. Normalment era un cambrer i soci de confiança escollit per dirigir el saló-café, sota el control administratiu de la Junta Directiva, fins l'any 1941. Vivia amb la seva família al mateix casino, circumstància que donava seguretat i confiança al associats. A més, el sou era el més elevat de tots els treballadors del casino, fet que explica les moltes sol·licituds per ocupar la consergeria.

Sou setmanal del Conserge

any	pessetes
1920	45
1921	50
1939	60

El conserge era el responsable d'assegurar el bon ambient en el cafè, evitant les discussions o qualsevol actitud contrària als Estatuts de la societat. Si la situació era molt tensa acostumava a cridar les autoritats, com ho recorda *El Distrito*, l'octubre de 1895: "Según se nos refiere el penúltimo domingo, en ocasión de estar celebrando baile el casino Centro Fraternal, un sujeto con su cuerpo espiritualizado por el uso desmedido, no ciertamente de gaseosas, jarabes y zarzas, estaba en los salones de tomar promoviendo un escándalo de padre y muy señor mío, a lo que no están acostumbrados los socios de dicho casino. Esto motivó que el conserge acudiera al Sr. Alcalde".

Un dels conserges més antics del Fraternal va ser l'Esteve Albertí que va regentar la consergeria fins a l'octubre de 1900. Va ser substituït per un dels cambrers, Emili Boix, el popularíssim Gil, i a l'any 1934 s'encarregava del cafè Emili Vilella.

Els cambrers del Fraternal eren també personatges singulars. Els més recordats són: Francesc Boix, cambrer a partir del maig de 1915, i Aníbal Vilella –germà del conserge–, a partir de l'agost de 1935. Es caracteritzaven per l'amabilitat, la discreció i una vestimenta que els distingia: una jaqueta negra o blanca, a partir del 1934, amb les inicials de la societat. Els sous eren modestos: 2 pessetes diàries l'any 1905, 2 pessetes i 75 cèntims l'any 1919 –mentre el sou d'un taper era millor, unes 7 pessetes l'any 1919.

Després hi havia una sèrie de persones que realitzaven tasques temporals o esporàdiques, entre les quals destaquem: els porters del ball, com Dimàs Surroca, Valentí Bosch, Joan Colomer... que cobraven unes 3 pessetes per ball l'any 1902 i 6 pessetes l'any 1942; l'enllustrador i, a la vegada, missatger com Joan Perotti els anys vint; els tramoistes del teatre, com Joan Batià fins a l'any 1927, Ramon Brasó, Andreu Cateura...; els acomodadors com Sebastià Serratosà; el cobrador de la societat, Martí Bofill a partir del 1916 i també vigilant el 1932 que tenia un sou de 50 pessetes anuals l'any 1920; el recollidor de la correspondència com Miquel Serra, el 1918, el sereno Funalleras, el 1920, o Marià Miquel els anys trenta; les dones de la neteja com Maria Prat o Catalina Albert que cobraven unes 20 pessetes setmanals l'any 1930 i els venedors de confeti i llaminadures com Valentí Bosch que cobrava 5 pessetes per ball l'any 1925. Els dies de ball o

ACF

FIESTAS DE PRIMAVERA 1963

Para poder tomar parte en el **GRAN DESFILE DE CARROZAS Y BATALLA DE FLORES** que tendrá lugar el día 15 de Abril de 1963, con motivo de las FIESTAS DE PRIMAVERA, que con el patrocinio del Magnífico Ayuntamiento de esta Villa y de la Oficina de Turismo, ha organizado la Sociedad Recreativa CENTRO ESPAÑOL, todas las Entidades y particulares que deseen participar en el mismo, deberán atenerse a las siguientes:

BASES:

- 1.ª – El desfile se compondrá de tres categorías:
 - a) Las carrozas;
 - b) Los vehículos adornados;
 - c) Exhibición de trajes Regionales e Internacionales.
- 2.ª – Tanto las que presenten carrozas, vehículos adornados o participen en la exhibición de Trajes Regionales e Internacionales, deberán inscribirse y partir de una fecha y antes del día 7 de Abril, utilizando el Boletín que figura en hoja aparte.
- 3.ª – La altura máxima de las carrozas no puede sobrepasar de 4 metros y la anchura de 3,50 metros.
- 4.ª – Se concederán importantes premios para cada categoría, la cuantía de los cuales se dará a conocer oportunamente.
- 5.ª – La Junta Directiva del Centro Español y la Comisión Organizadora, nombrará un Jurado competente para la adjudicación de premios.
- 6.ª – Oportunamente se dará también a conocer el nombre de la persona que ostentará el Título de REINA DE LAS FIESTAS DE PRIMAVERA 1963, la cual presidirá todas las actos.
- 7.ª – Cada Entidad o particular que presente una carroza, así como cada Entidad colaboradora, deberá designar a una señorita que les represente para el concurso de MISS TURISMO 1963. Estas señoritas deberán estar al Balle de Noche del Domingo día 14, en el Centro Español, para ser presentadas al público como DAMAS DE HONOR DE LA REINA DE LAS FIESTAS DE PRIMAVERA 1963 y al mismo tiempo como aspirantes al Título de MISS TURISMO. El lunes día 15, la REINA Y SUS DAMAS DE HONOR harán en el Santuario de San Sebastián una ofrenda floral al Santo.
- Por la tarde, estas señoritas desfilarán en sus respectivas carrozas.
- 8.ª – En una carroza especial desfilará la REINA DE LAS FIESTAS DE PRIMAVERA 1963.
- 9.ª – Calidad en Entidad Colaboradora: Tendrán calidad de Entidades colaboradoras las siguientes:
 - a) Las que presenten carrozas;
 - b) Las que ofrezcan donativos mínimos de 3.000 pesetas.
- 10.ª – Las carrozas inmatriculadas de algún producto comercial, entregarán previamente un donativo de Ptas. 3.000 como mínimo.

NOTAS:

- Se distiñen invitaciones a los Directores de carrozas y a los Delegados de las Entidades colaboradoras, para las fechas que se celebrarán, así como para tener acceso en una de las tribunas para la batallas para presenciar solemnemente el GRAN DESFILE DE CARROZAS Y BATALLA DE FLORES.
- Cualquier fallo no previsto en las presentes Bases, será resuelto por la Comisión Organizadora.
- El hecho de participar en este DESFILE, implica la total aceptación de las presentes Bases.

Publicadas: 16 de Marzo de 1963.

espectacle, a partir de 1933, el Centre oferia un servei gratuït de guardaroba i era en Pompeu Riera, un soci aturat, l'encarregat de la tasca. Per últim, també cal recordar la figura de l'aiguader o venedor d'aigua; l'any 1915 els aiguaders del Fraternal eren els senyors Cruanyes i Dalmau, però l'any 1916 era Joan Resplandis qui hi venia l'aigua.

El Fraternal i el poble

El Centre Fraternal ha estat sempre un casino totalment obert al poble, que ha col·laborat en tot tipus d'activitats benèfiques, lúdiques, culturals i, fins i tot, reivindicatives. Moltes iniciatives privades i públiques varen trobar una bona acollida en el gran casino de la plaça Nova.

Els casinos participaven habitualment en els actes benèfics –tòmbols, vetllades benèfiques...– amb aportacions diverses que

Programa festes
de primavera
l'any 1968.

responien a un sentiment col·lectiu afectuós i solidari. El Fraternal ha deixat mostres de la seva participació i voluntat filantròpica, com per exemple: el repartiment als pobres dels beneficis d'un dels balls de Carnaval, l'any 195; la participació, el 1913, en una convenció que pretenia acabar amb la mendicitat; el suport a les cuines econòmiques organitzades per l'Ajuntament en èpoques de crisi; els balls a benefici de l'Hospital i la Casa Bressol, l'any 1920; la vetllada del desembre de 1933 per ajudar els damnificats de les inundacions que patí el poble de Palamós, organitzada conjuntament amb el Centre Republicà d'Esquerres; ajuts monetaris al Comitè pro-Euskadi, l'any 1937... En moltes ocasions, la contribució del Fraternal en aquestes activitats benèfiques era molt superior a la de l'Ajuntament o la resta d'entitats recreatives.

La societat palafrugellenca reconeixia el lideratge del Fraternal i no eren excepcionals els intents d'involucrar l'entitat en actes reivindicatius. L'any 1934 els treballadors del ferrocarril Palamós-Flassà aconseguiren que el casino

enviés uns telegrams al govern de Madrid demanant el pagament dels jornals endarrerits per la companyia i la introducció de millores en el material. De fet, el potencial reivindicatiu i la capacitat de mobilització popular dels grans casinos era important i molt a tenir en compte per part de les institucions públiques locals. A més, aquesta força s'incrementava si els principals casinos decidien unir-se en una mateixa causa; això es donà el 24 de gener de 1923 quan el Centre Fraternal, el Cercle Mercantil, el Club 3x4 i picu i el Casal Popular van decidir encapçalar la campanya de protesta contra el preu desmesurat de la llum i el monopoli de la companyia Energia Elèctrica de Catalunya, que coincidia amb un moment de crisi econòmica.

També és digne d'elogi el suport a les campanyes de protecció a la indústria surotapera amb actes simbòlics com el refús de qualsevol beguda que no fos tapada amb un tap de suro.

La situació econòmica del poble condicionava la vida i l'evolució dels casinos. Una crisi econòmica significava una reducció del nombre de sol·licituds –per exemple, la tardor de 1914 ja es notaven els efectes de la Primera Guerra Mundial i només 20 varen ser els palafrugellencs que presentaren una sol·licitud per pertànyer al Fraternal–, disminuïa el consum de begudes al saló-café i augmentaven les peticions d'ajut econòmic per part de societats de socors mutus o de cooperatives.

L'actitud del Fraternal en aquests moments era, per una banda, reduir despeses i qüestionar la participació, en algunes ocasions, en actes festius públics, com la cavalcada del segon dia de Carnaval. Però, al mateix temps, s'intentava continuar proposant una bona oferta lúdica, malgrat que a preus inferiors als habituals i més assequibles. Els balls, les representacions

Vetllada
de La Taponera
al Fraternal.

dramàtiques i de cinema seguien omplint els saló-teatre. Era, segurament, un intent d'amainar, si més no temporalment, els problemes i les mancances de molts dels socis de l'entitat. Un article del diari *Ara*, l'octubre de 1931, comentava el desig del Fraternal i del poble de Palafrugell de no oblidar el divertiment en èpoques de conflictivitat: "en viu contrast amb la crisi de treball que ací com arreu del món es deixa sentir, gaudim espectacles gairebé a diari. Ultra les sessions de cinema dels dissabtes, diumenges i dilluns, dimarts hi hagué teatre al Centre Fraternal i avui projecten també cinema a preus populars".

Aquesta sensibilització del Fraternal per la problemàtica econòmica i social del poble era compartida per la Junta Directiva i pels socis que, algunes vegades, s'avançaven a la junta demanant una actuació ràpida. Aquesta situació es donà el desembre de 1931 quan uns 90 socis encapçalats per Juli Colom, Gonçal Gallart, Josep Costa i Martí Esparragó varen aconseguir que les recaptacions del cinema de dos dies al mes servissin per ajudar els molts aturats que hi havia.

Una altra contribució del casino al poble ha estat la cessió del seu local per a qualsevol acte societatari o cultural. Les vetllades literàrio-musical del Centre Català, el repartiment de premis als alumnes de les escoles municipals, les reunions del grup Esperantista, la realització dels exàmens públics de l'Acadèmia Palafrugellenca de Lluís Corominas són només alguns exemples de la disponibilitat del Fraternal a principis de segle.

L'esport i el fraternal

A principis de segle la pràctica de l'esport i de les seves diverses manifestacions públiques, com és l'espectacle esportiu, no havia adquirit la dimensió de què gaudeix

avui dia. Pel que fa a la població en general, l'esport tenia escassa rellevància.

Per l'indole del treball que ens ocupa, no correspon fer aquí una referència detallada, ni tampoc un resum històric de les activitats esportives d'aquell temps a Palafrugell. Però sí cal recordar que a partir de la segona dècada ja comença a jugar un paper important en l'esbarjo del poble i, fins i tot, la premsa local comença a prestar certa atenció a la informació esportiva.

A finals del segle XIX un dels esports que tenia una certa excepció era el frontó i el 8 de març de 1896 el senyor Roig i Frigola inaugurava un local al carrer de Santa Margarida anomenat Frontón Palafrugellense. Més violenta era la lluita de galls que també tenia un local idoni al carrer de Santa Margarida que s'anomenava Sport Gallístico Palafrugellense. El ciclisme també era un esport que tenia adeptes i l'any 1893 ja hi havia un Centre Ciclista. El patinatge o *skating*, com se'n deia antigament, és un esport la pràctica del qual gaudí de força

*Ball de màscares
benèfic l'any 1905.*

*Vetllada musical
de l'Associació de Música
de Palafrugell l'any 1925.*

acceptació en les primeres dècades del present segle, sobretot en les societats recreatives, com per exemple el Casal Popular. El tennis ja es practicava a principis de segle al Camp del Frare —fàbrica Armstrong—, als jardins de la casa Barris, al camp del Casal Popular i l'any 1929 es fundava el Club de Tennis de Palafrugell.

Sens dubte el futbol era l'esport que més gent atreia a la seva pràctica o exercici, però sobretot com a espectacle. A Palafrugell, ja l'any 1911, aquest joc era practicat per bastants afeccionats, sobretot membres de penyes o del mateix Ateneu. L'any 1921 de tota aquesta barrija-barreja va néixer el Palafrugell Futbol Club i dos anys més tard aquest esport no mancava a la Festa Major:

Assistents al futbol
(Festa Major del 1923)

entrada soci	1 ptes. 900 persones
entrada senyoreta ...	0'50 ptes. 200 persones
entrada infantil	0'50 ptes. 200 persones
entrada no soci	2 ptes. 600 persones
1/2 entrades	0'75 ptes. 200 persones
cadires	1 ptes. 300 persones
lloges	10 ptes. 30 persones
Total assistents 2430 persones	

El Centre Fraternal va ser un dels socis protectors del Palafrugell F.C. i des dels inicis hi contribuïa amb una aportació econòmica anual. Als anys 30 alguns socis criticaven aquesta col·laboració, però les juntes directives ho justificaven d'aquesta manera: "es deu concedir la subvenció, ja que el Centre Fraternal és un centre essencialment palafrugellenc i amant de tot lo que pugui enaltir el nom de la nostra vila".

L'escacs, com a pràctica esportiva, tingué força relleu durant els anys 30. Era un bon grup d'afeccionats que s'hi dedicava i els principals casinos decidiren crear seccions

d'aquest esport. L'abril de 1935 s'aprovaven els Estatuts de la secció d'escacs del Fraternal. El Cercle Mercantil també organitzava vetllades d'escacs molt sovint amb jugadors de renom, com el campió del món, el belga Kolstanovski, el 29 de març de 1936.

L'Ateneu Palafrugellenc

El Centre Fraternal també va cedir, en algunes ocasions, el seu saló-teatre i, en general, va tenir bones relacions amb una entitat cultural-recreativa prou significativa i digna del record. Aquesta entitat va ser l'Ateneu Palafrugellenc.

Els ateneus són coetanis als casinos i apareixen a Catalunya a mitjan segle XIX, amb l'objecte de millorar el nivell cultural dels seus associats, mitjançant conferències, cursets, etc. Aquests centres disposaven d'un local, més o menys espaiós, amb una biblioteca i es mantenien gràcies a les quotes dels socis i a les minses ajudes filantròpiques.

A principis de l'any 1913 el mestre Josep Barceló i Matas aconseguia una de les seves il·lusions: la creació de l'Ateneu Palafrugellenc, de caràcter interclassista. La seva primera ubicació fou una casa de lloguer al carrer Caritat, per passar després al carrer de Cavallers, l'any 1919 i al carrer del Raval Inferior, el maig de 1920. En pocs anys, en concret l'any 1916, ja tenia uns 300 socis que participaven activament en les activitats proposades per la Junta Directiva encapçalada, fins l'any 1917, per Josep Barceló. Tot i la marxa del gran mestre, l'Ateneu va continuar existint sota la presidència de Joan De Linares Delhom fins a la dictadura de Primo de Rivera (1923).

La tasca cultural va ser l'aspecte més característic i foren moltes les conferències, els cursets de divulgació, les tertúlies, etc.

Molt d'èxit van tenir les classes públiques per a nois i noies de la secció d'esperanto anomenada Paco Kaj Amo que es feien els dimarts i els divendres. Però l'Ateneu, al mateix temps, oferia possibilitats recreatives, com els balls del diumenge, la festa de l'arbre de Nadal que consistia en el lliurament d'un obsequi a les senyoretes de l'entitat o bé els actes programats per la Festa Major. També tenia un equip de futbol, una secció coral i dramàtica, i una secció d'excursionisme. L'Ateneu va néixer amb molta afecció per l'excursionisme ja que era un esport que permetia el coneixement de la natura i, a la vegada, del propi país.

L'Ateneu va exercir una tasca patriòtica i catalanitzadora notable i una bona prova n'és l'adhesió, l'any 1915, al Comitè pro-Llengua Catalana, format per entitats catalanistes, sobretot de Barcelona.

L'Ateneu no fou mai una entitat sexista i el paper de les dones era reconegut. Participaven en les activitats però també exercien funcions directives, com per exemple Rosa Roig i Martí, vice-presidenta de la Junta Directiva, l'any 1919.

D'altra banda, durant els anys trenta apareixia un nou ateneu de caràcter social i anarquista conegut amb el nom d'Ateneu Cultural Racionalista. Fou fundat per Martí Laviña el 29 d'abril de 1933 i estava situat al carrer de Cavallers. A causa dels fets d'octubre de 1934 va ser clausurat fins al gener de 1936 i el setembre del mateix any tenia la seu a l'edifici de Can Bech, anomenant-se Ateneu Cultural Llibertari. Durant els primers anys es va dedicar a la programació de cicles de conferències científiques, artístiques o divulgatives que es feien, entre d'altres llocs, al Centre Fraternal. Però durant la Guerra Civil intensificà la tasca d'adoctrinament, sobretot de la joventut,

amb conferències com la de Vicens Pla sobre el tema *El deure de la joventut en el moment actual*, el febrer de 1937. També organitzava sessions de cinema al Coliseu Empordanès per recollir cabals en profit de les Milícies Antifeixistes.

L'interès per la música

El Centre Fraternal va destacar també per la seva afecció i foment de les activitats musicals. A finals del segle XIX, en concret l'any 1897, la Junta Directiva aprovava la compra d'un piano i el 21 de març els músics Amadeu Roig, Trifón Bonany i els germans Miró iniciaven els concerts de música clàssica que tanta acceptació tingueren. Durant molts anys, en el saló-teatre o en el mateix cafè, hi passaren els millors músics de la vila o formacions forànies de vàlua reconeguda com per exemple els músics del conegut cafè Colón de Barcelona.

L'interès per la gran música era una realitat i el dijous 9 de novembre de 1924 el saló-teatre acollia la primera assemblea general d'una nova entitat anomenada Associació de Música de Palafrugell. Els precursors i membres de la primera junta directiva foren: Carles Serra –president–, Amadeu Roig, Lluís Medir, Jaume Fina, Lluís Trilla, Pere Pla i Josep Padrós. La seva finalitat era l'organització d'un concert mensual, normalment el dijous a les nou del vespre, al teatre del Fraternal. La seu social estava situada al carrer de Cavallers i comptava amb uns 200 socis l'any de la seva fundació, per passar a uns 320 l'any 1925. El pressupost anual era d'unes vuit mil pessetes i possibilitava escoltar grans artistes com el tenor català Emili Vendrell, el violinista francès Maurice Maréchal... El diari *Baix Empordà* destacava, el març de 1925,

TEATRO DEL CENTRO FRATERNAL

Días 17 y 19 de Julio de 1905
 ACONTECIMIENTO ARTISTICO
 DOS GRANDES CONCIERTOS
 VOCALES E INSTRUMENTALES
 por la eminentísima Dña

D. JOSEFINA HUGUET
 y los eminentes concertistas
 D. José Munner * D. Dionisio March
 VIOLIN * VIOLONCELLO
 Mtro. D. Delfín Armengol PIANO
 D. Eduardo Soler Escalas * D. José Mori
 FLAUTA * CLARINETE
 D. Jorge Estera VIOLA
 D. Antonio Margalet * D. Pedro Bosch
 VOCEZ 2.ª * CONTRABASO

Actuació
 de Josefina Huguet,
 l'any 1905.

Fotografia de propaganda de La Principal de Palafrugell a l'escenari del Fraternal els anys trenta.

l'assistència nombrosa –una mitjana de 570 persones per concert– i també el fet que una part important del públic era foraster, circumstància que donava un aire de ciutat a Palafrugell: “la sortida del concert, amb la bella nota que donaven la quantitat d'autos que havien aconduït una multitud de forasters, proveïnguts de totes les poblacions veïnes, fou d'un aspecte ciutadà a tot ésser-ho”.

Els socis del Fraternal també van gaudir dels grups populars de cant. Pel saló-teatre passaren els millors representants de la província com l'Orfeó Catalunya de Cassà de la Selva, l'Orfeó Gironí, l'Aucellada de Palamós... o bé hi debutaren grups locals com l'Orfeó Fructidor, el maig de 1918. Però l'agrupació coral més vinculada al Fraternal va ser La Taponera, sens dubte la més representativa de Palafrugell, i amb noms prou il·lustres com Miquel Pibernus, Trifón Bonany o Joan Massoni. El gener de 1916 La Taponera assajava en una de les dependències del primer pis del Fraternal i, a canvi, oferia vetllades musicals als associats.

La sarsuela, espectacle líric clarament popular, va exercir una forta atracció entre els socis del Fraternal. Sobretot era en el temps quaresmal quan passaven les millors companyies que, generalment deixaven un bon record ja que posaven davant els ulls del públic un espectacle aparatós, amb molts artistes i un gran muntatge escènic. Però, a partir dels anys 20, cada cop eren menys habituals les sarsueles a causa del cansament del públic i de les dificultats de trobar bones companyies a preus econòmics.

La crisi de la sarsuela és una de les raons per entendre l'auge de l'espectacle de varietats. Es tractava de cupletistes o cançonetistes com Mercedes Serós, Rafaelita de Haro... o companyies poc nombroses i, fins i tot, familiars que combinaven actuacions musicals, d'il·lusionisme i de circ.

Aquests van ser els principals espectacles de caire musical, uns cultes i refinats i altres més populars, que oferí el Centre Fraternal. El resultat fou l'apropament de la gent a la música. Encara que també cal fer constar alguna iniciativa particular i altruista com la del pianista Pinedo que l'any 1931 ensenyava gratuïtament música als fills dels socis del casino.

El teatre

El teatre es trobava, a les darreries del segle passat i principis d'aquest, en la que podria qualificar-se d'època d'or. Palafrugell, i en general totes les poblacions de Catalunya, veu augmentar el nombre d'aficionats al teatre que es convertia en una de les diversions primordials. Per a la joventut era un complement del ball i per a la gent gran un espectacle de societat i refinat que trencava la monotonia de la vida casolana. Palafrugell era un lloc de parada de les grans companyies dramàtiques, i

d'aquí s'escampaven a Sant Feliu, Palamós, la Bisbal i, de vegades, Torroella.

El Centre Fraternal va tenir un paper important a l'hora de fomentar l'afició per aquest art. Les millors companyies, els millors actors i els principals dramaturgs desfilaren pel seu escenari, malgrat l'esforç econòmic que això suposava.

Però a més de les grans companyies, en el Fraternal trobaren un bon acolliment les nombroses formacions d'aficionats locals que organitzaven tot sovint vetllades teatrals com l'Agrupació Dramàtica Art Futur dirigida per l'Enric Bosch, el grup Talma, l'Agrupació Recreativa, la secció artística-cultural de la Societat de Socors Mutus La Previsió Obrera, l'Agrupació de Varietat dirigida per Ricard Massoni que debutà al Fraternal el novembre de 1906 amb el drama *La Mare Eterna* d'Ignasi Iglesias, o bé l'Agrupació Artística Costa Brava que per la Quaresma de 1936 va representar l'obra de Juli Colom *Quan jo faré trefi*, de gran èxit ja que recordava l'època d'or del viure palafrugellenc.

El ball

Fonamentalment els palafrugellencs esmerçaven el temps lliure jugant, bevent, xerrant als cafès i casinos, assistint a les representacions de teatre i cinema... però un dels actes més esperats del cap de setmana i la nota més brillant i bulliciosa de qualsevol commemoració assenyalada era el ball. Era l'esbarjo més important de la joventut i, fins i tot, molts preludis amorosos solien començar seguint i escoltant la música d'orquestra.

En el primer quart del present segle, els joves de Palafrugell tenien diferents llocs on practicar el ball. Primer es feia l'aprenentatge en un local de Pere Pagès anomenat La Punxa i situat al carrer de Torroella. També es

podia sortir del poble i anar a una sala de Mont-ras, a Vall-llobrega a la sala d'en Joan Carreras, o bé a la Bisbal on, a partir dels anys vint, el ball de can Met acollia el jovent de la comarca. Però la gran il·lusió dels joves era assistir als balls del Fraternal. Durant molts anys els balls del gran casino foren l'atractiu dels socis, dels joves de la vila i també dels pobles veïns.

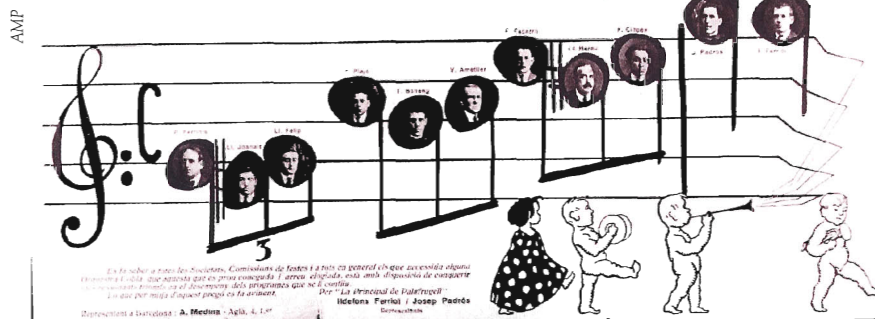
Els balls s'hi celebraven, pràcticament, durant tot l'any, amb l'excepció del període penitencial de la Quaresma. Tampoc eren habituals a l'estiu a causa de les atractives festes majors o dels populars balls de carrer amb un manubri o amb un quintet. L'organització del ball era responsabilitat de la junta directiva, però molt sovint eren grups de joves els organitzadors o, fins i tot, les mateixes orquestres.

Pel saló-teatre del Fraternal passaren les millors orquestres forànies i locals, oferint bons repertoris de *foxtrots*, tangos, valsos, *schotisch*, etc. Entre les formacions musicals locals cal recordar l'orquestra Vella, a finals del segle XIX; La Nueva o L'Empordanesa a partir de 1895; la Nova Empordanesa fundada el 1921; la cobla-orquestra Palafrugell.

L'Empordanesa
els anys vint.

Autor desconegut. AMP

Carnet de propaganda
de La Principal, 1923.

gell, a partir del març de 1927; La Unió Artística, evolució de l'anterior, a partir del 1932; l'orquestrina-jazz Excelsior, fundada l'any 1931. Però l'orquestra local que actuà en més ocasions al Fraternal, juntament amb l'Empordanesa, va ser La Principal, fundada l'any 1810.

La premsa local va destacar sempre els balls del Fraternal i remarcava qualsevol millora o innovació. El febrer de 1897 *El Distrito* anunciava la introducció d'un timbre per recordar a tots els assistents del casino els inicis de les ballarugues. També molt curiosa era la informació del diari *Germanor*, el

desembre de 1915, que comentava l'estrena a Palafrugell i al Fraternal d'un ball anglès de molt d'èxit per Europa i anomenat *sketing*.

El Fraternal sempre va intentar atraure els balladors i, a més dels balls ordinaris i de societat, se'n buscaven de nous i curiosos, com per exemple: el ball de l'arròs, el ball de les deu –al matí del dilluns de Pasqua–, el ball de la pinyata, del clavell, el ball imitant un pati andalús, el ball del raïm, el ball del sac, del barret, de cambres, del fanalet, etc. Un dels balls més populars, sobretot al anys vint, eren els balls apatxes que es feien abans de Carnaval que es caracteritzaven per la manca de llum, els homes malcarats i les noies vestides de vermell i negre. Però, sens dubte, els balls més importants de l'any eren els de la Festa Major de Santa Margarida i molt especialment els balls de les festes de Carnaval. Aquest era el programa que oferia el casino l'any 1900: "Recepció de S.M. Besa Manos, bailes, pantomimas, magia, cotillón, escenas del mundo desconocido, sorpresas, minueto, polonesa, arengas bélicas para oradores bélicos, etc".

Programa
d'un ball
de màscares
al Fraternal,
l'any 1902.

Presidents del Centre Fraternal

Any	nom
1893	Lleó Furnet
1895	Josep Ferrer i Bataller
1896	Francesc Esteva i Bosch
1897	Eusebi Genís i Girbal
1898-1899	Francesc Esteva i Bosch
1900	Eusebi Genís i Girbal
1901	Narcís Plaja i Salgas
1902	Joan Gifreu
1903	Tomàs Mascort i Bofill
1904	Olimpi Vergoñós, Joan Gifreu, Agustí Avellí i Lluís Garrigué
1905-1906	Martí Bonany i Gispert
1907	Joan Bofill i Giralt
1908	Evarist Salgas i Artur Maria
1909	Lluís Serra
1912	Joaquim Maria
1913	Josep Deulofeu
1914	Venanci Granés
1915	Jaume Amer i Vicens
1916	Josep Boix i Pi
1917-1918	Jaume Amer i Vicens
1919	Tomàs Girbal i Jofra i Ignasi Pairés
1920-1926	Esteve Blanch
1927-1928	Domènec Farràs i Vilà
1929	Emili Poch i Munt
1930-1932	Josep Sagrera i Corominas
1933	Josep Vignau i Sala
1934	Abraham Dispès
1935	Joan Corominas i Martí Deulofeu
1936	Arseni Vergés i Bussot
1937-1938	Josep Mitjà i Estanyol
1939	Leandre Corp i Esteva

FONT: Actes Centre Fraternal

* La pèrdua d'alguns llibres d'Actes no ha permès una relació més completa.

L'Hemeroteca del Fraternal

La biblioteca del Centre Fraternal, durant el primer terç del nostre segle, tenia una secció d'hemeroteca prou interessant amb tota mena de periòdics i revistes locals, comarcals, nacionals i internacionals. A partir de l'estudi de les Actes podem destacar els següents:

Periòdics locals: *La Crónica, Nuevo Distrito, Baix Empordà, Ara.*

Periòdics de les comarques gironines: *El Ideal (Girona), El Programa (Sant Feliu de Guíxols), Despertar (Salt)*

Periòdics de Catalunya: *Diario Corcho-Taponero, El Diluvio, Renacimiento, La Nació, Unió Catalanista, L'Opinió, El Dia Gráfico, La Rambla de Catalunya, L'humanitat, La Veu de Catalaunya, Diario de Barcelona.*

Periòdics de l'Estat espanyol: *El País, El Nuevo Régimen, El Socialista, El Sol, Crisol, Ahora, El Economista, Diario de Madrid*

Periòdics estrangers: *Le Matin, Le Populaire, Le Monde, Lu, The Times*

Revistes: *España artística y monumental, España Nueva, La Revista Comercial, La Renaixença, Revista Contemporánea, Industria, Ilustración Francesa, La Esfera, Cosmopolis, Estudios, Revista Musical Catalana, Corcho y Taponés, Boletín Corchero, Montes e Industrias, Popular Film, Scherzando*

Junta directiva de l'Ateneu Palafrugellenc

Any 1919

Joan de Linares Delhom
president

Rosa Roig i Martí
vice-president

Ramir Deulofeu i Quintana
vice-president

Francesc Bofill
secretari

Climent Caseras
sots-secretari

Pelai Granés
tresorer

Florenci Gispert
comptable

Joan Rius
vocal

Joan Granés
vocal

Francesc Pellicer
vocal i bibliotecari

i, segurament, molts més

Orquestres

Foren moltes les orquestres que amenitzaren els balls de Palafrugell i del Fraternal. A continuació en recorden algunes:

Locals:

Vella, Nueva,
L'Empordanesa,
La Principal, Palafrugell,
Unió Artística,
Red Ribbons, Excelsior.

Comarques gironines:

La Principal de la Bisbal,
La Lira (Torroella),
Selvatana (Cassà),
Nova Armonia (la Bisbal),
La Principal (Pals),
orquestra Mendoza
(Figueres), Oriental Jazz
(Girona), Palamós,
L'As (Anglès), Dancings
de la Costa Brava
(Torroella), The Delight
Jazz (la Bisbal),
New Jazz Baby (Girona),
Cama (Palamós),
Broadway's Jazz (Girona),
Unió Artística (Vidreres),
La Principal (Cassà),
Girona.

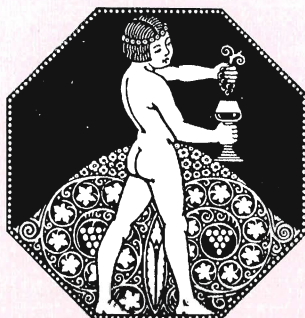
Orquestres de Barcelona:

Unió Artística, Escalas,
Parera, Filarmónica,
Joventut Artística,
Cathalònia, Moderna
Artística, Els Escolans
(Sant Sadurní),
La Moderna (Granollers)

Descripció del Teatre del Fraternal

El març del 1909 la Junta Directiva del Centre Fraternal feia una nova assegurança amb la companyia La Catalana i a la pòlissa s'hi especificava les característiques del saló-teatre:

"Treinta y seis mil pesetas sobre un edificio con todas sus dependencias, destinado a salón de baile y teatro, alumbrado por gas; compuesto de bajos con parte de sótanos y dos pisos altos, estando dichos bajos entarimados y los pasillos que dan entrada al referido Salón, enladrillados. Contiene dicho edificio dos galerías, las cuales forman el primero y el segundo piso, siendo éstas también entarimadas, con barandillas de hierro, existiendo en la primera galería o piso, palcos frente al escenario y a los lados butacas y en la segunda galería o piso hay dos filas de bancos de madera en todo el círculo de la misma, destinados a asientos fijos y en el centro frente al escenario hay una grada de madera destinada a asientos para el público. Dicho edificio es de sólida construcción o sea de cal, cemento, ladrillos y piedra, con vigas de hierro que sostienen las galerías de los pisos primero y segundo y cubierto de tejas sostenidas por tablones y llatas de madera; situado en Palafrugell, calles de San Sebastián y de las Animas, contiguo al Salón principal de la referida Sociedad...."

Preus de les orquestres

Any	Orquestra	Festa	pesetes
1913	La Principal (vila)	Carnaval	440
1916	L'Empordanesa "	Carnaval	475
1917	La Principal "	F. Major	650
1918	La Principal "	Carnaval	650
1920	La Principal "	F. Major	750
1925	Selvatana (Cassà)	F. Major	1050
1932	Girona	F. Major	1000

Proclamació de la república a Palafrugell

"... Acabat l'acte de presa de possessió del nou Ajuntament la gent es dirigí al c/Cavallers on l'orquestra La Principal donava una audició de sardanes que foren ballades per molta gent i que després de tocar la Marsellesa es donaren per acabades.

L'endemà al matí les fàbriques plegaven a les 10 i foren moltes les colles de nois i joves que sortiren a passeig i cap a mar.

...

A la tarda hi hagué audició de sardanes i al vespre es tocaren sardanes i balls fins passada la mitja nit...

En tots els cafès i centres s'hissà la bandera republicana i dalt del campanar es col·locà la bandera republicana junt amb la catalana".

Ara. 18 d'abril de 1931. núm. 19

Les colles

Una de les originalitats del poble fou l'existència d'una gran quantitat de colles i penyes. Eren simples i espontànies reunions d'amics o companys amb l'únic objectiu de divertir-se, organitzant grans àpats o actes lúdics per a tot el poble. Es caracteritzaven per la seva vitalitat i, sobretot, pel seu sentit de l'humor.

Durant les primeres dècades del segle XX proliferaren a Palafrugell tres formes bàsiques de la sociabilitat masculina: la penya, la colla i la tertúlia. Eren grups d'amics més o menys constituïts formalment, amb una manera de pensar paral·lela o basats en la simpatia, i amb la intenció de col·laborar en l'organització del lleure del poble a través de diverses activitats, entre les quals destacaven els àpats i les cantades, la millora dels balls dels casinos i, sobretot, amenitzar les festa de Carnaval. No eren colles pròpies d'una classe social, sinó tot el contrari. Hi havia colles de treballadors i també d'empresaris surers. Tampoc era un fenomen exclusiu de Palafrugell, sinó que sovintejaven en els pobles tapers.

En teoria hi ha diferències entre una penya i una colla. La penya és un grup obert que va augmentant amb el temps i té un local

social mentre que la colla és un grup tancat d'amics amb lligams afectius i sense un lloc fix de reunió. Però a la pràctica aquestes categories venien a ser el mateix i eren l'origen de qualsevol associació superior. Normalment els casinos, ateneus i altres... sorgiren de penyes o colles.

Una de les més antigues va ser la colla Lo Bombo, reconeguda per l'Ajuntament l'any 1887 com a societat humorística. Alguns dels seus membres eren: Eduard Genís, Baldomer Ferrer –el xerraire de la colla i més conegut per Mero Perrot–, Lluís Morató... El mateix any també era reconeguda la colla La Barratina.

La Colla de l'Arròs era un grup de fabricants de taps que a finals del segle XIX es dedicaven a fer grans menjars. També eren coneguts per la Colla dels Divuits ja que feien taps de 18 línies. Més tard va aparèixer la

colla Els 400, un grup d'amics molt donats a l'art culinari i als àpats mariners, i que feien un jurament de no casar-se amb cap noia que no aportés almenys 400 duros al fons matrimonial. El personatge més popular d'aquesta colla fou en Pepet Adrià. L'any 1904 es va fundar la colla Tots Iguals també preocupada pels grans menjars.

L'any 1900 va ser un any amb moltes colles carnavalesques, entre les quals destacaven: Les Tres Maries, la colla El Ringo, la colla 3x4, La Garriga –popular per la cançó *La leche de burra*–, L'Oblada, La Xarinola, Els Tres Microbis, Els Llimoners, La Botifarra, La Poca pena, La Tranquil·litat, La Mangala, Els Tres Llaminers, el quintet L'Electricitat... Els anys següents van desaparèixer algunes d'aquestes colles però se'n formaren d'altres com: la Murga, la colla Gatos, la Penya Raspall, Els Escèntrics, La penya Cocos, Els Ratinyols, Els Intranquils...

Els anys vint i trenta la penya humorística Els Tretze va ser una de les més populars per la seva participació a les festes de Carnaval i els àpats col·lectius. Alguns dels seus membres eren: Narcís Cristià, Mineu Ferrer, Lluís Marcó, en Mèlio... El seu lloc preferit era la barraca de la platja de Llafranc anomenada El Tecarindo, nom al qual es colia veure una derivació de tec.

L'any 1933 es formava la penya L'Esplai, situada a la plaça Nova i dedicada bàsicament a l'organització de balls, com el que es va celebrar al Coliseu per la diada de santa Llúcia –festa de les modistes– l'any 1935 i anomenat Ball de l'Art de Vestir, amb l'orquestra Dazzling Jazz, habitual de l'aristocràtic Hostal de la Gavina de S'Agaró.

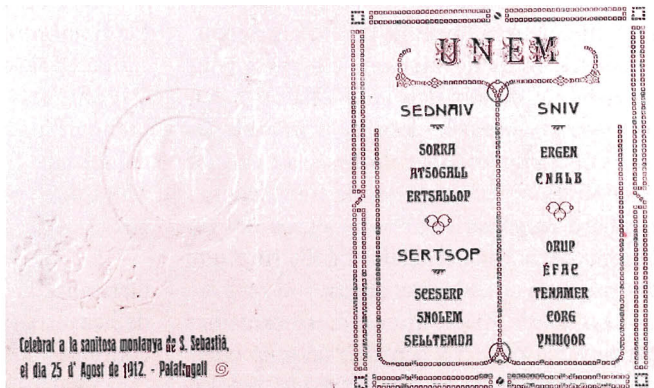
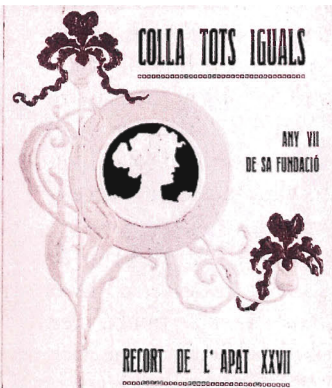
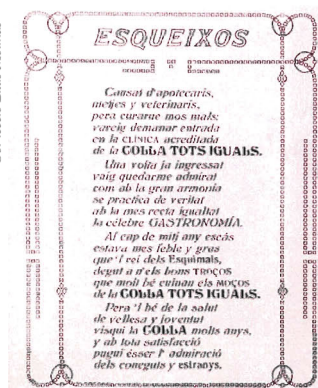
També durant els anys trenta desenvoluparen una activitat lúdica la colla Red Ribbon's, un grup de joves com l'Enric Genís i Daussà que tenien un local social al carrer de les Animes. Alguns dels seus membres varen formar un grup musical anomenat Red Ribbon's Orchestra que debutà al Casino Sport de Figueres el 4 de maig de 1928. Aquests eren els joves músics:

Pelai Capella	banjo
Joan Dalmau	jazz
Frederich Gich	trompeta i banjolina
Enric Genís	saxòfon
Josep M Genís	piano
Erwin Spiegel	trombó i violoncel
Kurth Boor	violí

En algunes ocasions les colles i penyes podien fusionar-se per organitzar una activitat conjuntament. Això va passar, per exemple, l'any 1934, moment en què es van formar les Penyes Reunides que organitzaren una cursa ciclista el mes de desembre.

Anvers i revers del programa
d'un àpat de la colla
Tots Iguals l'any 1912.

Col·lecció Lluís Molinas

Penya d'Esports i d'Esbarjo

La Penya d'Esports i d'Esbarjo és la típica penya petita –es diu que foren quatre barbers els fundadors– però que es va anar consolidant en el món de l'esbarjo. Es va fundar oficialment el 21 de setembre de 1932, malgrat que la seva activitat havia començat anys enrera. Inicialment estava situada a can Parròquia, al carrer del Raval Inferior, però més endavant es traslladà al carrer de Cavallers, sobre l'Sport Bar.

Com diu el nom, era una penya que proposava actes esportius com, per exemple, vetllades de boxa al Coliseu Empordanès, però, sens dubte, el ball n'era la finalitat principal. Un dels més recordats és el ball del vestit de quatre pessetes i cinquanta cèntims, on les noies participaven en un concurs de vestits.

L'any 1933 la penya, presidida per l'Enric Plaja, va considerar que la Festa Major de Santa Margarida havia decaigut i els balls dels casinos havien perdut l'entusiasme popular. La proposta va ser aixecar un envelat en un camp veí dels jardins municipals on anys anterior s'havia instal·lat un circ, l'Olimpic Circus. Aquesta proposta no va ser ben rebuda pel Centre Fraternal ja que alguns dels membres de la penya també eren socis del casino. Però les relacions entre les dues entitats ben aviat es normalitzaren i la penya va poder comptar amb el saló-teatre del Fraternal per celebrar-hi balls com el de les Pubilles, el mes de març.

Penya Jepet Limitada

La Penya Jepet Limitada o popularment els Jepets ha estat una de les penyes més divertides de Palafrugell i integrada per

La Penya d'Esport i d'Esbarjo els anys trenta.

1a. fila:

La fila d'esquerra a dreta:

Salvador Cabanes (Badó Puta)

–mecànic i futbolista–.

en Sabater Canuto

–treballador del suro–.

Francesc Casanovas Xenxo

–treballador de l'escorxador–.

Santiago Fuentes –treballador del suro–.

en Matas de can Pere Moro.

2a. fila:

Carmel Ribas –treballador del suro–.

Joaquim Gallart –treballador del suro–.

Quimet Cortei –barber i impressor–.

Marquès, en Xafa –treballador del suro–.

en Guillem Reixach el Xoi

–mecànic i futbolista–.

Sebastià Carbonell –treballador del suro–.

Miquel en Quelín.

Bartomeu Mitjà –treballador del suro–.

Joan Bosch –treballador del suro–.

Joan Oliu –perruquer–.

3a. fila:

Miquel Fayet –camisser–.

Caietà Bou –mecànic–.

Ernest Plaja –treballador de l'escorxador–.

Casellas –treballador del suro–.

Ramon Sureda –barber–.

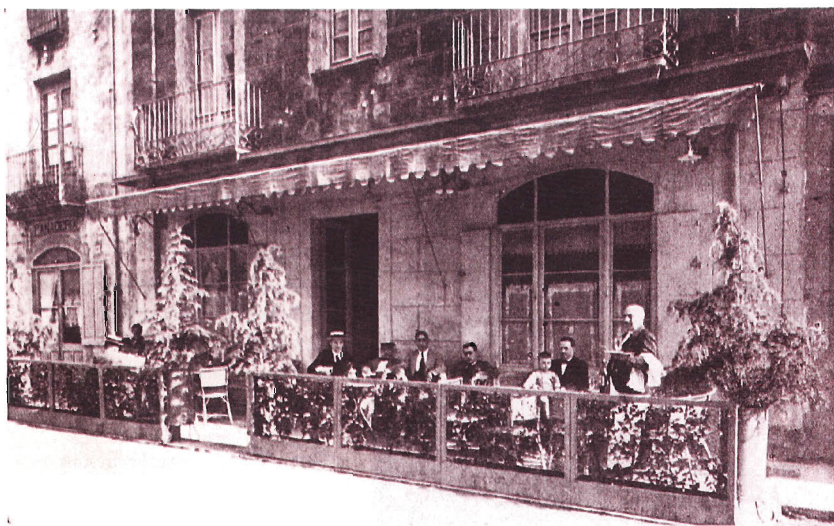
dependent de la farmàcia Presas.

Sot el Mut

–barber i treballador del suro–.

Fortunat Muret

–treballador de la banca–.

Terrassa
del Club 3x4 i picu
al carrer de Cavallers.

Invitació al soci
Octavi Frigola
a l'obertura
del Club 3x4 i picu
el novembre de 1915.

El President
del
CLUB 3x4 i PICU
Saluda

molt afectuosament al soci don
Octavi Frigola
i es complau en invitar-lo a la
obertura de la Societat que tindrà
lloc la nit del prop·viuent Dim-
nenge, 14 del corrent.

En Carles Serra
aprofita la ocasió per a oferir-li el
festimoni de la seva consideració.

Palafrugell, Novembre de 1915.

personatges prou coneguts en el poble com, per exemple, Josep Martinell. L'origen del nom sembla que es trobaria a Calella on hi havia un home que tocava el piano de manubri anomenat Jepet Gall. La penya tenia com a distintiu un escut amb un ànec camafort i bon jan.

L'objectiu dels joves que formaven la penya era divertir-se i no tenien pretensions polítiques ni culturals, encara que solien organitzar tertúlies però sempre de caràcter obert i humorístic.

Segons la informació trobada, l'activitat lúdica dels Jepets va començar l'any 1932 organitzant balls com el de la celebració de l'aniversari de la República, el 14 d'abril, al Coliseu, amb l'orquestra Nois d'Olesa. En el transcurs del ball s'escollí la senyoreta Primavera i la seva cort d'honor, acte que va donar lloc, als anys successius, al ball de Primavera. Però, oficialment, la penya es formava el gener de 1933 i situada la seu social a la plaça Nova. El Baix Empordà, el gener del mateix any, feia una descripció del seu local: "de dimensions adequades al

nombre limitat de socis de la Penya, ha estat decorat amb exquisit gust, pels artistes de la mateixa Penya: decorat moderníssim, responent a l'avantguarda del que avui es fa en decorats. El mobiliari sobri, sever i còmode, respon a les exigències més tancades i, junt amb la catifa que acaba d'arrodonir l'aspecte del saló, fa un conjunt d'instal·lació, que per força ha de cridar l'atenció". Aquest edifici era el lloc de trobada però també era un cafè, malgrat que sense conserge ja que els mateixos membres de la colla es feien el cafè.

Cal insistir, però, que la seva aportació fonamental fou l'organització de balls de Carnaval d'abast comarcal i així ho reconeixia la premsa local, en concret l'Ara el gener de 1936: "Davant la proximitat del Carnaval festa pagana que arreu del mon va perdent importància i esplendor, però que en la nostra comarca es celebra encara amb molt més lluïment que en cap altra terra catalana han començat en els centres recreatius locals els balls de caire humorístic. Tots ells han assolit molt d'èxit i han fet les delícies de la joventut florida que solament pensa en divertir-se. El clou dels festeigs sembla que el constituirà el ball de màscares que per el dia 22 del pro·vinent febrer organitza la colla humorística Penya Jepet Ltda.".

La tertúlia i el porxo d'en Massot

La tertúlia era, senzillament, una penya sense més propòsit que el de xerrar. És un cercle obert, amb uns personatges que marquen la convocatòria i altres que vénen a participar o sols a escoltar; té lloc de trobada i hora fixos.

A Palafrugell la tertúlia com a activitat era habitual a tots els casinos i cafès però com a penya la més coneguda era la del Porxo d'en Massot. Era un grup d'amics que

Segell del Club 3x4 i picu.

es reunia cada diumenge al carrer Cavallers per fer xerrades. La majoria eren pagesos rics, joves estudiants universitaris o persones que gaudien d'un cert prestigi intel·lectual. Segons la memòria col·lectiva va ser el pare de Josep Pla, el senyor Tonet, qui va posar el nom a la tertúlia ja que li recordava a un porxo que hi havia Mont-ras on es jugava a les cartes i popularment es deia el porxo d'en Massot. També s'anomenaven Centre Republicà Tradicionalista ja que deien que la cosa més tradicional de l'Empordà era el republicanisme.

El Club 3x4 i picu: de colla a casino

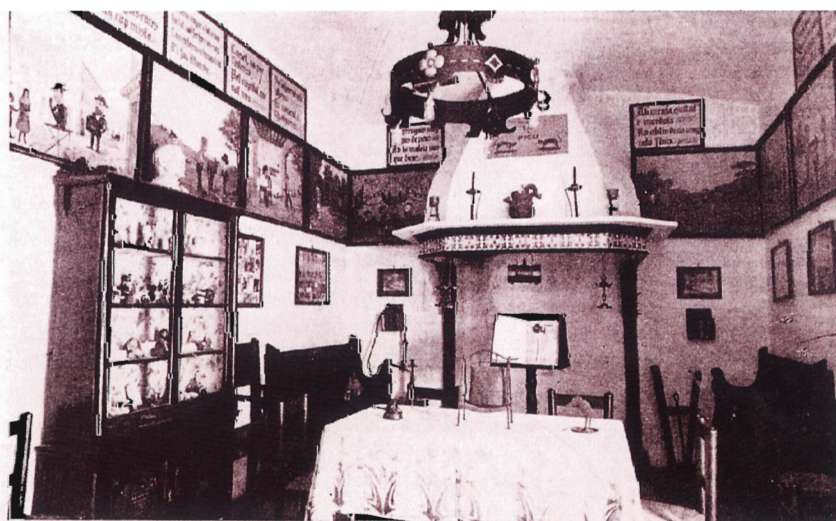
El Club 3x4 va ser durant molts anys una de les grans societats recreatives del poble, però els seus inicis van ser modestos. L'any 1891 dotze joves palafrugellencs decidien formar una colla d'amics amb l'objectiu de participar en les festes carnavalesques i, en pocs anys, es convertien en un element bàsic per al lluïment d'aquesta festa.

L'any 1903 la colla havia augmentat i passava a anomenar-se Club 3x4 i picu, amb un

local social al carrer del Sol, primer, i més tard al carrer de l'Estrella. Però l'evolució de la colla continuà fins a convertir-se, el novembre de 1915 en una societat recreativa o casino, amb uns 80 associats l'any 1916, 116 el 1923 i 120 el 1930, amb un nou local al carrer Cavallers.

Socialment era un club burgès i benestant. La majoria dels socis eren empresaris i exportadors de taps, però tots eren persones facecioses i divertides, com l'Eduard Genís, Joan Miquel Avellí, l'Enric i l'Octavi Frigola, Carles Serra, Bofill Giralt... o personatges populars com Baldomer Ferrer que ja havia format part de Lo Bombo. No era un club polititzat però no era partidari de les tendències extremistes. El diari *Ara*, sempre crític amb el club i d'esquerres, feia aquest comentari irònic, el juny de 1931: "Divendres vinent els senyors del Club tindran la satisfacció de veure comunistes autèntics. Que no s'esverin, però! Els comunistes són gent molt normal. Ja ho veuran els senyors del 3x4. Res d'homes peluts, amb navalles a les dents, i cara de tres déus. De cap manera. N'hi ha que són ben guapos i tot!".

Una de les dependències del Club 3x4.

Col·lecció Lluís Molins.

Autors desconeguts. Col·lecció Lluís Molinas

Interior
del Club 3x4.

El club tenia un cafè regentat per un conserge, en Xicu Pla, i obert a tothom, malgrat que no era habitual la presència de la classe obrera. Una de les raons, segons el record d'alguns palafrugellencs era la sofisticació del local. Era un edifici molt ben decorat, amb moltes al·lusions a Alemanya ja que alguns dels seus membres exportaven els taps a aquest país, com l'Eduard Genís, un dels fundadors del Club. L'exterior fou decorat amb una parra artificial de color àcid i per això la gent l'anomenava La Parra. També a l'exterior, i durant els mesos d'estiu, hi havia una terrassa amb un jardinet que sortia de la vulgaritat, segons un article del Baix Empordà, el juny de 1923: "per disposició de l'Alcaldia s'ha retirat el jardinet que ornamentava la terrassa del Club 3x4 i picu des de feia anys, a l'estiu que constituïa una fina nota ciutadana en mig de la vulgaritat de les instal·lacions estiuenques dels nostres cafès i entitats". Les begudes del cafè no podien desentonar i sempre eren de primera qualitat.

Les activitats del Club van ser diverses: concerts de música de cambra, exposicions de

pintura com la del pintor local Ignasi Genover el desembre de 1923, conferències, tertúlies, excursions organitzades espontàniament al cafè... L'any 1x925 en sortia la idea de formar una orquestrina de jazz anomenada Hawaiian band, integrada per Bofill i Gich (violins), Josep Genís (piano), Enric Genís (banjo), Fritz Welleurcutther (bateria) i Vila (saxòfon).

Però el més comentat del Club eren les festes íntimes. "Sempre hem dit que una festa en el Club 3x4 esdevé per ella sola interessant i dóna motiu perquè es congregui en aquells salons la societat més selecta". El Baix Empordà, el febrer de 1922, senzillament comentava el sentiment general. Era costum fer una festa quan algun dels membres se n'anava per algun temps de Palafrugell; per

Auca dedicada
al Club 3x4 el Cap
d'any de 1903.

AMP

Estomacal BONET

REFRESCOS

Gaseosa	0'20
Limonada al natural	0'30
Id. con silón	0'35
Naranjada al natural	0'30
Id. con silón	0'35
Sodado (Café y gaseosa)	0'25
Zouavo (Barrejal: cerveza y gaseosa)	0'30
Horchatas, Jarabes y Sodas (Ver página 17).	

CERVEZAS

Barril: un Bock	0'20
• 2/16	0'25
• doble	0'35
Botella: Bock Petry Pilsen	0'25
• 2/16 Id. Id.	0'35
• Damm Estrella dorada	0'40
• Id. roja	0'40
• Spatenbräu Munich	2'25
1/2 Id. Id.	1'25
• Pale Ale (Bass & C. Londres)	2'25
1/2 Id. Id.	1'25
• Extra Stout	2'25
1/2 Id. Id.	1'25

Anís EL TROMPO

exemple a finals de novembre de 1921 s'organitzà una festa a Sant Sebastià per acomiadar Martí Gallart, Sebastià Ribas i Domènec Dalmau que s'incorporaven al servei militar, i Josep Genís que es desplaçava a Alemanya per perfeccionar els estudis comercials. En aquesta festa, hi assistiren, a més: Ricard Bofill, Josep Gispert, Honorat Bofill, Joan Frigolé, Ernest Palé, Enric Vergés, Miquel Vilaret, Llorenç Suñé i Josep Ganiguer. Al final de l'àpat van fer demostració d'estar al dia respecte als costums de la gent refinada i servien el cafè i els licors en un lloc apartat del menjador.

Juntament amb el Cercle Mercantil va ser un dels primers centres que va instaurar les grans revetlles de cap d'any. Aquest era el programa de l'any 1921: "balls, concert de piano –Pepita Deulofeu–, recital cançonetes catalanes –Rita Gatiús–, figures de cotillon i a les 12 raïms, segons el costum alemany avui ja mundial i més balls".

Els casinos, els clubs i les societats recreatives van ser, en algunes ocasions, víctimes de la intransigència política, i el Club 3x4 n'és un bon exemple ja que fou assaltat durant la insurrecció del 6 d'octubre de 1934, segons el *Baix Empordà*: "Entretant, les escenes de violència anaven seguint. Un grup armat, entrà violentament al local que, al carrer de Cavallers, primer pis, té les seves oficines Lliga Catalana d'aquesta, i s'apoderà de tota la documentació allà trobada –per cert ben insignificant– portant-ho tot, després de les conseqüents destrosses, a l'Ajuntament.

També el local de la societat recreativa Club 3x4 fou assaltat, com l'entitat patronal que té el seu domicili en un pis de la dita entitat, destrossant-se documentació, en cerca, digueren, d'una llista negra que mai ha existit. Al no trobar-la, cosa impossible per la seva inexistència, tiraren taules, cadires, papers i mobiliari al carrer, del que se'n féu al mig de la plaça Nova una gran foguera, els rastres de la qual a aquestes hores per vergonya dels seus autors encara perduren..."

Llista de preus del Club 3x4.

El lloc on hi havia el Club 3x4 avui és una coneguda cafeteria.

Francesc Dalmau

Versos de la Colla Tots Iguals

"Cansat d'apotecaris,
metges i veterinaris,
per a curar-me mos mals:
vàreig demanar entrada
en la CLÍNICA acreditada
de la COLLA TOTS IGUALS

Una volta ja ingressat
vaig quedar-me admirat
com ab la gran harmonía
se practica la veritat
ab la més recta igualtat
la cèlebre GASTRONOMIA

Al cap de mig any escàs
estava més feble i gras
que el rei dels Esquima's,
degut a n'els bons trossos
que molt bé cuinan els mossos
de la COLLA TOTS IGUALS

Per al bé de la salut
de vellesa i joventut
visqui la COLLA molts anys,
I ab tota satisfacció
pugui ésser l'admiració
dels coneguts i estranys."

Programa del porxo d'en Massot

"Després d'una no interrompuda sèrie
d'esforços de flaqueza, hem lograt constituir en
aquesta vila una societat morapiana la finalitat
de la qual és agermanar la tradició i el progrés,
tasca verament difícil a l'ensem que espinosa.

"Entengui's bé que no som una societat
dinàmica, sinó purament estàtica i
encomanem únicament a la serenitat inalte-
rable l'assoliment dels nostres ideals.

"No som unilaterals, unice·l·ulars ni
assimètrics: som eclèctics!, malgrat l'arrela-
ment prodigiós de la llavor de la nostra causa.

"Desitjant, ara com ara, gaudir, dins la
tancredica societat actual d'una placidesa
que per dissort veiem amenaçada per certes
manifestacions pseudofilharmòniques que
s'apropen, hem decidit donar-nos una
injecció musical diastàtica immunitzant en
forma de daltabaix instrumental.

"Amb aquesta finalitat i per donar una
prova de la nostra placidesa, encarregarem el
treball a la cobla La Ampurdanesa, la qual
desenrotllarà el següent heterogeni
programa:

- 1.- Foc de Castelló, sardana.
- 2.- Obligat de contrabaix.
- 3.- Llancers consuetudinaris.
- 4.- El Porxo, sardana obligada
de fiscorn.
- 5.- Marxa copulativa.
- 6.- Vals (*Imploramos la caridad, sí*).
- 7.- Garrotin místic.

"Quedeu convidat a la festa.- La Junta
General Ordinària.- Palafrugell, 12 de juliol
del 1911.- Senyor en Fulano de Tal."

Targeta postal
del Club 3x4.

Els vells cinemes palafrugellencs

El cinematògraf va arribar ben aviat a Palafrugell. Primer es feien projeccions esporàdiques i després es va instal·lar en un lloc estable. Les sales van anar augmentant en quantitat i qualitat. Els pianistes tenien un paper molt important, però el cinema sonor poc a poc va anar prenent lloc al mut. Malgrat l'èxit del cinema, les projeccions no sempre eren possibles i per això sovint es combinava cinema i varietés. Els dos cinemes més importants de Palafrugell eren el Barcelonès i el Fratrenal.

A principis del segle XX, els espectacles com el teatre dramàtic, l'òpera, la sarsuela o el teatre de varietats constituïen, encara, la base de l'esbarjo del poble. Però l'any 1895, a París, els germans Lumière van revolucionar el món de l'espectacle amb la invenció del cinematògraf. La novetat, la facilitat per crear somnis i emocions, i el caràcter popular d'aquest nou invent són raons prou clares per entendre l'èxit extraordinari que, des d'aleshores ençà, va tenir el cinema.

A Catalunya l'ambient era molt propici per a la introducció de la cinematografia. S'hi vivia un ràpid procés d'industrialització i era un país obert a tota mena de progressos científics i tècnics. Per tant, no és estrany que els mateixos germans Lumière presentessin el seu *Cinematographe*, el dia 10 de desembre de 1896, a la ciutat de Barcelona. El lloc escollit

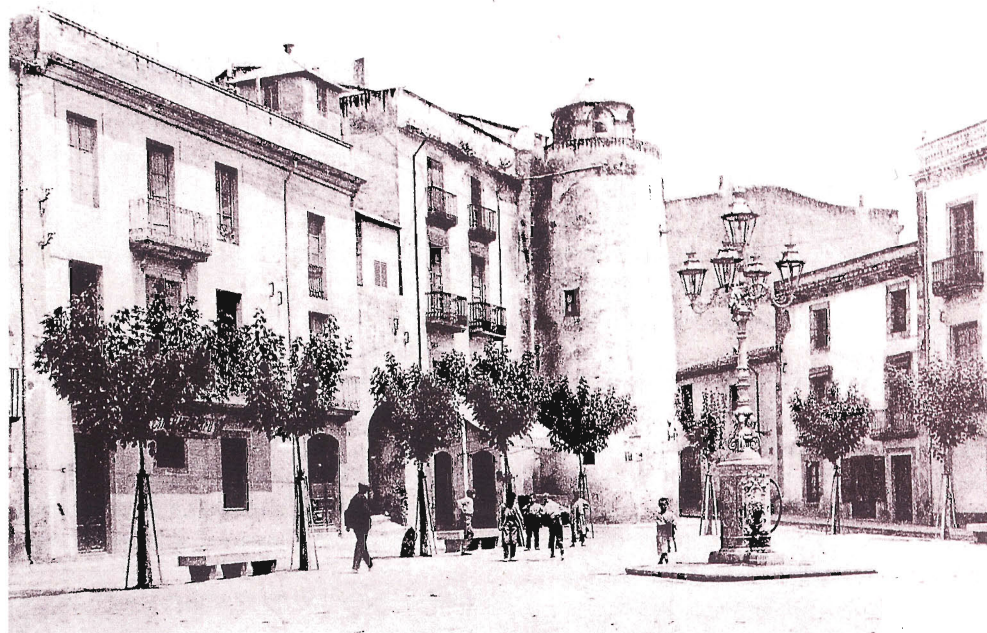
va ser el saló dels fotògrafs Antoni i Emili Fernández, més coneguts com Napoleón.

L'acolliment del públic barcelonès va ser molt bo; el cinema es va estendre ràpidament per tot el Principat, fins al punt que, entre el desembre del 1896 i finals del 1900, era ja un fet conegut a la major part de ciutats i viles catalanes.

L'arribada del cinema

Palafrugell no va quedar al marge de la inquietud col·lectiva cap al nou espectacle, i, ben aviat, molts dels seus habitants van estar disposats a invertir una part de llurs salaris a canvi d'alegria i diversió. La reconstrucció d'aquests primers anys cinematogràfics és una tasca difícil; les dades són confuses i molt fragmentàries. En la seva primera dècada d'existència al poble, el cinema es va donar a

*La plaça Nova
a principis de segle,
on hi havia el cinema
Palafrugellense,
a l'esquerra de l'imatge.*

ASAG

conèixer esporàdicament en qualsevol cafè o casino; hi feia visites periòdiques amb les barraques dels firaires i va acabar instal·lant-se en un local propi i més o menys estable.

El Centre Fraternal en fou un dels pioners. Segons les actes de la Societat, el mes de gener de 1897, al saó de ball, s'hi va instal·lar un cinematògraf, i els dies 4 i 5 d'aquest mes, a dos quarts de nou del vespre, hi delectava tots els assistents. L'entrada a la sessió va ser exclusiva per als socis i costava 50 cèntims.

El desembre del mateix any, al carrer de la Tarongeta –a l'antic local del casino Centro de Católicos–, s'hi va instal·lar un altre cinematògraf que feia sessions contínues, des de les dues de la tarda fins a dos quarts d'onze del vespre. Les imatges eren senzills combats de boxa, balls o pantomimes, sense cap mena de relació o argument, o bé vistes fixes que un senyor, proveït d'una llarga canya, anava assenyalant i comentant.

Les barraques de cinema dels firaires també sovintejaven: al carrer de Cavallers, el Prado Catalán, que era una barraca de fusta prop del cafè d'en Bolilles; al carrer de Pi i Margall, una altra que tenia instal·lats uns bancs llargs sense respall i convocava el públic a so de platerets; i la barraca anomenada Lentiplasticomocodielectroserpentigraf, encara recordada per alguns palafrugellencs, també al carrer Pi i Margall.

Els anys compresos entre 1905 i 1910 constitueixen una etapa ben definida a la història de la cinematografia catalana i mundial. Les barraques itinerants no havien desaparegut, però cada vegada era més habitual la construcció de sales estables. Curiosament, fins fa pocs anys, molts dels cinemes catalans eren, en realitat, el resultat de reformes fetes sobre locals d'aquella època. Aquest és el cas, per exemple, del cine Victòria del nostre poble, que té els seus orígens a l'any 1906.

Les sales de cinema no només augmentaven en quantitat, sinó també en qualitat. Els propietaris veien que el negoci de l'exhibició progressava, per la qual cosa van intentar reformar llurs sales, introduint-hi totes les possibles millores tècniques, de ventilació, o bé decoratives. Igualment, la premsa va contribuir a la popularització de l'espectacle. El setmanari local *La Crónica*, el novembre de 1906, publicava un article explicant el procés d'elaboració de les pel·lícules: "Las películas de los cinematógrafos se fabrican en Nueva York, Londres y París, por las casas productoras de artículos fotográficos. Inteligentísimos operarios tienen a su cargo las delicadas y extensas operaciones de laboratorio, indispensables a la preparación, revelado fijado y tiraje de positivas, de las cintas de celuloide denominadas películas. Estas casas extranjeras tienen un director, o mejor dicho, un artista encargado de todo lo que se relaciona con la impresión de las películas. Es autor de las obras que hayan de ejecutarse, y cuando no, ensayador de las que le encargan o inspiran. Cumple también a su cometido la elección de personajes o tipos de la representación de la obra, así como de los lugares donde las escenas hayan de desarrollarse cuando son al aire libre, pues cuando no, aquellas se verifican en los grandes escenarios levantados en los talleres de las casas constructoras..."

El personal y actores que ejecutan las obras que se representan en las películas de los cinematógrafos, son por lo general artistas procedentes de los teatros, que cobran según su categoría. Los gastos de las películas varían según los asuntos. Las hay de grandes dificultades, como son las tan conocidas de Ladrones de trenes y La Huelga; la una, por el material extraordinario que entra en su composición; la otra, por el gran movimiento

de masas y el numeroso personal que la representa. Películas de esta importancia cuestan de 3.000 a 4.000 pesetas; otras apenas sí llegan a 500. El precio de una película para el comercio es de 75 a 100 francos; y cada metro para impresionar cuesta dos francos y nunca se hacen más largas de 100 metros; las que tienen más están empalmadas..."

El març de 1906 obria les portes el cinematògraf Palafrugellense, situat a la plaça Nova, en una casa de Francesc Matlleria. Va néixer amb la voluntat d'introduir novetats, entre les quals podem destacar, un gramòfon que acompanya les projeccions amb música, o un ventilador elèctric, procedent d'Alemanya, que acabés amb un dels vicis o costums dels espectadors, com era el de fumar despreocupadament. Hi havia sessió de tarda, a partir de les dues, i sessió de vespre, a les vuit, tots els dissabtes, diumenges i dilluns.

Al novembre, la institució benèfica L'Amic del Poble Català col·locava a la façana del Palafrugellense *un artístic cepillo de hierro*, una guardiola per recollir almoines. Aquesta curiositat demostra que l'assistència de públic al cine de la plaça Nova era nombrosa.

A l'abril de 1906, al carrer de les Ànimes, van començar les projeccions d'un dels cinemes inoblidables i que han fet història al poble, el cinema Barcelonés. Amb

Col·lecció Lluís Molinas

CINE-MODERNO Colossal Programa de Cine
12, CALLE CABALLEROS, 12 para LADRONES, LA HUELGA y LA UNICA, los 24, 25 y 26 Marzo 1917

A causa de la defección de la película *LA HUELGA*, esta semana se le va a dar prelación a *LA UNICA*. En cambio se completará en cualquier caso, por lo menos, con *LA HUELGA* y *LA UNICA*, para completar el programa.

el mayor éxito del Cinematógrafo.

proyección de los episodios por semana, cuyo argumento resumido se da a continuación en la página del público, titulada

LA MONEDA ROTA

Título del primer episodio: **LAS LEYES DE LA CASUALIDAD : LA MONEDA ROTA**
Título del segundo episodio: **LA MONEDA ROTA**

Además forma parte de nuestro cartel la interesante película, descrita en

DEUDA DE GRATITUD

Creación del celebrado artista FELIPE GUERRINDE. Cinta de 1.700 metros.

Precios: Preferente . . . 25 cts. General . . . 15 cts. Niños . . . 10 cts. La entrada se vende al precio de 10 cts. y se reparte a los pobres por medio de la Comandancia de la Guardia.

Programa
del Cine Moderno,
l'any 1917.

noms diferents, Nuevo, Nuevo Barcelonés, Ideal cine Barcelonés, Coliseo Ampurdanés o cine Victoria, han ofert l'espectacle cinematogràfic durant més de mig segle.

Segons el setmanari *La Crónica*, el dia de la inauguració molts palafrugellencs van assistir-hi, moguts per la curiositat i, sobretot, per l'espectacularitat –per l'època– d'un rètol lluminós al carrer de Sant Sebastià. El programa va oferir aquests cinc films: *Metamorfosis de la mariposa*, *Episodios en Intay*, *Episodios en Mukden*, *Pequeños vagabundos* i *La gallina de los huevos de oro*. Aquest darrer va ser el més llarg i va durar uns 25 minuts. La duració de tota la sessió va ser de 45 minuts, i el preu de l'entrada, 20 cèntims.

Aquest era el programa normal que feien els cinemes de l'època, una sèrie de pel·lícules que, en conjunt, i amb un descans, donaven una projecció d'una mica més d'una hora.

A finals de desembre de 1906 les empreses del Palafrugellense i el Barcelonés van decidir fusionar-se i explotar conjuntament el cinema Nuevo, situat a la plaça Nova, on hi havia el Barcelonés. La inaugu-

ració de la sala de l'empresa Alsina i cia. va ser l'1 de gener de 1907. Com a novetats, es va instal·lar una estufa de carbó al centre de l'entrada del cinema. Els dies de projecció eren els mateixos: els dissabtes i els dilluns a la nit i els diumenges, tarda i nit.

El cinema Nuevo –anomenat, a partir del maig Nuevo Barcelonés– va trobar-se amb la competència d'un altre cinematògraf, ubicat al carrer de Cavallers i amb una capacitat per a 400 espectadors. El seu propietari era Jaume Jordi i el va batejar amb el nom de Moderno.

La consolidació del cinema

Vers l'any 1910, el panorama de la cinematografia evidenciava uns canvis importants. Les pel·lícules eren més llargues, la qual cosa feia que un programa estigués compost per menys films, els quals anaven incrementant la seva complexitat formal i argumental. També va ser molt important l'entrada de la publicitat: cartells, programes a mà, cromos cinematogràfics als paquets de xocolata,... Es van començar a crear el mites.

Va ser en aquest moment quan va sorgir la premsa cinematogràfica, amb revistes com *El Cine* i *Arte y cinematografía*. Paral·lelament, la premsa local cada cop donava més importància a la crítica. Així ho explicava el diari *Baix Empordà*, l'octubre de 1912: "*Los presidiarios números 10 y 13 y Estafa descubierta*, foren les pel·lícules que més sobresortiren entre les qu'es varen projectar al Cine Barcelonés essent ambdues força de l'agrado del públic.

A nosaltres no'ns satisfieren ni un ni altra, ja que preferim les pel·lícules curtes de la casa Vitagraph a n'aquestos llargs melodrames de sang i fetge que fan aixecar els cabells en punta. Les dues d'aquesta

*Pel·lícula del dia
1 de gener de 1935
al Coliseu Empordanès.*

setmana, gracies a Déu son defecte principal consistí en què eren massa llargues. Llevat d'això, res hi tenim que dir ja que una d'elles fins hi tot ens arribà a interessar”.

D'altra banda, és probable que el primer crític fos el mateix espectador que, amb crits o xiulets, podia acabar amb la representació. Així ho recordava Josep del Brugarol a la *Revista de Palafrugell* l'any 1964: “Cal dir en elogi i honor d'aquella generació, que no es rendí tan fàcilment com la dels seus néts a la vasta empresa de cretinització que és el cinema. Avui que la gent concorre tant com pot a aquest espectacle i s'hi troba –sobretot quan el programa és dolent– com en un bany de roses, és oportú consignar que en aquell altre Palafrugell l'afer es presentava més espinós. En lloc de dir com diuen ara “és dolent però hi tinc d'anar, perquè si no vaig al cinema no sé anar enlloc”, consideraven que els programes havien de ser bons, i com que –tal com passa ara– de bons no n'eren quasi mai, les anomenades aixecades de bata eren sorollosament protestades en plena representació i repercutien a la guixeta de la sessió vinent”.

Al període 1910-1931, any de l'aparició del cinema sonor al poble, eren cinc les sales cinematogràfiques que oferien diversió i emoció a molts palafrugellencs. Continuaven en funcionament el Barcelonés i el Modern, aquest darrer fins a l'any 1918; i van aparèixer el cinema Variedades, el cinema del Centre Fraternal i el del Casal Popular.

El cinema Variedades va ser una iniciativa del propietari del cafè Orient, Domènec Farràs. En un principi estava instal·lat sobre el mateix cafè, però, ben aviat, l'any 1910, es traslladà al carrer de Cavallers, on hi havia el Centre Obrer. La seva existència va ser relativament curta; l'any 1912 tancava per reformes i l'any 1918 segurament havia desaparegut.

Col·lecció Lluís Molinas

IDEAL CINE BARCELONÉS

Calle de las Animas - PALA FRUGELL

PARA SABADO, DOMINGO Y LUNES, DIAS 23, 24 Y 25 FEBRERO DE 1918

«Asombroso acatamiento artístico! «Exito Cinematográfico! «Exito

ESTRENO que formará época en la maravillosa película de 2.500 metros, en seta parte, adaptación de la tan conocida como preciosa novela, gloria del literario español, D. VICENTE BLASCO IBÁÑEZ, cinta que despertó asombroso expectación en los principales cines, que tiene por título

Sangre y Arena

«Esta joya cinematográfica una de las mejores y bellas producciones que más interés ha despertado en los públicos de todos cuantos Cines se ha proyectado. Tiene en sí la película una belleza en los cuadros que dan en su gran color de vida, una sencillez, clase de realidad. Sus portentosos fondos que ella desarrolla puede admirarse la preciosidad pictórica de las *desnudas Sevillanas* los maravillosos collages de la gran ciudad encantada. Y alarga la admiración del espectador al poder contemplar la bellísima vista de Granada apareciendo magnificamente la Alhambra como por encantamiento. En el idilio del protagonista JUAN GALIARDO, y la soberana heroína D. SOLA, del de los *Leones*; y el *Mirador de la Luna*, la torre de la *Villa*, y el efecto más católico es el que produce la *Procesión de semana santa* pasando por el soberbio puente bajo el que corre el gran río Guadalquivir.—La maravillosidad de tanta magnificencia, solo un artista de depurado gusto y de sensibilidad exquisita, es capaz de concebir y realizar una obra tan artística, lujosamente hermosa y perfecta.

En el transcurso de la obra tiene efecto una gran *corrida de toros* en la que el famoso primer espada diestro malador sufre una gran cogida de muerte. Enarrenda en Madrid con éxito delirante y recientemente con clamoroso aplauso en el gran cine Salón Cataluña de Barcelona.

Las acciones de tan selectísimo programa, serán amenizadas a piano por el afortunado como inteligente pianista almeritano joven hijo de esta localidad.

D. ANIBAL VILELLA

y empezará el gran espectáculo como complemento y variación la divertidísima cinta cómica de risa continua

EL REGALO DE FATTY

A pesar de los cuantiosos gastos que la película reporta los precios y condiciones serán los de costumbre.

IMPORTANTE: Para la próxima semana, Sábado y Domingo, días 2 y 3 de Marzo de 1918: Revolución cinematográfica! Exito de los éxitos! Estreno de la película en 4 episodios:

EL ESCANDALO DE LA PRINCESA JORGE

«Exito»

El Casal Popular va començar a oferir sessions de cinema a partir dels anys 20, però la seva significació en comparació amb els altres cinemes, va ser més aviat reduïda. A més, la seva programació estava supeditada a l'ideari catòlic, i la censura era especialment estricta. “Tots sabem que el Casal Popular ofereix al seu públic cinemàtic uns programes completament nets de totes les escenes més o menys papistes-ques que solen adornar els films. Doncs bé; el passat diumenge, no sabem per quins tretze, va ésser oferta als espectadors –tendres criatures del meu cor, ànimes blanques– una escena en la que apareixia una d'aquestes expansions cinematogràfiques que ... ja ens entenem, vaja! i, al contemplar aquest passatge hom pogué recollir el següent diàleg:

– Què és això? Que no ha passat per la censura?

Programa de l'Ideal cinema Barcelonés de l'any 1918 que feia referència al pianista local Anibal Vilella.

Film d'èxit
als anys trenta
al Coliseu Empordanès.

— Home, sí, —féu l'altre més enterat— però has de tenir en compte que aquests artistes aquí representen el paper de casats...

Recollim amb gust aquesta consideració i prenem nota que no és pecat contemplar i donar al públic certs actes de la gent casada". Aquesta era la visió que en tenia el diari *Ara*, el febrer de 1931, en un to evidentment irònic.

Un espectacle barat

La novetat de l'espectacle, el paper de la premsa en la creació de mites,... són factors bàsics que fan comprensible l'apogeu del cinema. Però no es pot oblidar un altre factor que és potser el més important: el cinema era un espectacle assequible, econòmicament, a totes les classes socials i això el convertia en un espectacle popular, lligat al poble.

El preu d'una entrada variava segons els cinemes i segons el tipus, però, en general, eren barates i no augmentaven al llarg dels anys. El cinema Variedades era el més barat; el preu d'una entrada a general —la gran majoria de les localitats— era d'uns 10 cèntims, i la de preferència, de 25 cèntims. El cinema Modern era un xic més car; 15 cèntims la general i 25 la de preferència. Aquests varen ser els preus en el període 1910-1917.

El cinema Barcelonès era el més car a l'any 1912; una entrada a general valia 20 cèntims i a preferència, 30. L'any 1917 el propietari va decidir apujar el preu de l'entrada de preferència a 35 cèntims i abaixar la general a 15 cèntims.

L'any 1929 una sessió de cinema al Centre Fraternal valia una pesseta, a preferència, mentre l'assistència a un dels altres espectacles que oferia el casino valia, com a mínim, una pesseta i cinquanta cèntims. És un exemple més que explica la relació entre el preu del cinema i la seva popularitat.

Aquesta relació, per altra banda, és clarament recíproca. Només el gran nombre d'espectadors que omplia els cinemes permet entendre el fet que, al 1917, les entrades valguessin igual que set anys enrera.

Sobre el nombre d'espectadors assistents als cinemes, només disposem d'informació —veure quadre— de tres sales i dels anys 1910, 1912 i 1917, però és suficient per reafirmar la popularitat de l'espectacle. A més, se'n poden extreure altres consideracions, com per exemple, que el cinema amb més parròquia era el Barcelonès; o bé que l'assistència depenia molt de l'època de l'any. La tardor era la millor estació per anar al cinema i l'estiu la pitjor, amb excepció del juliol, que era el mes de la Festa Major. El tancament dels cinemes després de Santa Margarida era molt habitual i la raó molt senzilla: els palafrugellencs preferien la platja, les xefes a les cales o bé les festes majors dels pobles veïns.

El Barcelonès: Cinema i varietats

Cal insistir en la importància del Barcelonès. Els seus propietaris —Josep Bertran, Girbau a partir de 1912, Recolons i Joan Reig, el Tinyoi a partir de 1916— intentaven oferir els millors films, especialment italians o americans, i aconseguien, pràcticament sempre, que la sala d'exhibició estigués plena de gom a gom. Deia el *Baix Empordà*, el desembre de 1912: "el passat diumenge a la nit, vegerem amb el natural disgust que l'empresa del Cine Barcelonès, poc escrupulosa, havia despatxat més entrades que del compte, essent moltes les persones que no trobant seti on enquibir-se, havien de romandre dretes pels passadissos, dificultant el pas".

Les pel·lícules eren llogades a les grans distribuïdores de Barcelona i arribaven normalment per tren que, ja en aquesta

època, no es caracteritzava precisament per l'eficàcia. Però l'Ideal Cine Barcelonès tenia la solució davant una possible absència de pel·lícules: la improvisació d'obres teatrals per part d'aficionats, com la del febrer de 1920, recordada pel *Baix Empordà*: "Diumenge passat, no siguent possible a l'empresa del Cine Ideal donar les acostumades funcions de cine per no haver pogut arribar les pel·lícules a causa de la paralització dels trens, va organitzar a corre-cuita una funció teatral per a la tarda i nit a càrrec d'alguns aficionats d'aquesta vila, amb la cooperació dels calongins senyor Vilaseca, pare i filla. Varen representar les conegudes obres catalanes *Sirena* i la *Maleta de l'oncle*, recitant, ademés, un monòleg la srta. Vilaseca..."

Als anys 20, l'originalitat del Barcelonès va consistir a oferir programes combinats de cinema i atraccions diverses o *variétés*. L'octubre de 1921, per exemple, després del film *El Reclam*, protagonitzat per una de les actrius italianes de moda, Maria Jacobini, va actuar una família d'artistes italians, la família Cro, que combinava l'il·lusionisme amb la música i el ball. Evidentment, però, aquesta dualitat d'espectacles no calia quan la pel·lícula era prou atractiva i de renom, com *Els Deu Manaments* de Cecil B. de Mille, projectada l'abril de 1925.

D'altra banda, si es podia comptar amb alguna de les figures glorioses de l'art frívol, se suprimia la funció de cinema. Raquel Meller, Tórtola Valencia,... deixaren un bon record i moltes anècdotes entre els palafrugellencs.

En resum, el Barcelonès va ser un dels millors cinemes del poble i una dinàmica sala d'espectacles. Els balls organitzats per les colles i el Mercantil, els grups de teatre,... sempre hi trobaven un bon acolliment. Els concerts de música clàssica no hi mancaven, a can Girbau o a cal Tinyoi –que eren els

noms que popularment es donaven al Barcelonès– i van ser molt lloats per la premsa local els del maig de 1922, amb les actuacions d'ídols del públic novaiorquès, com la soprano Mary Harris o el mateix Xavier Cugat, que oferí un concert de violí.

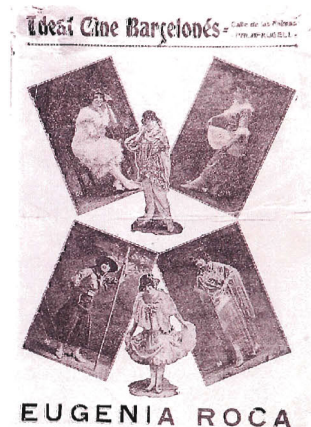
El cinema del Fraternal

El març de 1912 tres palamosins, Guillem Sorolla, Esteve Plaja i Francesc Latorre, llogaven el saló-teatre del Centre Fraternal per instal·lar-hi un cinematògraf. La Junta Directiva veia amb optimisme aquesta iniciativa i les condicions del contracte d'arrendament no van ser excessivament rigoroses per cap de les dues parts; el preu de l'arrendament era de vuit pessetes setmanals. El Fraternal es reservava dues nits festives per organitzar balls de societat i les festes assenyalades, com la de Santa Margarida, la de Sant Martí, Nadal i Pasqua; i un cop acabada la funció de cinema, la sala restava a la seva disposició.

Per evitar possibles incendis, molt freqüents en els primers cinematògrafs, el president, Joaquim Maria, va decidir, l'abril del mateix any, fer una assegurança a la *Sociedad Catalana de seguros contra incendios y explosiones de gas*. A la pòlissa hi havia una breu descripció del cinematògraf: "la Sociedad Centro Fraternal domiciliado en Palafrugell, declara haber instalado un cinematógrafo en el salón-teatro garantido por la póliza arriba mencionada, hallándose la cavina, que está construida de piedra, cal y canto y forrada de amianto, en el palco número cuatro de la primera galería del citado salón".

Llevat dels primers dies, no hi havia gaire afluència d'espectadors. La Junta, considerant que aquesta situació no era beneficiosa per al Centre, va anul·lar el contracte amb els propietaris esmentats. Amb

Espectacle de variétés
a l'Ideal Barcelonès,
l'any 1917.

AMP

Recital del pianista
del Fraternal Josep Cantó.

el mateix escepticisme, l'any 1920, no s'acceptava la proposta del senyor Tur d'instal·lar un nou cinematògraf.

El president, Esteve Blanch i Pujol, l'any 1922, va creure necessària la recerca d'un nou espectacle que reduís el paper que hi tenia el teatre. Així, veient l'èxit del Barcelonés va optar, una altra vegada, pel cinema. Cal aclarir, però, que l'Esteve Blanch no era un detractor del teatre; la raó de la seva decisió va ser simplement econòmica, ja que les companyies dramàtiques itinerants, pressionades pel Sindicat d'Artistes, demanaven avançaments cada cop més elevats per actuar en un poble.

El nou cinema seria administrat directament per la Junta Directiva i, en concret, per una comissió presidida per Miquel Pujol i amb Enric Girbau com a comptable. Els dies de projecció, teòricament, eren tres: els dissabtes a la nit, els diumenges a la tarda –la nit estava reservada al ball– i els dilluns a la nit. Es va pensar en preus molt populars per intentar augmentar el consum de cafè, abans i després de la sessió, però, finalment, el preu de l'entrada va ser estipulat per la gran majoria de cinemes i casinos; 40 cèntims la preferència, 20 cèntims la general i 4 pessetes les llotges amb capacitat per a unes set persones.

La inauguració estava anunciada per al primer dia de la Festa Major, però, finalment, s'estrenà el 3 de setembre de 1922, amb la pel·lícula *La nit del benefici dels quatre diables* i dues cintes còmiques.

De bell antuvi, la competència amb el cinema Barcelonés va ser aferrissada i el Fraternal es va veure obligat a introduir novetats cinematogràfiques com la màquina Gaumont, l'octubre de 1927, que possibilitava la projecció sense interrupcions (acabava així amb una de les reivindicacions dels espectadors). Alhora, s'esforçava a llogar els films més taquillers a les principals distri-

buidores com, la de Julio César, Universal Films, la UFA, la Paramount Films, etc. El preu d'aquestes pel·lícules era molt alt –per exemple, *Els Deu Manaments* valia 1.250 pessetes l'any 1925– la qual cosa feia imprescindible l'augment del preu de les localitats.

Es poden trobar alguns exemples que demostrin la voluntat d'oferir una bona oferta cinematogràfica als socis: per exemple, les sessions de cinema anaven acompanyades, a partir de 1925, de les funcions de *varietés* que en aquells anys s'estilaven; d'altra banda, l'any 1928 es feia cinema el dijous al vespre en lloc del dilluns.

El cinema del Fraternal no fou un negoci formidable, però els resultats econòmics, generalment, eren positius. Cada mes la Societat obtenia un superàvit d'unes cinc-cents pessetes, amb l'excepció de l'agost, que no s'arribava a les cent.

Benefici de la Societat

any 1921	2.269'62 ptes.
any 1923	8.293'29 ptes.
any 1929	14.748'95 ptes.

Per acabar, és obligatori recordar que, a més dels factors econòmic, tecnològic..., darrera del cinema, hi ha el factor humà, unes persones que segurament passaven desapercebudes o, fins i tot, eren escradisades, però que, en definitiva, feien possibles les emocions i les il·lusions del cinema.

Els representants, com Baldomer Girbal l'any 1922, el professor Samuel Roca al 1927 o en Miquel Tolosà l'any 1928, eren els responsables de la programació, la propaganda i el transport de les pel·lícules. El seu sou raonable, unes 25 pessetes setmanals, l'any 1926 i 30 ptes, l'any 1928.

Molt més dura era la tasca de Blas Mairal i el seu fill, que foren els primers operadors –popularment més coneguts per maquinistes–,

i menys gratificada. L'any 1929 cobraven 25 pessetes. També hi havia la feina discreta dels taquillers i porters, com Francesc Felip, Martí Bofill,... que cobraven unes 17 pessetes.

Els pianistes

Des dels inicis del cinema fins a l'any 1931, en què començaren a projectar-se el primers films sonors, les sessions eren amenitzades amb la música d'un piano situat normalment sota mateix de la pantalla.

Aquest instrument va ser un element fonamental en tots els cinemes i el seu bon estat era una garantia. Fins i tot, el diari *Baix Empordà* es va fer ressó, alguna vegada, de la salut dels pianos de les sales cinematogràfiques. Així quedava reflectit el 20 d'abril de 1924, a les pàgines del diari: "No s'estranyi la Junta del Fraternal si ens ocupem del piano del mateix, en prec perquè procurin amb urgència la seva substitució. En fer-ho, recullim les més fundades queixes, perquè una entitat com el Fraternal, la nostra primera entitat recreativa, té per piano, una vella i inútil carcassa que desdii, d'una desharmonia que fereix les orelles. Quan el Fraternal no tenia establert el Cine això podia passar, però ara sincerament hem de dir que ens sembla que és hora de proposar la adquisició d'un piano modern com cal".

L'efectivitat de l'article va ser ràpida i, al juny de 1924, la junta del Fraternal decidia comprar un piano de qualitat, marca Chasseisme, valorat en 3.800 pessetes, mentre que el vell piano que havia vist néixer el cinema era venut per unes 800 pessetes.

Però l'èxit o el fracàs de l'acompanyament musical depenia del pianista. La seva aportació era memorable i, alhora, arriscada. Acompanyava amb música les distintes escenes que es projectaven a la pantalla amb

les melodies més apropiades per a cada situació: serenates o valsos per a les escenes romàntiques o sentimentals, i ritmes més estridents per a les escenes d'acció. Aquesta correspondència, evidentment, no sempre anava sincronitzada; depenia de l'experiència, la capacitat d'improvisació o l'estat d'ànim del pianista.

El pianista era la persona que cobrava més del cinema –El Fraternal li pagava 30 pessetes setmanals, l'any 1924, i 65, l'any 1929–, ja sigui perquè la seva tasca es valorava o, senzillament perquè era difícil trobar-los i, sobretot, mantenir-los. Es caracteritzaven per l'afeció a la vida bohèmia, a les tertúlies dels cafès, al joc i als canvis de residència.

Alguns dels pianistes emblemàtics que actuaven en els cinemes de Palafrugell són: el mestre Vilaró, un dels primers, que ja actuava al 1906 al Barcelonés; els pianistes del Fraternal, el mestre Vilella, els anys 1922 i 1923, el gironí Xavier Galf, l'any 1924, Pablo Dulving, al 1925... Però els més recordats són Josep Cantó, que actuava als anys vint al

Gran estrena
al Centre Fraternal
els anys trenta.

Cinema Centre Fraternal PALAFRUGELL

Extraordinari Aconteixement Cinematogràfic
per a Dissabte i Diumenge

La suggestiva producció de gran interès.

Viena... Un Príncipe... y el Amor

Un assumpte interessantíssim i de fastuosa presentació.

amb bellíssimes vistes de Viena.

Magistral interpretació dels grans artistes

LIANE HAD i OSCAR MARION

ESTRENA sensacional de la formidable superproducció
PARAMOUNT sonora

PERFIDIA

Gran creació del colós artista **EMIL JANNINGS** admirablement secundat per **ESTHER RAUSTON** i **GARY COOPER**.

Sentimental producció en la qual un home bo, confiat i noble es creu enganyat, i portat per la idea de venjança arriba a l'extrem de voler matar el seu propi fill. La lluita entre l'amor i el deure paternal són les escenes culminants d'aquest film, que per la novetat del seu argument farà que el públic el segueixi amb veritable interès.

Completa el programa la cinta còmica de gran èxit

Los apuros de un Rey Mago

Preus, llores i notes de costum en la temporada d'estiu

Si es un film Paramount es lo mejor del programa

Barcelonés i Carles Pinedo, pianista del Fraternal a partir de 1926. L'any 1927, Pinedo va compondre una sardana dedicada al casino i fou estrenada, al novembre, al mateix saló-teatre amb el nom de Plaça nova.

A la dècada dels vint el pianista va trobar competidors. Esporàdicament, les sessions cinematogràfiques del Barcelonés i del Fraternal eren amenitzades per les orquestres locals, La Principal i La Ampurdanesa, substituint el solitari pianista. Però el seu gran competidor i botxí va ser el cinema sonor, que feia innecessaris els seus serveis musicals. Només alguns cinemes amb dificultats per adaptar-se al sonor hi seguiren comptant. Aquest és el cas del mestre Cantó, que actuava al Casal Popular l'any 1932.

L'aparició del cinema sonor

A finals de la dècada dels anys 20 es va produir una crisi del cinema mut; s'havia passat de la sorpresa a la monotonia i la gent reivindicava més comèdies teatrals per als dies festius en lloc de les ara avorrides pel·lícules mudes. La premsa local va recollir aquest sentiment en un article del 6 de juny de 1931 publicat al *Baix Empordà*: "Un bon encert ha tingut l'empresa de l'Ideal Cine Barcelonés en contractar per a donar dues funcions demà, diumenge, tarda i nit, a la companyia de comèdies americanes de la qual formen part Assumpció Casals i Josep Bruguera. No sols es tracta d'una companyia excel·lent i això sol ja és al·liscient sinó que cal premniar el que representa, després de tant temps d'enfarfegament d'un cine mut decadent, poder veure teatre tarda i nit en dia festiu, cosa aquesta sola que ja mereix tots els elogis". Quedaven ja poques oportunitats per al cinema mut quan el sonor, amb tot el seu atractiu, trucava a la porta.

Efectivament, el cinema sonor o parlat arribava a Madrid i a Barcelona l'any 1929, i s'imposava ràpidament. La Junta Directiva del Centre Fraternal, el novembre de 1930, estudiava les possibilitats d'instal·lació del sonor i finalment es va decidir per l'arrendament del cinema a Ricard Ferrer de Barcelona, responsable de l'empresa Societat Importacions cinematogràfiques. El 2 de juliol de 1931 se signaven les condicions del contracte, entre les quals destaquen: les sessions de cinema serien els dissabtes, diumenges i dilluns, amb l'excepció dels dies assenyalats com el Carnaval, l'Ascensió,...; un cop acabada la projecció s'hi celebrarien els habituals balls de nit; els directius del Fraternal i els socis vells tindrien l'entrada gratuïta; la durada del contracte era de 10 anys i el preu, 4.000 pessetes anuals els primers cinc anys, i 6.000 els darrers...

El cinema sonor del Fraternal es va inaugurar els dies de la Festa Major de Santa Margarida –juliol de 1931– amb la pel·lícula anomenada *Sally*. Pocs mesos després, l'Ideal Cinema Barcelonés decidia abandonar el cinema mut amb joies del cinema mundial com *El cuirassat Potemkin* del director rus Eisenstein i inaugurava el sonor, l'octubre del mateix any, amb la pel·lícula *Galas de la Paramount*. De fet, però, el cinema mut no va desaparèixer del tot i fins i tot va tenir seguidors gràcies a l'aparició dels cine-clubs. El setembre de 1933 començaven les sessions de cinema selecte al Coliseo Ampurdanés; cada dijous s'hi projectaven pel·lícules avantguardistes o bé antigues, a més d'una revista d'actualitat.

Cal recordar, finalment, que la rivalitat entre els dos grans cinemes va acabar el 3 de gener de 1936, quan el propietari del Coliseo –antic Barcelonés–, Esteve Recolons, va decidir dirigir el cinema del Fraternal, acceptant el mateix contracte d'arrendament de l'any 1931.

Relació del nombre d'espectadors

	1910-1917	
CINEMA BARCELONÈS (espectadors)		
	1912	1917
juliol	7000	
agost	768	
setembre	1900	
octubre	2934	
novembre	3394	
febrer		2840
CINEMA MODERNO (espectadors)		
	1910	1917
setembre	1090	
octubre	1010	
novembre	1178	
febrer		927
CINEMA VARIEDADES (espectadors)		
	1910	1917
setembre	1230	
octubre	870	
febrer		771

FONT: Arbitris. AMP.

Preus del cinema Fraternal (ptes.)

	1922	1924	1928
Preferència	0,40	0,60	0,90
General	0,20	0,30	0,55
Llotges	4	6	9

FONT: Llibres d'Actes del Centre Fraternal

El tango

Article de Josep Cantó publicat al *Baix Empordà* el 8 de novembre de 1928

“Heus aquí la dansa argentina que temps ja fa furor en tot el món, que ha esdevingut com la més popular de totes les danses exòtiques i que el públic d'arreu dels pobles, fins els més petits de Catalunya, aplaudeix amb entusiasme i bona fe.

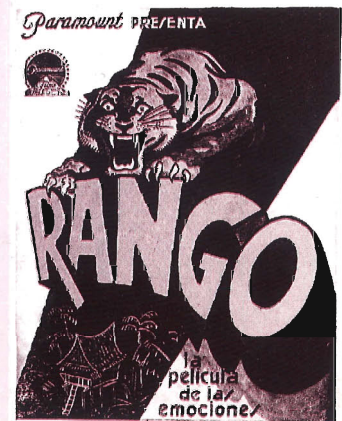
Per tots els indrets senti u a cantar i tocar els tangos de moda. No hi ha cine, cabaret i demés llocs recreatius que per una orquestra o orquestrina, quintet o piano, no s'interpretin els últims èxits de l'Argentina.

Jo mateix, cada festa, en la simpàtica vila de Palafrugell, i en el Ideal Cine Barcelonès, no descuido pas de tocar –dissortadament– els tangos que el públic molt amablement es complau en demanar-me, puix al contrari, seria qualificat d'un pianista antíquat i de mal gust.

Es inexplicable que una música tan ramplona, monòtona i plorànera, hagi assolit l'èxit més remarcable de totes les danses exòtiques. Es més: si llegiu la lletra de la majoria dels tangos, esgarrija i fa riure quasi sempre; car tot són presidis, punyals, cocaïna i amors cursis, que la joventut d'avui ho apren amb fort entusiasme i fàcilment de memòria, particularment les noies exageradament frèvols, que amb tota bona fe del món ho canten quotidianament a casa llur, en el treball i en el carrer, donant la llauna als pobres veïns.

Es comprén molt bé que hom canti o tralaregi un fox o un xarleston de moda que al cap i a la fi és una música més afalagadora i animada i, sobretot més viril que la del tango que es sempre ensopida i dormilona.

.....”

Una de les primeres
projeccions sonores
del cine del Fraternal.

IDEAL CINE BARCELONÈS

tancarà les portes del seu saló durant els dos primers dies de la Festa Major, 20 i 21, en honor dels onze jugadors del PALAFRUGELL F. C. i dels dos famosos primers equips que seran els nostres hosts,

F. C. BARCELONA i F. C. BADALONA

i continuant la tasca cinematogràfica, els dies 22 i 23 o siguin l'últim dia de la festa i el dimecres com a dia de repòs, les parelles i demés públic podran reposar i gaudir des de les butaques d'un formós i suggestiu

Programa de Pel·lícules

que anunciarà oportunament L'EMPRESA.

L'esbarjo i la Guerra Civil

Fins l'esclat de la Guerra Civil, l'esbarjo col·lectiu va gaudir d'una certa llibertat, però a partir de l'any 1936 això va canviar i es va passar a una època caracteritzada per l'intervencionisme municipal. Tant les autoritats republicanes com, després, les franquistes varen controlar i dirigir el món de l'esbarjo, anul·lant la diversitat i, per tant l'originalitat.

La Guerra Civil va ser, per a Palafrugell, un període d'intensa activitat política i de trasbals social. El món de l'esbarjo col·lectiu també es va veure afectat pels canvis i, sobretot, per les decisions de les autoritats municipals. El Comitè de Milícies Antifeixistes, amb predomini de la CNT, regia el poder local des de l'aixecament del 18 de juliol fins a l'acord del 27 de setembre de 1936 que reimplantava els ajuntaments a tot Catalunya segons la proporció de partits integrants del nou Consell Executiu de la Generalitat. El nou consistori de Palafrugell va quedar format per membres d'Esquerra Republicana, de la Confederació Nacional del Treball (CNT), de la Unió General de Treballadors i del Partit Obrer d'Unificació Marxista; l'alcalde fou Ramir Deulofeu, d'Esquerra Republicana.

Les entitats recreatives considerades de dretes patiren les pitjors conseqüències. El Club 3x4 i picu va ser la seu del Comitè de Transports, el Casal Popular es va convertir en una caserna de les Milícies Antifeixistes i el Círcol Mercantil en la seu de la Unió Republicana d'Esquerra. El diari local *Ara*, el 29 d'agost de 1936, explicava les raons de la clausura del Mercantil: "Amb la corresponent autorització del Comitè Popular Antifeixista, Unió Republicana d'Esquerra està procedent al canvi d'estatge social instal·lant-se als excel·lents locals que venia ocupant el Circulo Mercantil entitat que fou clausurada per considerar-se que una bona part dels socis i habituals concurrents tenen una significació política i social francament oposada a les aspiracions del poble".

Una decisió del Consell Municipal fou la municipalització o la confiscació de les sales

AMP

Aquest programa de balls serà amonitzat per les orquestines

LA FORMIDABLE

DEMON'S JAZZ

de BARCELONA, i la renombrada

LA PRINCIPAL

de PALAFRUGELL.

Centre Fraternal

PALAFRUGELL

FESTA MAJOR del 1936

BALLS A L'ENVELAT

DIES, 19, 20, 21 i 22 DE JULIOL

NOTES:

Els dies, 20, 21 i 22 es celebrarà en el Saló d'Espectacles d'aquest Centre, Ball Matinal.

A la sortida del ball matinal, tindrà lloc en el saló cafè, un magnífic concert de ballables, executats per la formidable

DEMON'S JAZZ.

Ball Matinal

Fox-ràpid _____

Pericon _____

Tango _____

Pas-doble _____

Vals _____

Ball de Vetlla

Fox-ràpid _____

Vals-lent _____

Slow-Fox _____

Ranxera _____

Pas-doble _____

Tango _____

Rumba _____

Marxa _____

L'any 1936 no es va celebrar la Festa Major, malgrat que el Fraternal ja havia preparat un bon programa de festes. Aquest és un carnet de ball de l'any 1936.

d'espectacles amb la qual cosa es pretenia aportar uns beneficis destinats a les arques municipals. El Centre Fraternal, municipalitzat, i el Coliseu Empordanès, confiscat, van ser alguns dels centres d'esbarjo afectats per aquesta mesura. A la sessió del dia 20 de novembre de 1936 el Consell Municipal presidit per Ramir Deulofeu aprovava el següent:

"Primer. Que amb motiu de la fugida a l'estanger de J.Capellà, propietari de l'edifici-sala d'espectacles Coliseu Empordanès, el qual va marxar per a defugir el pagament d'un impost que li havien assignat els companys d'Olot per a les necessitats de Defensa, es procedeixi per l'Ajuntament a la incautació oficial del local esmentat.

Segon. Que sigui municipalitzat el servei d'espectacles d'aquella sala.

Tercer. Que per la Comissió de Treball i Obres Públiques es porti ràpidament a la pràctica la municipalització del servei, modificant, cas necessari, el personal que per exercir altra professió figura en hores extraordinàries en la plantilla d'empleats del Coliseu, col·locant-hi preferentment ciutadans en atur forçós que essent aptes per a axercir de porters, taquillers, etc no

reuneixin condicions físiques per a altres ocupacions, així com també tots els músics que actualment es troben en atur forçós en la nostra vila.

Quart. Que com sigui que en aquesta localitat existeix una altra sala d'espectacles en la entitat Centre Fraternal la qual si bé pot conceptuar-se de caràcter obrer, té arrendada l'explotació de la sala a un empresari particular, seria del tot contraproductiu d'anar a la municipalització de l'espectacle d'una manera parcial, per la Comissió de Treball i Obres públiques es porti a cap també la municipalització del servei d'espectacles de dita entitat, posant-se per a això d'acord amb la Junta Directiva del repetit Centre Fraternal.

Cinquè. Que si una vegada municipalitzat el servei d'espectacles d'aquesta vila, els obrers empleats en el mateix sol·licitessin la col·lectivització, els seran donades tota mena de facilitat per part de l'Ajuntament o organisme que el representi".

El gener de 1937 l'Ajuntament decidia que els espectacles serien gartuits per a tots els vells majors de setanta anys, els nens refugiats, el cap de les Milícies Locals i la Comissió de Treball i Economia. Es va decretar la prohibició de fumar a les sales d'espectacles com a mesura higiènica. Es varen suprimir festes assenyalades com la diada de Cap d'Any de 1936. Aquesta darrera mesura era ben rebuda pel diari *Ara*: "Ens sembla perfectament lògic que en tant les necessitats de la Revolució no ens obliguin a vulnerar la setmana de quaranta hores, restin suprimides totes les festes entre setmana, car amb el dissabte i el diumenge entenem que el cos i l'esperit dels treballadors troben perfectament atesa la necessitat de descans i no hi ha necessitat d'altres interrupcions a la producció".

Les sales de cinema seguien en funcionament però les pel·lícules que podien oferir eren d'escasa qualitat. Tornen les sessions de cinema mut amenitzades per músics aturats. Els dimecres es feien sessions a preus populars. Es projectaven moltes pel·lícules soviètiques com per exemple *Els mariners de Cromstad*; de fet la cultura soviètica, sobretot la literatura i el cinema, eren objecte de veritable devoció. Van ser uns anys de defensa de la llengua catalana com a vehicle normal de les expressions culturals i fins i tot en el cinema es reivindicava el doblatge en català. L'Ara, el febrer de 1937, es feia ressó d'aquest sentiment: “*El Predilecte* de la casa Warner Bros. Interpretada per James Cagney i Olivia de Hawillan. Doblada en espanyol. Res més es necessita dir: a l'ésser doblada una pel·lícula perd tot l'encant que pugui tenir. Sembla estrany que la Comissió de Cultura no s'hagi vist encara el desengany, doncs el públic al sentir que parlaven en espanyol deixà sentir un murmur de descontentament”.

La guerra no fou un obstacle per a l'activitat teatral. “Els tres anys de guerra no varen posar fi a les activitats teatrals de Palafrugell. A la vila es continuaren fent representacions, d'una forma completament diferent quant a mitjans o finalitats, però els dos telons dels dos local de la plaça Nova (el Casal estava ocupat per la tropa) van procurar mantenir-se oberts per al teatre, malgrat les molt nombroses dificultats del moment”. Aquesta era la situació ben descrita per Lluís Molinas en la seva obra *El Teatre a Palafrugell*. Però, evidentment, aquest espectacle es va veure modificat per una sèrie de canvis: el nombre de funcions es va reduir, l'única companyia d'aficionats que continuà actuant fou l'Agrupació Costa Brava, la majoria de les obres estaven clarament polititzades... Lluís Molinas també recollia una anècdota

explicada per una de les actrius locals, Isabel Marqués: “A la primera representació tot va anar molt bé, però després el Comitè va decidir fer una altra representació tot de pressa i corrents, (en aquell temps tot es feia així), i a mi, la veritat, no em venia massa bé perquè en aquells dies estava una mica indisposada. Vaig dir-los que no. Però ja tens que aquell vespre truquen a la porta i es meu home tot espantat va obrir i ens trobem uns milicians armats fins a les dents, amb fusell i pistola i em varen dir que el Comitè em pregava que volgués col·laborar una vegada més per la causa aintifeixista... D'aquesta manera quasi vaig anar a l'escenari escortada per milicians”.

També cal destacar una campanya de les autoritats i la Joventut Ibèrica (POUM) dirigida a posar fi a les frivolitats i a tot allò que distreia la moral de guerra. L'activitat lúdica més afectada per aquesta campanya va ser el ball, prohibit a partir del 1936. Al novembre de 1936 hi ha una llarga discussió al consistori sobre la conveniència de celebrar balls. El regidor Sagrera va defensar

El Centro Español
els anys 40.

Autor desconegut. Col·lecció Francesc Dalmau

Fiestas del III Aniversario del Fiesta Mayor de Palafrugell 1939

Das 18, 19, 20 y 21 de Julio de 1939, Año de la Victoria.

SALUDO A FRANCO: ¡ARRIBA ESPAÑA!

GRANDES ACONTECIMIENTOS ESPECTACULARES

Todas las tardes: en **CENTRO ESPAÑOL**

GRANDES CONCIERTOS

en el Salón Café, por la insuperable

ORQUESTA JARDI

Todas las tardes: **ESPECTÁCULO**

Actuación del formidable **LIDO**, el perfecto conjunto de

máximas actuaciones.

ESPECTACULO ALTAMENTE MORAL, EN EL SALÓN TEATRO.

Todas las noches: **ESPLÉNDIDOS BAILES**

en el Salón Teatro por la famosa **ORQUESTA JARDI**.

(Imp. Pale - Palafrugell)

*Balls de Festa Major
de l'any 1939.*

la celebració de balls justificant que a la resta de poblacions de la comarca eren permesos i que podrien ser una nova font d'ingressos per al fons del combatent. Finalment es va decidir continuar amb la prohibició: "i es convé que el ball pel bullici i l'animació que li són inherents no es pot considerar com un espectacle dels permesos en els quals el públic més que una diversió hi cerca un descans espiritual. Per tant s'acorda que la prohibició subsisteixi en tant no varïi la situació present que exigeix el màxim d'austeritat i és enemiga de tota mena de diversions frívols".

De la vida quotidiana palafrugellenca durant la guerra queden moltes imatges i situacions per recordar. Una d'aquestes imatges és l'arribada de contingents de refugiats, record inexorable que el front existia i s'acostava.

L'any 1937 la majoria dels refugiats procedien d'Andalusia, sobretot de Màlaga i Còrdova. Indubtablement l'allotjament d'aquestes persones generava problemes d'habitatge i incrementava la gravetat del subministrament de proveïments. La comissió municipal de Sanitat i Assistència Social,

dirigida per Ramon Sureda, normalment els allotjava als xalets de les platges i eren alimentats a la Cuina Popular, en concret a l'hotel Celimar de Llafranc, dirigit pel senyor Matarrodona, i a l'hotel Mediterrani de Calella, dirigit per Ramon Agustí. També varen col·laborar en l'alimentació dels refugiats els lleters del poble proporcionant gratuïtament uns 40 litres de llet al dia. El diari palafrugellenc *Ara*, el març de 1937, comentava com era un dinar de refugiats al Celimar: "Poc després del migdia uns tocs de campana criden els refugiats a taula i aquests van compareixent i col·locant-se al seu lloc agrupats per família. Contemplàrem com els eren servides racions abundaníssimes de mongetes amb salsa, darrera les quals aparegué en plates fumejants l'olorós estofat que ja hem esmentat. Com a postres tots els refugiats menjaren una taronja. Després parlàrem amb diversos d'ells i tots ens confirmaren que si bé no és costum menjar dos plats i postres car la majoria dels dies solament se'ls serveix un plat i postres, aquest és sempre abundós i nutritiu i que si algú vol repetir la ració pot fer-ho".

El Fraternal i la guerra

Curiosament a les actes del Centre Fraternal del mes de juliol de 1936 no hi ha cap referència a la situació política del país i el tema principal és la preparació de la Festa Major que, finalment, va ser prohibida per les autoritats. Només a partir de l'any 1938 s'hi troben algunes referències a la guerra i sempre considerant-la com un moviment subversiu. Però això no vol dir que hi hagués un desinterès del conflicte per part dels socis i una prova n'és la compra d'un mapa d'Espanya per seguir l'evolució de la guerra. Malgrat que molts joves s'incorporaven a

*Ball al Centro Español el febrer de 1943.
El sentit de l'humor no s'havia perdut
i al final del programa deia:
"casados, solteros añejos: Es vuestra Fiesta.
Recordad que la vida es corta y que cuando pasan pasan".*

Cal recordar les expedicions d'alguns socis, sobretot a Barcelona, buscant aquests productes tan absents com el cafè o el sucre. Jesús Comas, Salvador Ortells, Jordi Dellonder, etc foren alguns d'aquells aventu-

MÉXICO... Tierra cálida y cautivadora como las canciones que nacen en su seno... viril y llena de colorido, en donde sus danzas y melodías típicas se enmarcan siempre entre perfumes de flores, gallardos rasguos de guitarras y sonrisas dulces como el amor... México añorado y querido, cuyas noches aterciopeladas de temblorosas estrellitas, guardan el eco de mil canciones...

En este ambiente colorista y alegre, poblado de cadencias armoniosas, de luz, desenfadado y juventud, cobrará vibrante realidad, la noche del SÁBADO, 11 DE FEBRERO DE 1950, presentado por

CENTRO ESPAÑOL de Palafrugell

y con la presencia de todos cuantos quieran colaborar al esplendor de la fiesta presentándose debidamente ataviados, el magnífico

Baile Mexicano

que para más realce y categoría tendrá en la indiscutible orquesta

Sólo una orquesta de categoría

La Principal de La Bisbal

da categoría a una bella fiesta

Magníficos Premios

el aliado musical apropiado para que el éxito más rotundo corene su presentación y reafirme la fama que ha sabido conquistar.

Ah! el Salón de Baile nos encarga hagamos saber al público que, para ponerse a tono con el ambiente de la fiesta, ha encargado unas primorosas adornos que lo dejarán «caramelo» para tan grandioso acontecimiento.

Ya lo ven: no falta nada. Sólo que Vds. acudan y...

¡A DIVERTIRSE TODO EL MUNDO!

ANTES DEL BAILE, GRANDIOSO CONCIERTO DE CLASICO EN EL SALON-CAFE

NOTAS—La entrada para los «ocasionales mexicanos» se hará, como siempre, por la calle de las Animas.—Se concederán **DOS GRANDES PREMIOS**, uno para la mejor imitación de los artistas citados y otro al mejor ajuío que concurre al baile.—No se permitirá el acceso a la pista a las que se presenten sin el atavío adecuado, hasta el momento en que lo anuncie la Comisión.

El domingo la orquesta LA PRINCIPAL DE LA BISBAL actuará en las funciones siguientes: Mañana, a las 12, Baile matinal.—Tarde, a las 3, Gran concierto.—Tarde, a las 7.30, Concierto vermouth.—Noche, a las 11, Serenata y Baile de Fin de Fiesta.

PROXIMO SABADO, DIA 18, GRANDIOSO BAILE DE TRAJES: ORQUESTA AMOGA

Ball mexicana
al Fraternal
l'any 1950.

ters que poques vegades deien d'on obtenien les mercaderies. El soci Jordi Dellonder, el 3 de gener de 1939, va viatjar a Barcelona per comprar sacarina i vidre però no va revelar-ne la procedència. Així constestava a les preguntes de la Junta Directiva: "que no pot extendre's amb explicacions doncs donades les actuals circumstàncies perquè travessem dir certes coses sobretot referent a persones amb qüestió de negoci podia tirar qualsevol operació per terra".

El Fraternal, a més de la manca de mercaderies va haver d'atendre altres problemes, com els robatoris i saqueigs, l'obligació d'augmentar el sou dels treballadors, l'absència de nous socis —l'any 1937 només 11 persones van associar-se al Fraternal— o l'abandonament de les bones maneres. Segons les actes del gener de 1939 "es posa un anunci privant l'abús que es veient des d'algun temps al tirar totes les despulls dels pinyons i avellanes que alguns socis vénen a menjar al saló-café donant una

prova de poc amor a la societat al mateix temps que és una falta d'urbanitat i d'higiene". Aquesta era una de les últimes referències de les actes del Fraternal ja que a partir del 10 de gener i fins a l'entrada dels nacionals es deixen d'escriure.

De Centre Fraternal a Centro Español

El gener de 1939 Catalunya era ocupada per les tropes franquistes i sotmesa a un Règim especial d'ocupació fins a l'agost de 1939. La màxima autoritat a Catalunya era el general Álvarez Arenas.

A Palafrugell, un cop han arribat les primeres tropes, comença el ritual de la *Liberación*. El 8 de febrer, la màxima autoritat, el comandant militar de la plaça Joaquin de Sarriera, disposà nomenar alcalde-gestor a Martí Ristol Marquès. El mateix dia 8 començava un nou llibre d'actes del Fraternal, però ara en castellà, on s'esmentaven les primeres decisions de les noves autoritats: el cessament de l'anterior Junta Directiva, la revisió de la biblioteca i el canvi de nom de la societat; a partir d'ara s'anomenarà Centro Español, encara que popularment sempre fou el Centre Fraternal. Aquest era el text de les noves actes: "En la Villa de Palafrugell a 8 de febrero de mil novecientos treinta y nueve —III año triunfal— en el salón de la Junta Directiva de esta sociedad y bajo la Presidencia del Sr. Teniente Auditor D. A. Romaguera de Mouza de esta Villa se reunieron los individuos que representaban la Junta Directiva del Centro Fraternal cuyos nombres son anotados al margen. Una vez abierta la sesión el Sr. Teniente Auditor, que había venido acompañado de los Sres. Concejales del Ayuntamiento de E/V. D. Luis Jofra Sabater,

D. José Ribas Lloveras y D. José Sabat Cateura requirió al primero de los citados Sres. para que leyerá una comunicación en la cual quedaba nombrado para ocupar la dirección de esta Sociedad D. Luis Jofra Sabater como Presidente Gestor y D. José Ribas y José Sabat como Vocales. Una vez enterados de dicha comunicación el Sr. Teniente expuso la necesidad de nombrar a dos miembros de la antigua J.D. para formar parte de la Junta Gestora recientemente nombrada, los cuales ayudarían en todo cuanto fuese necesario a los Gestores, pero actuarían con voz, pero sin voto.

Fueron nombrados los Sres. Daniel Suriñach Vidal y Leandro Corp Esteva. Seguidamente indicó a los demás miembros de la antigua Junta Directiva que quedaban cesantes y que por lo tanto podían retirarse, lo cual efectuaron acto seguido.

Expuso a continuación la necesidad de cambiar el título de la Sociedad por el de Centro Español lo antes posible, pero que por lo referente al desarrollo de la Sociedad podía continuarse para sus actividades a base de lo que marca el artículo 1º de los Estatutos; Cultural y Recreativa, pero que había necesidad de reformar dichos Estatutos para lo cual se nos avisaría oportunamente a base de lo que se pudiera decretar por los organismos Superiores. Nos manifestó también que era necesario pasar a la biblioteca de la Sociedad para examinar los libros que en la misma había pues seguramente se tendría que hacer un expurgo.”.

En acabar la guerra, els casinos i les societats en general van ser sotmesos a un rigorós examen per tal de determinar la seva ideologia i el seu paper durant el conflicte, i depurar-ne els elements subversius. Les

Darrera junta directiva del Fraternal a l'època republicana

Leandre Corp
president

Jordi Dellonder
vice-president

Daniel Suriñach
secretari i tresorer

Joan Corredor
sots-secretari

Ferran Malleu
vocal

Emili Massoni
vocal

Lluís Funalleras
vocal

Ricard Presas
vocal

Josep M Mayol
vocal

Gonçal Gallart
vocal

Primera junta directiva de l'època franquista

Lluís Jofra
president

Josep Ribas
vocal

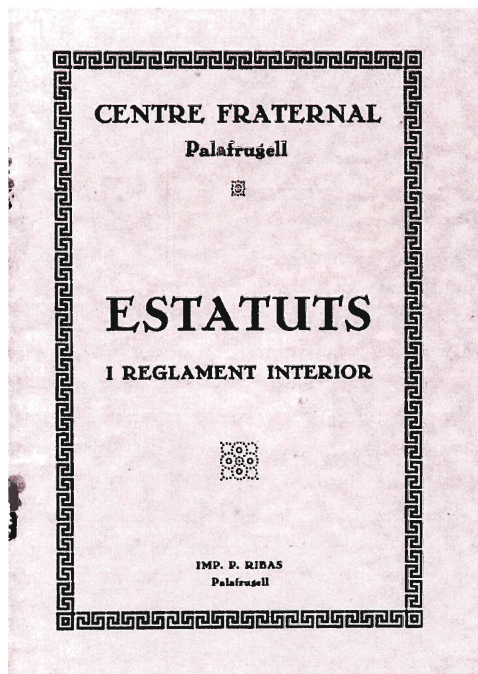
Josep Sabat
vocal

Daniel Suriñach
vocal

Leandre Corp
vocal

*Estatuts del Centre Fraternal
i del Centro Español.*

AMP

*L'interior
del Fraternal
els anys 40.*

Col·lecció Joan Masson

declarades, o sospitoses, d'esquerra foren clausurades, els seus béns confiscats i en molts casos els seus arxius destruïts. Tota l'estructura associativa va ser suplantada per les organitzacions del nou règim.

El Fraternal també es va veure afectat per aquest control ideològic. S'estudia la conducta moral, política i social dels socis i del personal. A les actes de l'abril de 1941 es reproduïa una carta del governador civil acusant de "derrotismo y desafecto al Régimen Nacional" uns socis de l'entitat i demanant la seva exclusió: "...Visto el escrito de 26 de marzo último, de la Jefatura Provincial del Movimiento, en el que remite instancia formulada por el Jefe local de F.E.J. y de las J.O.N.S. de esa localidad y resultando que la Sociedad Recreativa Centro Español de esa población, desde un tiempo a esta parte se ha convertido en Centro de derrotismo, propagación de bulos y demás elementos desmoralizadores, siendo los más destacados los socios que a continuación se expresan: Albino Colom Font, Enrique Ros Reixach, Francisco Suriñach Soler, Francisco

Vergés Grós, Joaquín Viladesan Margarit, José Presas Ors, Miguel Deulofeu Pous, Martín Forgas Costals, Teodoro Nicolau Campá, y José Mairal Purcalla, considerándoles por tanto como desafectos a nuestro Glorioso Movimiento Nacional, y por otra parte quedando patentizada la inobservancia de las Ordenes dictadas por este Gobierno y comunicadas a esa Alcaldía en 26 de Febrero, tanto por lo que afecta a la Junta Directiva de la citada entidad como por la falta de vigilancia ejercida por esa Alcaldía respecto del funcionamiento de la misma...".

La postguerra va ser una època difícil per al Fraternal. La gent no disposava de diners, no es trobaven mercaderies, les tertúlies evitaven qüestions polítiques... Però, malgrat tot, van continuar les activitats, els balls de Carnaval, les representacions de teatre, etc. Durant els anys cinquanta i seixanta la societat acollia molts immigrants que arribaven al poble, però curiosament aquest fet va provocar la marxa de molts antics socis. La raó, segons la memòria col·lectiva, va ser el comportament i els costums diferents de la

majoria d'aquestes persones originàries del sud de la Península Ibèrica. En els anys setanta, la Junta Directiva presidida per Francesc Torres va intentar la revitalització de la societat, fins i tot en l'aspecte cultural.

En l'actualitat, tot i que els casinos i algunes societats continuen existint, ja no compleixen les mateixes funcions que abans, que en bona manera han estat assumides per les institucions públiques i pels partits polítics, que canalitzen les distintes sensibilitats polítiques i ideològiques. I així, les seves activitats, que ja havien caigut en un apoliticisme forçós durant el temps de la dictadura, han quedat reduïdes a les puraments recrea-

tives. Ara més que mai els casinos s'articulen al voltant del cafè, dels jocs de taula i de la tertúlia. Però, en una època en que han aparegut noves formes i nous espais de diversió, la clientela dels casinos tradicionals és ja dia a dia més residual.

El Centre Fraternal no és l'excepció i ha sofert aquesta evolució del casino, però és digna d'admiració la voluntat, per part dels socis i la Junta Directiva, de resistir-se a aquesta decadència del casino i continuar donant la imatge d'un centre que ofereix diverses activitats d'esplai. El Fraternal és l'únic supervivent d'aquell Palafrugell nostàlgic.

Francesc Dalmau

*Als nostres dies
l'animació continua
al Centre Fraternal.*

PALAFRUGELL: Barri de Sta. Margarida. (Dibuix de J. Ciralt)

FESTA MAJOR DE PALAFRUGELL

DIES 20, 21 I 22 DE JULIOL DE 1930

PROGRAMA DE FESTEIGS

DIA 20

A LES 10 DEL MATÍ. Ofici solemne en l'Església Parroquial en honor de Santa Margarida.

A LES 12. Escollida audició de sardanes a la Plaça Nova, a càrrec de «La Principal» d'aquesta vila, «Montgrins» de Torroella de Montgrí i «La Selvatana» de Cassà de la Selva.

A LES 3 DE LA TARDA. Concerts en el «Círcol Mercantil» i «Centre Fraternal» a càrrec dels «Montgrins» i «La Selvatana», respectivament.

A LES 5 I MITJA. SENSACIONAL PARTIT DE FUTBOL entre els primers equips del

F. C. BADALONA I PALAFRUGELL F. C.

Els noms dels jugadors s'anunciaran oportunament en prospectes especials.

A LES 6. Escollida audició de sardanes a Plaça Nova, per les cobles «La Principal» d'aquesta vila, «Montgrins» i «La Selvatana».

A LES 7 I MITJA. Selecte concert vermuth davant del «Club 3×4 i pico» a càrrec de «La Principal» de Palafrugell.

A LES 10 DE LA NIT. Sardanes a Plaça Nova pels «Montgrins» i «La Selvatana».

A LES 11. Extraordinària audició de sardanes davant del «Club 3×4» a càrrec de «La Principal», executant un repertori escollit expressament.

A LES 11 I MITJA. Lluidíssim ball en el local de l'«Ideal Cine Barcelonès», organitzat pel «Círcol Mercantil», a càrrec de l'orquestra «Montgrins». A la mateixa hora, ball en el «Centre Fraternal».

DIA 21

A LES 11 DEL MATÍ. Balls en el «Círcol Mercantil» i «Centre Fraternal».

A LES 12. Sardanes per «La Principal» d'aquesta vila, davant del «Club 3×4 i pico».

A LES 3 DE LA TARDA. Concerts en el «Círcol Mercantil» i en el «Centre Fraternal».

A LES 5 I MITJA. SOLEMNITAT ESPORTIVA en el camp del «Palafrugell F. C.». EXTRAORDINARI PARTIT DE FUTBOL entre els primers equips

F. C. BARCELONA I PALAFRUGELL F. C.

Els noms dels jugadors del «F. C. Barcelona» s'anunciaran oportunament, poguent-se avençar que seran tots pertanyents al primer equip.

A LES 6. Sardanes a Plaça Nova pels «Montgrins», «La Principal» i «La Selvatana».

A LES 7 I MITJA. Concert-vermut davant del «Club 3×4 i pico» a càrrec de «La Principal».

A LES 10 DE LA NIT. Sardanes a Plaça Nova pels «Montgrins» i «La Selvatana».

A LES 11. Davant del «Club 3×4 i pico» la celebrada cobla «La Principal» d'aquesta vila desgranarà un escollit repertori de sardanes.

A LES 11 I MITJA. Esplèndid ball a la sala de l'«Ideal Cine Barcelonès», organitzat pel «Círcol Mercantil». A la mateixa hora, ball en el «Centre Fraternal».

DIA 22

A LES 11 DEL MATÍ. Balls matinals en el «Círcol Mercantil» i «Centre Fraternal».

A LES 12. Sardanes davant del «Club 3×4 i pico».

A LES 3 DE LA TARDA. Concerts en el «Círcol Mercantil» i «Centre Fraternal».

A LES 4 I MITJA. Extraordinàries sessions a l'«Ideal Cine Barcelonès», projectant-se un interessant programa de pel·lícules.

A LES 6. Sardanes a Plaça Nova per les tres cobles.

A LES 7 I MITJA. Concert per «La Principal» davant del «Club 3×4 i pico».

A LES 10 DE LA NIT. Sardanes a Plaça Nova.

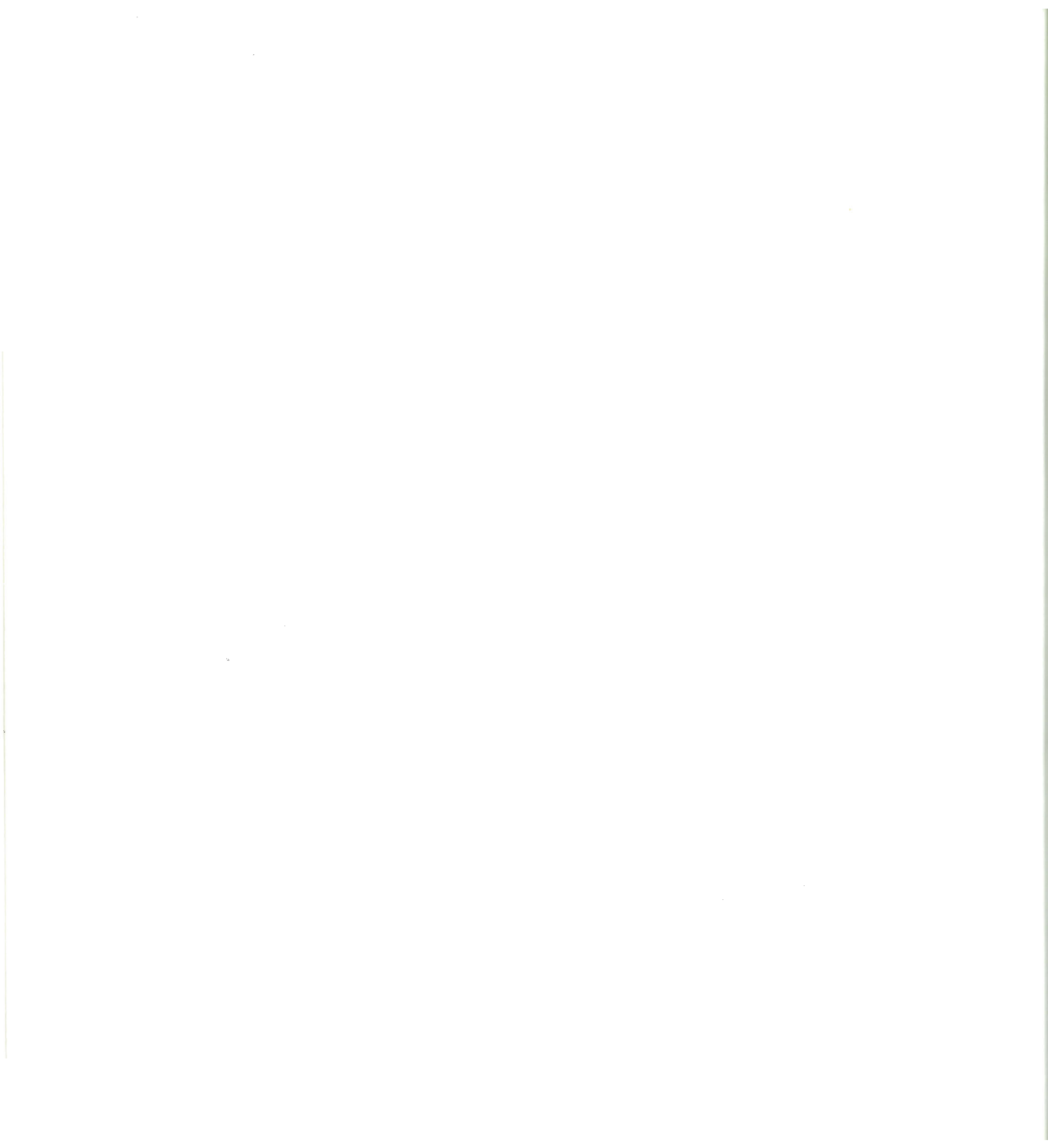
A LES 11. Selecta audició de sardanes per «La Principal».

A LES 11 I MITJA. Balls en el «Círcol Mercantil» i «Centre Fraternal».

DIA 23

A LES 4 I MITJA DE LA TARDA. Escollida sessió cinematogràfica a l'«Ideal Cine Barcelonès», projectant-se un programa altament suggestiu i variat.

El Palafrugell popular és un estudi de les tavernes, els cafès, els casinos, les colles, les penyes, els primers cinemes... de Palafrugell al final del segle XIX i al començament del nostre. És un record d'aquella manera de viure amb mancances materials però plàcida i tranquil·la, i on l'esbarjo col·lectiu era fonamental per a la vida del poble.

Enric Bagué i Vilà és historiador i es dedica fonamentalment a l'ensenyament. És co-autor d'una monografia de Cassà de la Selva i ha publicat un estudi del món tavernari a la revista cassanenca *Plecs*. Darrerament, interessat pel món de l'esbarjo, ha realitzat conferències divulgatives per les comarques gironines.

AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL

Diputació de Girona

SISTEMA DE LECTURA PÚBLICA
DE CATALUNYA

1304652261